

Улсын бүртгэлийн
дугаар: 015

Нууцын зэрэглэл: Б

Аравтын бүрэн
ангилалын код

Төсөл хэрэгжүүлэх гэрээний
дугаар: ШуГх/ОХУ/-2019/04

ШИНЖЛЭХ УХААНЫ АКАДЕМИ ФИЛОСОФИЙН ХҮРЭЭЛЭН

**«ЕВРАЗИЙН ТҮНШЛЭЛИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ ДАХЬ Монгол,
ОРОСЫН СОЁЛ ИРГЭНШИЛ ХООРОНДЫН ХАРИЛЦАН ҮЙЛЧЛЭЛ»
(2019-2022)**

Гадаадтай хамтарсан төслийн тайлан

Гүйцэтгэгч:

Гэлэгпилийн Чулуунбаатар, төслийн удирдагч
ШУА-ийн дэд ерөнхийлөгч, академич, доктор (Sc.D), профессор

Гүйцэтгэгч: Сампилдондовын Чулуун, академич, доктор (Sc.D), профессор
Бямбахишигийн Пүрэвсүрэн, доктор (Ph.D), профессор
Цэнджавын Энхчимэг, доктор (Ph.D), профессор
Цэвээний Цэцэнбилэг, доктор (Ph.D), дэд профессор
Ойдовын Хатанболд, ЭШТА, доктор (Ph.D)
Аюушийн Хишигдаваа, ЭШДЭА, магистр
Ёндонгийн Ундрал, ЭШДЭА, магистр
Баасанжавын Ариунзул, ЭШДЭА, магистр

Захиалагч байгууллага: Боловсрол, шинжлэх ухааны яам

Санхүүжүүлэгч байгууллага: Шинжлэх ухаан, технологийн сан

Тайлан өмчлөгч: ШУА-ийн Философийн хүрээлэн

Гүйцэтгэгч байгууллага:

ШУА-ийн Филсоофийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбар.

15141 Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг, Баруун Сэлбийн гудамж-15, ШУА-ийн Хүрээлэнгүүдийн нэгдсэн II байр. Шуудангийн салбар-38.

Энэхүү Шугх/ОХУ/-2019/04 тоот гадаадтай хамтарсан төслийг Боловсрол, Шинжлэх Ухааны Яамны захиалгаар Монгол Улсын Шинлэх Ухааны Академийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарт 2019 оны 10 дугаар сараас 2022 оны 12 дугаар сард хэрэгжүүлж гүйцэтгэв.

РЕФЕРАТ

Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбар 2019-2022 онд «Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» (ШуГх/ОХУ/-2019/04)¹ сэдэвт гадаадтай хамтарсан төслийг хэрэгжүүлсэн болно.

Хамтарсан төслийн талаарх ерөнхий мэдээлэл

Төслийн удирдагч: Г. Чулуунбаатар, академич, ШУА-ийн дэд ерөнхийлөгч

- С. Чулуун, академич, ШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн захирал асан
- Ц. Энхчимэг, доктор (Ph.D), профессор ШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн ЭШТА
- Б. Пүрэвсүрэн, доктор (Ph.D), дэд профессор, ШУА-ийн ФХ-ийн захирлын үүрэг гүйцэтгэгч
- О. Хатанболд, доктор (Ph.D), ШУА-ийн ФХ-ийн Улс төр-эрх зүйн салбарын эрхлэгч, ЭШТА
- Ц. Цэцэнбилэг, доктор (Ph.D), дэд профессор, ШУА-ийн ФХ-ийн СНСЗС-ын ЭШТА
- Б. Ариунзул, докторант, ШУА-ийн ФХ-ийн Шашин судлалын салбарын ЭШДЭА
- А. Хишигдаваа, докторант, ШУА-ийн ФХ-ийн Улс төр-эрх зүйн салбарын ЭШДЭА

Төслийн удидагч: А.С. Железняков, доктор (Sc.D), ОХУ-ын ШУА-ийн Дорно дахины хүрээлэнгийн орлогч захирал

- В.А. Родионов, доктор (Sc.D), доцент, ОХУ-ын Буриадын их сургуулийн Дорно дахины хүрээлэнгийн захирлын үүрэг гүйцэтгэгч
- Т.Н. Литвинова, доктор (Sc.D), профессор, ОХУ-ын МГИМО-ийн Одинцовын салбарын орлогч декан
- В.С. Тихунов, доктор (Sc.D), Ломоносовын нэрэмжит Москвагийн Улсын Их сургуулийн хүндэт профессор, Газарзүйн факультетийн нэгдсэн зураглалын лаборатори болон Дэлхийн мэдээллийн системийн бүсийн төвийн эрхлэгч

Энэхүү хамтарсан төслийн хувьд Евразийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн хамгийн сайн арга замыг тодруулж Монгол, Оросын улс төр, нийгэм - улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох явдал юм. Мөн төслийг хэрэгжүүлэх явцад Оросын болон Монголын соёл иргэншлийн түүх, орчин үеийн байдал гүнзгий, илт тод илэрнэ хэмээн судлаачдын багийн зүгээс үзсэн болно.

¹ Эл төслийн гэрээг 2019 оны 11 дүгээр сарын 05-ны өдөр талууд гарын үсэг зурсан болно.

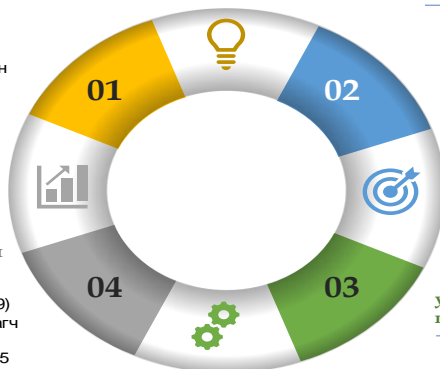
Хамтарсан төслөөр хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны ерөнхий мэдээдэл

Өнөөгийн нөхцөл байдлын шинжилгээ

Евроазийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн өнөөгийн байдлыг тодруулсан.

Тоон ба чанарын судалгаа зохион байгуулах

- Сударга зүйг боловсруулсан (2019.08/09)
- Суд, хэрэглэгдэхүүнийг бэлтгэж, анхдагч мэдээлэл цуглуулсан (2019.08/09)
- Хээрийн судалгааг зохион байгуулсан (5 аймаг, 6 дүүрэг; 800 орчим респондентд 2019.09/10)
- Мэдээлэлд хяналт хийж, боловсруулсан (2019.09-2020.05).

Орос, Монголын соёл иргэншлийн түүх, орчин үеийн байдал гүнзгий, ил тод илрүүлэх

XVII-XVIII зууны болон XIX-XXI зуун дахь түүхэн харилцааны асуудлууд, мөн үр өгөөжтэй хамтын ажиллагааг бий болгоход улс төр-дипломат харилцаа, геополитик, нийгэм-эдийн засгийн болон соёл, хүмүүнлэгийн хүрээн дэх нийтлэг болон ялгаатай шинж чанар, хандлага төлөвшлийг судлан тодорхойлох оролдлого хийгдсэн.

Орос, Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох

Евроазийн интеграцийн хүрээнд олон улсын үр өгөөжтэй хамтын ажиллагааг бий болгоход 2 орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хөгжилд тулгарч буй асуудлуудыг тодруулахыг зорив.

«Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» (Шугх/ОХУ/-2019/04) сэдэвт гадаадтай хамтарсан төслийн төсвийн мэдээллийг дараах байдлаар танилцуулж байна.

Төслийн төсвийн мэдээлэл

Хамтарсан төслийн хүрээнд хоёр улсын нийтлэг болон ялгаатай шинжүүд, нийгэм-соёлын хүрээ, улс төрийн үйл ажиллагаа, хүмүүсийн зан төлөв, ухамсартай шууд холбоотой юм. Соёл иргэншлийн ялгаатай хийгээд ижил төстэй талууд, оршин суугчдын чиг баримжаа, хувь хүний улс төрийн зан төлөв, төлөвшилд нөлөөлдөг үндэсний буюу үндэстэн дамнасан нийгэмлэгийн түүхэн болоод нийгмийн баялаг

туршлагад олон нийтийн санаа бодол зэргийг энэхүү хамтарсан төслийн хүрээнд судлан тодруулахыг зорьсон.

Нөгөөтээгүүр, аливаа улс үндэстэн оршин тогтнож, хөгжих явцдаа оюуны болон биет асар их өвийг бий болгож, улмаар хойч үе нь залгамжлан авч явдаг жамтай. Олон үндэстний соёл дотроос оюуны соёл маш чухалд тооцогддог бөгөөд анх философи сэтгэлгээний хүрээнд боловсорсон түүхтэй холбоотой гэж болно.

«Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» (ШуГх/ОХУ/-2019/04)» сэдэвт гадаадтай хамтарсан төслийн зорилго нь Евразийн интеграцийн хүрээнд олон улсын үр өгөөжтэй хамтын ажиллагааг бий болгохын тулд хоёр орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хөгжилд тулгараад буй асуудлуудыг тодруулах нь гол зорилго болно.

Тус төсөл нь 1990-ээд оноос хойших иргэдийн улс төрийн соёлын төлөвшлийг бүхэлд нь нэгтгэн дүгнэж, энэ хүрээн дэх сорилт, бэрхшээл, тулгамдаж буй асуудлыг улс төр судлалын онол арга зүйн үүднээс судлан боловсруулах, иргэд хоорондын харилцан ойлголцолыг олж тогтоох арга зам, хэлбэр, шийдлийг санал болгож, энэ хүрээний хэтийн төлөв хандлагын талаарх санааг дэвшүүлэн судалгааны эргэлтэнд оруулснаараа онцлогтой.

Бид, **«Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» (ШуГх/ОХУ/-2019/04)»** гадаатай хамтарсан судалгааны төслийг хэрэгжүүлэх (2019-2022) хугацаанд гүйцэтгэх үр дүнгийн даалгаварын хүрээнд нийт 21 бүтээгдэхүүнийг нийлүүлсэн. Тэдгээрийг дараах зургаар харуулж байна.

Түлхүүр үг:

Еврази, Монгол, Оросын соёл иргэншил, нүүдэлчдийн соёл, соёл, төлөвшил, улс төр, улс төрийн үйл ажиллагаа, үйл явц, нийтлэг ба ялгаатай шинж.

Гарчгийн мэдүүлэг

РЕФЕРАТ	2
Оршил	6
Нэг. Үндсэн хэсэг: Хамтарсан төслийн зорилго, үндэслэл, хэрэгцээ шаардлага, ач холбогдол	8
<i>Суурь судалгааны төслийн зорилго .....</i>	8
<i>Төсөл хэрэгжүүлэх үндэслэл, хэрэгцээ шаардлага.....</i>	8
<i>Суурь судалгааны төслийн нийгмийн болон шинжлэх ухааны ач холбогдол.....</i>	9
Хоёр. Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэлийг тодорхойлох судалгааны үзэл баримтлал.....	10
Гурав. Суурь судалгааны төслийн хүрээнд хийгдсэн ажил, явцын үр дүн, үр дүнгээс гарсан дэвшилтэт талууд.....	24
Дүгнэлт	38
Хавсралт 1. Төслийн календарьчилсан төлөвлөгөөний хүрээнд хийгдсэн эрдэм шинжилгээний бүтээлийн жагсаалт.....	41
Хавсралт 2. “Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэл” тоон судалгааны үр дүнгийн хүнснэгт.....	77
Хавсралт 3. Олон нийтийн санаа бодлын судалгааны асуулга	91
Хавсралт 4. Шинжээчдийн судалгааны асуулга.....	97
Хавсралт 5. Төслийг хамтран хэрэгжүүлсэн байгууллагаас ирүүлсэн албан захидал ..	102

Оршил

Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарт хэрэгжсэн «Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» (ШуГх/ОХУ/-2019/04) сэдэвт гадаадтай хамтарсан төслийг 2019-2022 онд хэрэгжүүлж буй төслийн үйл ажиллагааны хүрээнд дараахь ажлыг гүйцэтгэв.

Энэхүү хамтарсан төслийн хувьд Евразийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн хамгийн сайн арга замыг тодруулж Орос, Монголын улс төр, нийгэм - улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох явдал юм.

Түүнчлэн төслийг хэрэгжүүлэх явцад Орос, Монголын соёл иргэншлийн түүх, орчин үеийн байдал гүнзгий, илт тод илэрнэ. Евразийн интеграцийн хүрээнд олон улсын үр өгөөжтэй хамтын ажиллагааг бий болгохын тулд хоёр орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хөгжилд тулгараад буй асуудлуудыг тодруулах нь гол зорилго болно.

Тус хамтарсан төсөл хэрэгжсэн хугацаанд гүйцэтгэсэн үйл ажиллагааны хураангуй мэдээллийг доорх байдлаар танилцуулж байна.

Төслийн хүрээнд гүйцэтгэсэн үйл ажиллагаа

ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН ҮНДЭСЛЭЛ, СУДАЛГААНЫ КОНЦЕПЦ БОЛОВСРУУЛАХ

- Хамтарсан асуудлуудыг шийдвэрлэх зорилгын хүрээнд Орос, Монголын оролцооны үндэслэлийг тодорхойлох;
- Хамтын ажиллагааны хэрэгжилт, хилийн бүсийн нутаг дэвсгэрийг тогтвортой хөгжүүлэх, Евразийн тивийн холбоонд учирч болзошгүй эрсдэлүүдийг тодорхойлох хээрийн судалгааг ОН-т зохион байгуулах;
- Сэдэвчилсэн асуудлаар ЭШ Ө, ЭШИ тавьж хэлэлцүүлэх.

2021

ОРОС, МОНГОЛЫН СОЁЛ ИРГЭНШИЛ ХООРОНДЫН ХАРИЛЦАН ҮЙЛЧЛЭЛИЙН ИРЭЭДҮЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

- ОНСБ болон шинж эзчдийн судалгааны тоон ба чанарын судалгааны үр дүнд тулгуурлан "Орос, Монголын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл: өчигдөр ба ирээдүй" сэдэвт хамтын бүтээлийг бэлтгэж хэвлүүлэх;
- Сэдэвчилсэн асуудлаар ЭШ Ө хэвлүүлэх, ОУЭШ Х-д ЭШ И хэлэлцүүлэх.

2020

ТООН БА ЧАНАРЫН СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНГ НЭГТГЭН ДҮГНЭХ

- Мэргэшсэн екпертийн ба нийслэлийн иргэдийн дунд ОНСБС зохион байгуулах, тайлан бичих;
- "Монголын соёл иргэншлийн өнгө төрх" сэдэвт гэрэл зургын цомог хэвлүүлэх;
- Хамтын бүтээл үзэл баримтлал боловсруулах, хамтын бүтээлийн бичилтийг эхлүүлэх;
- Сэдэвчилсэн асуудлаар ЭШ Ө хэвлүүлэх, ОУЭШ Х-д ЭШ И хэлэлцүүлэх.

2022 оны
12 сар

2022 онд төслийн багийн гишүүд Евразийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн хамгийн сайн арга замыг тодруулж Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох зорилгоор судалгааны арга зүй, концепцийг боловсруулахыг зорьсон бөгөөд эл зорилгоо ч төслийн багийн гишүүд биелүүлж чадсан гэж болно.

Энэ зорилгын хүрээнд төслийн багийнхан хамтарсан төлийн эцсийн үр дүн болох «Евразийн бүс нутаг дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэл» сэдэвт хамтын бүтээлийг боловсруулан хэвлүүлэв. Хамтын бүтээлд Монгол Улс Төв Евразийн түүхийн бүхий л хугацаанд өнөөгийн аварга хөршүүд болох Хятад, Орос улстай соёл иргэншлийн харилцаатай байж, тэдэнтэй ижил субъект байсны үндсэн дээр тэдэнтэй ямагт эрх тэгш харилцаж ирсэн тусдаа соёл иргэншил. Төв Евразийн орон зайд нэгдсэн Орос, Хятад, Монголын соёл иргэншлийн цөм болох Орос, Хятад, Монголын ангилал зүйн тэнцвэрт байдлын баримтыг хүлээн зөвшөөрсөн нь Орос-Монголын харилцааны сайтар судлагдсан мэт санагдах хуудсыг цоо шинээр харах боломжийг олгож байна. Эрин зуунаас эдүгээг хүртэлх цаг хугацааг тольдон зураглахуйг хичээсэн нь эл хамтарсан төслийн судалгааны гол үнэ цэн, судалгааны ач холбогдол оршиж байна.

Энэхүү хамтын бүтээл нь Орос-Монголын харилцааг Евразийн орон зайн геополитикийн төдийгүй соёл иргэншлийн бүтэц гэсэн хоёр өнцгөөс авч үзэхийг оролдсон болно. Ийм стереоскопоор Монгол Улсын дэлхийн дэг журамд эзлэх байр суурийг Төв Евразийн ард түмний түүхэн хувь тавилангийн олон зуун жилийн гүн гүнзгий сүлжилдсэн үзэгдлийн хэлбэрээр тодруулсан явдал гэж болно. Энэ бол, нэг талаас Орос, Монголын ард түмэн, нөгөө талаас Монгол Хятадын ард түмнүүдийн ялгаатай шинжүүдийг тандан судлахыг чухалчлав. Мөн Төв Евразийг түүхэн Монгол, түүхэн Орос, түүхэн Хятад зэрэг өргөн уудам нутаг дэвсгэрт амьдардаг ард түмний нийтлэг орон зай гэж ойлгох болох талаарх үндэслэлийг тодруулав. Бүтээл 5 бүлэг, 15 зүйл, өмнөтгөл, дүгнэлт, товч хураангуй, ном зүйн хэсгээс бүрдэнэ. *Хэвлэсэн газар: «Соёмбо принтинг». ХХК. Уб., 2023. 32хх. Зохиогчид: Чулуунбаатар Г., Железняков А.С., Чулуун С., Энхчимэг Ц., Хатанболд О., Цэцэнбилэг Ц., Родионов В.А., Дамдин Д.Б., Литвинова Т.А. Редакцийн зөвлөл: Чулуунбаатар Г., Железняков А.С., Хатанболд О.*

Нэг. Үндсэн хэсэг: Хамтарсан төслийн зорилго, үндэслэл, хэрэгцээ шаардлага, ач холбогдол

Суурь судалгааны төслийн зорилго

«Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» (ШуГх/ОХУ/-2019/04) сэдэвт гадаадтай хамтарсан төслийн зорилго нь Евразийн интеграцийн хүрээнд олон улсын үр өгөөжтэй хамтын ажиллагааг бий болгохын тулд хоёр орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хөгжилд тулгарч буй асуудлуудыг тодруулахад оршино.

Төсөл хэрэгжүүлэх үндэслэл, хэрэгцээ шаардлага

Монголчууд болон Өвөр Азийн бусад ард түмнүүдийн хувьд нийтлэг өвөг дээдэс чухам хэн бэ? Тэд бол Ази Европын асар том орон зайгаар хүрээлэгдсэн Өвөр Азийн өргөн уудам бүс нутагт амьдрал цогцлоосон нүүдэлчдийн эзэнт гүрнийг үндэслэгчид мөн. Өнөөгийн монголчуудын хувьд аж төрөх орчин нөхцөлөө бүрдүүлэх, эх орныхоо аюулгүй байдлыг хангах арга ухаан чухамдаа цаг үргэлж л өвөг дээдсээсээ авч байв. Харин тэдний Монгол эх орон бол хүн амд ногдох байгалийн нөөц баялгийн цар хүрээгээрээ дэлхийн хамгийн баян улсын нэг юм. Энэ байдлаа зохистой ашиглахын тулд Орос, Хятад улсаар гадаад хил хязгаар нь тэлж буй Өвөр Азийн бүс хэмжээнд төдийгүй энэ зааг хязгаараас хол давсан Евроазийн бусад бүс нутагт аюулгүй байдал, олон талын харилцаагаа бэхжүүлэх шаардлагатай гэдгийг түүхэн баримтууд харуулж байгаа билээ.

Өнөө үед Еврази бүхэлдээ, түүний дотор Орос, Монгол, Хятадын сайн хөршийн харилцааг бэхжүүлэх, аюулгүй байдлыг хангах хүчин чармайлтын хэтийн төлөв итгэл найдвар төрүүлсэн байдалтай байна. Түүхэн туршлагаас үзэхэд, мөнхийн хоёр том хөрш Орос, Хятадын хүчин чармайлт хангалттай биш гэдэг нь тодорхой болсон бөгөөд одоо үүсээд буй нааштай хэтийн төлөвийг түүхэн хөгжлийн бүтээлч субъект болсон нүүдэлчдийн сонгодог уламжлал бүхий Монгол Улсын идэвхтэй оролцоотой холбох нь нэн чухал юм.

Үнэнийг хэлэхэд энэ тухайд орчин үеийн монголчууын үүрэг хангалтгүй байна. Чухамдаа тэд XIII зууны үед Их Монгол Улсын төвөөс өвөг дээдсийн эхлүүлж, улс төрийн сэдэл өгсөн анхны даяаршлын ялалтыг давтах зорилттой тулгарснаар цаг алдалгүй бүх орон зайг хамруулан практик ажиглалт хийж, энэхүү бодлогыг дэлхий дахинд бодиттойгоор хэрэгжүүлэх шаардлагатай болж байна. Өвөг дээдсийн аливаа үйлдлийг хуулбарлах боломжгүй. Эл дэвшүүлсэн зорилгодоо хүрэхийн тулд аливаа дайн түрэмгийлэлгүйгээр тайван замаар хүрэх ёстой.

Орос-Монгол-Хятад гурван улсын Эдийн засгийн коридорын албан хэлбэрийн талаар харьцан хүлээн зөвшөөрсөн нь Монголын ойрын хөршүүд ийм ирээдүйн хөгжилд аль хэдий нь бэлэн байгааг харуулав. «Гурав дахь хөрш» гэж хамтатган нэрлэгдэх АНУ, Баруун Европын улсууд, Япон, Энэтхэг болон бусад дэлхийн

томоохон тоглогчид Монгол Улстай стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоож, бэхжүүлэх сонирхол илэрхий идэвхжиж байна.

Монгол бол өвөг дээдсийн түүхэн үеэсээ тооны олноор биш, ур чадвараар үйлддэг ард түмэн. Үүнд л амьдралын наад захын арга хэрэгсэл бүхий цомхон жижиг багийн хүчээр тавьсан зорилгодоо хүрдэг монгол соёл иргэншлийн «цөм» («ганц үзэм») болсон гол онцлог оршино.

Суурь судалгааны төслийн нийгмийн болон шинжлэх ухааны ач холбогдол
Даяаршил, иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл эрчимтэй өрнөж буй өнөөгийн эрин үед хүн төрөлхтний ирээдүйд юу тохиолдож болох талаар эрдэмтэн судлаачид сонирхолтой санаа дэвшүүлсэн цөөн биш бүтээлүүд гарсныг бид мэднэ.

Эл судалгааг хэрэгжүүлэх, судалгааны мэдээллийн үндсийг бүрдүүлэх гол туршилт сорилтын түшиц бааз нь өрнөж буй улс төрийн үйл явдлуудын хэмжээнээс үзэхэд, зуугаад жил үргэлжилсэн соёл иргэншлийн ээлжит хугарлаас Монгол Улс өнөөдөр удаан гарч байгаа бөгөөд тэр хэмжээгээр шинэ үе шатанд удаашралтай дэвшиж байна. Энэ бол шинэ замын эхийг тавихын тулд бүтээлч шинэ санаачилга шаардлагатай болохыг харуулж буй явдал юм.

Даяаршил эрчимтэй өрнөж, цахим технологи үсрэнгүй хөгжиж буй өнөө үед дэлхий дахиныг нэгэн зэрэг хамарсан үйл явц маш богино хугацаанд өргөх боломж бүрдсэн ийм нөхцөлд «*бүх нийтийн даяаршсан улс төр*» хэмээн нэрлэж буй үзэгдэл дэлхийн янз бүрийн улс орны үндэсний соёл иргэншлүүдэд ямар нөлөө үзүүлж байгааг судлах нь шинжлэх ухааны хувьд сонирхолтой төдийгүй соёл иргэншлийн аюулгүй байдал, түүний цаашдын зохистой хөгжлийн чухал хүчин зүйл болсныг ташрамд тэмдэглэе.

Монгол Улс бүс нутгийн болон гео-политикийн өвөрмөц байрлалаараа дэлхийн соёл иргэншлийн сүлжээ, соёл иргэншлийн төв хийгээд туйлуудын харилцан хамаарал, харилцан нөлөөлөлд чухал үүрэгтэй. Өнөөдөр Монгол Улсын багтаж буй Зүүн Ази, Өвөр Азийн болон Евразийн бүс нутгийн соёл иргэншлийн сүлжээ дэлхийн хөгжлийн шинэ хандлагад үлэмж нөлөөтэй болох хандлага өрнөж байна. Тэгэхлээр дэлхийн хөгжлийн шинэ хандлагаар нэг туйлт байдлаас хоёр гурав, олон туйлт хөгжлийн төлөвт шилжиж буй байдал, энэ хандлагад бүс нутгийн хөгжил хэрхэн нөлөөлж буй, улмаар энэ нөлөөлөл үндэсний соёл иргэншлийн хувь заяаг хааш нь эргүүлэх бол гэдэг асуудал бол Монгол соёл иргэншлийн судалгааны нэн чухал сэдвүүд мөн. энэ зорилтын хүрээнд судалгааны үр дүнгээр хамтын бүтээл гаргах зорилт тавьж ажилласан болно.

Хоёр. Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэлийг тодорхойлох судалгааны үзэл баримтлал

Еврази тивийн төвд оршдог Өвөр Азийн түүхэн олон соёлын өргөн бүс нутаг нь Монголын хязгаараас халин гарч дэлгэрдэг бөгөөд газар зүйн хувьд түүний стратегийн хөршүүд Орос ба Хятадын нутаг дэвсгэрийн гүнд нэвтрэн ордог. Монгол хэлтэй ард түмнүүд болон тэдэнтэй шашин соёлын хувьд төрөл нэгтэй бусад ард түмний Монгол, Орос, Хятадад оршин амьдардаг нутаг дэвсгэр нь Транс-гимлай, Хархорин болон говиос эхлээд Хангай, Хэнтий болон Байгалийн чанадыг хүртэл, Хянганаас эхлээд Саяны болон Алтайг² хүртэлх бүсүүдийг байгаль цаг уурын болон түүх соёлын асар том тархай байдлаар тодорхойлогддог билээ.

Монголд болон түүний хилийн гадна янз бүрийн газарт оршин амьдардаг эдгээр ард түмэн түүхийн нийтлэг ерөнхий ой санамж, шашин, соёлоор гагнагдсан байдаг бөгөөд тэр нь тэдний соёл иргэншлийн хувьд төрөл нэгтэй болохыг гэрчилдэг. Энэ нь олон улсын харилцааны тогтолцоонд эрс өөрчлөлт гарсан өнгөрөгч зууны сүүлчийн хорин таван жилд онцгой илэрхий болсон билээ. Эдгээр өөрчлөлт нь нийгмүүдийн хоорондын зарим нэг улс төрийн саад бэрхшээлийг устгасан, тэдгээрийг өөр нийгмээр сольсон, улс орнуудын хилийн, дэлхийн болон бүс нутгуудын төвүүдийн нөлөөний хүрээний, нийгмүүдийн өөрсдийн нь ерөнхий дүрсүүдийн өөрчлөлтүүдийн үйл явцыг судлах түүхчид, улс төр судлаачдын сонирхол улам өсөх явдлыг хөхүүлэн дэмжиж өгсөн. Өнөө цаг үе шинэ бүрэлдэн буй туйлт дэлхийн байгууламжийн субъектүүдийн социал-түүхийн хувьслын үйл явцуудыг онлайн дэглэмээр болон янз бүрийн үзлийн үүднээс судлах өвөрмөц ховор боломжийг олгож байна.

Өнөөгийн олон туйлт дэлхийн байгууламж дахь Монголын туйлыг түүх-соёлын томоохон нэгтгэлүүд-соёл иргэншлүүд ард нь байдаг бусад туйлуудын глобал хүрээтэй хосолсон түүний нөлөөг глобал хүрээтэй нь хамт илрүүлэхтэй холбоотой юм. Дэлхий дээрх Монголын байр байдал, үүргийг эдийн засаг, улс төрийн нөлөөний дэлхийн төвүүдийн өөр хоорондын харилцааны мөн тогтолцооны хүрээнд авч үзэж судлах нь глобал улс төрийн хүчнүүдийн хуваарилалтыг ойлгох ойлголтын зарим нарийн төвөгтэй асуудлыг тодруулан тайлбарлахад туслах болно. Энэ нь харьцангуй хүн ам цөөтэй улс орнуудын дотор Монгол нь олон талаар өвөрмөц ховор орон болохтой холбоотой юм. Соёл иргэншлийн параметруудээрээ түүнтэй ойролцоо бие даасан тусгаар улс орон дэлхийд хэрэг дээрээ байдаггүй. Гэвч түүний хөрш орнуудад хэл соёл, шашнаараа монголчуудтай төрөл нэг цөөн тоотой ард

---

² Рерих Н.Ю энэ бүс нутгийн газар зүйн хязгаарыг гойд сайхан тэмдэглэсэн байдаг. Үүнд: «гадаад далайд гарцгүй Өвөр Азийн асар том хэсэг нь өмнөд талаараа хүчирхэг Транс-гималай болон Хархорины дунсгэр уул нуруудаар хязгаарлагддаг, Хойт Алтайн нуруу болон Сибирийн өмнөд хязгаарын цагирагласан уул нурууд хүрээлдэг. Энэ асар том хуурай газрын зүүн болоод баруун талаар Монголын Их Говийн болон Дундад Азийн тал нутгийн зах хязгааргүй өргөн уудам хоосон тал цэлийдэг» гэжээ. (Рерих Ю.Н. По тропам Срединной Азии. Самара: Агни, 1993. с. 4).

түмэн, угсаатны бүлгүүдтэй олон зуунаар айл хөрш байснаараа ойролцоо юм. Юун түрүүнд, энэ бол буриадууд, тувачууд, өвөр монголчууд бөгөөд тэдгээр нь Оросын болон Хятадын зүгээс Өвөр Азид нутагладаг оросууд болоод хятадууд, алтайчууд, якутчууд, казахууд, эвенкчүүд, уйгурууд, төвдүүд зэрэгтэй цааш цаашид холбоотой байдаг. Өвөр Азийн гадна Повольжид бас өөрийн хөршүүдтэй халимагийн анхлав оршдог. Эдгээр ард түмнээрээ болон угсаатны бүлгүүдээрээ, тэднийхээ дэлхийн диаспораараа (Дэлхийн энх тайвны шагналт, XIV Далай лам тэргүүтэй Төвдийн диаспорыг оролцуулаад) дамжуулан, мөн тэрчлэн Евразийн улс төрийн түүхэнд Монголын үлдээсэн ул мөр болон орчин үеийн гадаад бодлогоор нь дамжуулан хойд буддын шашны болон тэнгэр шүтлэгтэй Өвөр Азийн ертөнц Өмнөд Энэтхэг-буддын ертөнц Христосын, Күнзийн, исламын ертөнцүүдийн соёл иргэншлүүдийн өргөн уудам орон зайтай тогтоосон холбоо харилцааны тогтолцоонд жинтэй бөгөөд тусгаар байр байдалтай байдаг.

Монголын өөрийнх нь хувьд орчин үеийн ертөнцөд өөрийн байр байдлаа тодорхойлох нь тун чухал асуудал юм. Учир нь түүнийг «*өөрийн*» болон «*гаднын*» гэсэн шатлалаар «*дээрээс*» ердөө хаана ч бичиж тэмдэглээгүй. Уг нь бүхлийг төлөөлж буй хэсгүүдийн хувьд олон туйлт, хоёр туйлт, нэг туйлт дэлхийн аль ч байгууламжийн нөхцөлд энэ нь зайлшгүй болох ёстой зүйл л дээ. Харин зөвхөн Орос болоод Хятад оронтой хиллэдэг, дэлхийн соёл, шашин, соёл иргэншлүүдийн уулзварын өвөрмөц ховор нутаг дэвсгэрийн нэг болох Өвөр Азийн төвд оршдог орон болох Монгол Улсын гадаад улс төрийн идэвхжил нь дэлхийн орчин үеийн улс төрийн газрын зураг олон туйлт бүтээц байдаг, тэр талд ашигтай нэмэлт нотолгоо болж өгөх болно.

Улс төрийн энэ идэвхжилийн соёл иргэншлийн өвөрмөц байдал нь хүчний ямар нэгэн ганц гадаад төвд хамаатуулах боломжгүйгээр илэрч байдаг бөгөөд улс төрийн дэлхийн байгууламжийн субъектүүдийн социал-түүхийн харилцан үйлчлэл болон сүлжилдсэнийг судалдаг улс төрийн шинжлэх ухааны онцгой салбар болох соёл иргэншлийн улс төр судлалын дам судалгаагаар харагдаж байна. Соёл иргэншлийн улс төр судлалын хандлага нь дэлхийн байгууламжийг үзэх түр зуурын, дуу дуугаа авалцсан үзэл биш бөгөөд тиймээс түүнийг анхнаасаа, тогтмол олон туйлт байсныг хүлээн зөвшөөрдөг. Энэ хандлага нь газарзүйн байршил, түүхэн туршлага, нөөц баялаг, эдийн засаг ба зэвсэгт хүчний боломжийг үнэлэн, орчин үеийн улс гүрнүүд ба гүрнүүдийн блокуудыг синхроноор харьцуулдаг геополитикийн хандлагаас ялгаатай. Зөвлөлтийн эвсэл нуран унасны дараагаар эвслээс ангид шинэ Монгол Улс дэлхийд байр байцаа олон явдал геополитикийн сонгодог хандлагуудаас татгалзахгүйгээр боломжгүй юм. Тийм татгалзал үгүйгээр Монголыг хоёр аварга гүрний хооронд бамбай улсын байдалтай байсан ХХ зууны эхний хагасын танил байдлаас өөрөөр төсөөлөх боломжгүй билээ. Гэвч ХХI зуунд НҮБ-ын гишүүн улс Монголыг хөөгдсөн байдалд оршдог бамбайн улсын хувиар төсөөлөх нь утгагүй хэрэг билээ. Өнөө цаг үе дэлхийн байгууламжийн субъектүүдийн улам өсөн нэмэгдэж буй харилцан хамаарлаар тодорхойлогдож байгаа бөгөөд бамбайн болон алх дөшний хооронд дахь үенцэрийн геополитикийн болхи бүдүүлэг дүр төрхийн оронд их, бага, бүх тэргүүлэгч зангилаанууд («араанууд») адилхан чухал утга

холбогдолтой байдаг соёл иргэншлүүдийн дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн үйлчлэлийн нарийн (бараг цагийн зүү шиг шахуу) механизмын дүр зураг гарч ирэх зайлшгүй шаардлага өөрийн эрхгүй тулгараад байна.

Энэхүү дүр зураг гурван сая гаруй хүн амтай, өөрөөр хэлбэл, түүний хөршүүдтэй харьцуулбал тун өчүүхэн, түүнээс эрс ялгаатай хоёр аваргуудын хооронд хавчигдсан, гэхдээ ямар боловч гурван орны нутаг дэвсгэр дээр оршдог локаль соёл иргэншлийн төв хэсэг, тэргүүлэгч зангилаа нь болдог Монголын хувьд илүү тохиромжтой юм.

Соёл иргэншлийн хандлага нийгэм судлалын харьцангуй шинэ салбар болох цивилиограф (соёл иргэншлүүдийн тухай шинжлэх ухаан)-тай холбоотой бөгөөд тэр нь юуны өмнө энэ шинжлэх ухааны үндэслэгчид болох Н.Я.Данилевский³ (1822-1885), О.Шпенглер⁴ (1880-1936), болон А.Ж.Тойнби⁵ (1885-1975) нарын нэртэйгээр сэтгэлд буудаг. Мэдээж соёл иргэншлийн шинжлэх ухааны эх сурвалжууд эдгээр эрдэмтдийн бүдүүвч зургуудаар хязгаарлагдахгүй.⁶ Эдгээр схемүүд нь өнгөрөгч үеийн болон одоо цагийн сэтгэгчдийн гаргасан дэлхийн байгууламжийн бусад дүр зураг, «соёл иргэншил» гэдэг ойлголтын агуулгыг тайлбарласан тайлбаруудтай холбоотой билээ.

Соёл иргэншлийн хандлагыг үндэслэгчдийн зурагласан дэлхийн байгууламжийн схемийг орчин үеийн болгоход Питирим Сорокин (1889-1969) гавъяа байгуулсан хүн. Тэрбээр дэлхийн түүхийн болон орчин үеийн дэлхийн байгууламжийн морфологи (бүтцийн зүй)-ийн нэгтгэсэн дүр зургийг бүтээхэд жинтэй хувь нэмэр оруулсан юм.⁷ Чухамдаа тэрбээр Н.Я.Данилевскийн соёл-түүхийн хэв маягууд, О.Шпенглерийн дэлхийн зургийн чиг үүргүүд болох сэтгэлийн зургууд болон А.Ж.Тойнбигийн Өдөлт-ба-Хариу гэгч бүтээц (ихээхэн нэр хүндтэй, гэвч хийсвэрээр, санаанаас) зохиосон гурван схемийг нэгтгэн холбосон юм.

Соёл иргэншлийн асуудал эдүгээ ч соёл иргэншлийн хандлагуудыг үндэслэгчдийн эдгээр «санаанаасаа зохиосон», жаахан өөрчлөгдсөн байх схемүүдийн нэгтгэсэн дүр зураг дээр үндэслэгддэг (суурилдаг) болой. Бараг санаанаасаа зохиосон, өөр хоорондоо холбогдсон схемүүд нь өвөрмөц содон санагддаг бөгөөд орчин үеийн түүхчид болон улс төр судлаачид соёл иргэншлийн хандлагын хэрэгслийг нийгмийг судлах судалгааны үр нөлөөтэй зэвсэг (хэрэгсэл) болгон амжилттай ашиглаж байна.

³ Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. М.: Эксмо, 2003.

⁴ Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1: Гештальт и действительность / Пер. с нем., вступ. статья и примеч. К.А.Свасьяна. М.: Мысль, 1993.

⁵ Тойнби А.Дж. Постигание истории. Сборник / Пер. с англ. М.: Прогресс, 1991.

⁶ Соёл иргэншлийн шинжлэх ухааны эх сурвалжуудын задлан шинжилгээг дараах даацтай бүтээлүүдээс үз. Үүнд: Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Цивилизации: теория, истори́я, диалог, будущее. В. 2 т. М.: Институт экономических стратегий, 2006, Ионов И.Н., Хачатурян В.И. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века. СПб.: Алетейя, 2002.

⁷ Sorokin P.A. Sociological theories of today. N.Y.-L.: Harper and Row, 1966.

Түүхийг үзэх социал-философийн дээж бичгийн энгийн энэ өв уламжлалыг орчин үеийн судлаачдын хөгжүүлсэн бааз суурин дээр эдүгээ дэлхий ертөнц хэд хэдэн (таваас арав хүртэл, түүнээс жаахан олон) соёл иргэншлээс бүрэлдсэн байдлаар төсөөлөгддөг. Жишээ нь, Хантингтоныхоор (мэдлэгийн энэ салбарт энэ зохиогчийг эдүгээ нэн олонтоо иш татдаг) 1990-ээд оноос хойш дэлхий ертөнц дараах 6,7,8 буюу 9-н «гол» соёл иргэншлийг тухайлдаг байна. Үүнд: Барууны, Лалын, Хятадын, Энэтхэгийн Үнэн алдартны, Японы, Буддын, Латин – Америкийн, Африкийн, эдгээр юм (сүүлийн хоёр гурвын тухайд зохиогчид зарим нэг эргэлзээ байдаг).⁸

Монголын нүүдлийн нийгмийн тухайд гэвэл дэлхий дэх түүний байр болон дэлхийн байгууламжийн бусад субъектүүдтэй түүний социал-түүхийн харилцан нөлөөллийн янз бүрийн талуудыг хамгийн анх Монголын өөрсдийн нь нүүдэлчдийн дотроос гарч ирсэн сэтгэгчид өөрсдийн бүтээлүүддээ тусгасан байдаг. Зохиогчийн нэргүй боловч он дарааллын бичгүүд, мөн тэрчлэн Цагаан Цэцэн (XVII зуун), Лувсанданзан (XVII зуун) Дамбадорж (XIX зуун) Эрдэнэпил (1887-1960) зэрэг (тэдний олонх нь буддын лам нар байсан) томоохон эрдэмтдийн бүтээлүүд бол түүхийн бүтээлийг туурвихад эх сурвалж болдог төдийгүй, тэдгээрийг Монгол нь улс төрийн субъект чанартай болох сэдвийг судлахын тулд орчин үеийн аналитик өгөгдөхүүн болгон ашиглаж бүрнээ болно.⁹

Орчин үеийн улс төр судлалын хувьд эдгээр он дарааллын бичгийн ач холбогдол нь нэг талаас Монголын зохиогчид зөвхөн тэдэнд олж үзэх боломжтой байсан тухайн үеийн баялаг материалд тулгуурлан Монголын нүүдлийн нийгмийн генезис, түүний бүтэц, дотоод болон гадаад улс төрийн харилцааны асуудлууд, дэлхийн байгууламж дахь түүний тархалт, байр байдлыг авч үзсэнээр, гэвч, нөгөө талаас, нүүдлийн амьдрал, тэнгэр шүтээн, хойт (төвд) буддизмын янз бүрийн сургуулиудын гүн ухааны ойлголт, категориудтай холбоотой өвөрмөц онцгой үг хэллэгүүдийг тэдгээр бүтээлүүдэд хэрэглэж байснаас болоод тэдний хийсэн бүрнээ үнэн зөв дүгнэлтүүд нь одоо хүртэл шинжлэх ухааны мэйнстрим (тэр ч байтугай тэдний бүтээлүүд цивилиграфийн эх сурвалжуудын энгийн жагсаалтад ороогүй)-д нэгтгэгдэж тусгагдаагүй явдлаар тайлбарлагддаг билээ.

Синкретик шашин буюу тэнгэр шүтээний инструментар нь нэн өвөрмөц зүйл юм. Түүнийг Өвөр Азийн нутаг дэвсгэр дээр оршин амьдарч байсан ард түмнүүд өөр шашинд, тухайлбал, тусдаа буддын шашинд буюу даогийн шашин болоод күнзийн сургаал, христийн болоод исламын шашинтай цогц байдлаар эцэслэн хандах хүртлээ эрт дээр үеэс шүтэж байсан юм. Энэ бол нүүдлийн нийгмийн үндсэн шүтээнтэй (юуны өмнө Мөнх Тэнгэр шүтлэгтэй) холбоотой энэ тэр шашны

⁸ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: АСТ, 2003. С.22-23.

⁹ Шара туджи. Монгольская летопись XVII века. / Сводный текст, пер., введ. и примеч. Н.П.Шастиной. М. -Л.: Изд-во АН СССР, 1957; Лувсан Данзан. Алтан тобчи (Золотое сказание) / Пер.с монг., введ., комментарий и приложения Н.П.Шастиной. М.: Наука, Восточная литература, 1973; История в трудах ученых лам / Сост. А.С.Железняков, А.Д.Цендина. М.: Товарищество научных изданий КМК, 2005 (уг номонд нэргүй зохиогчийн «Алтан товч», Жамбалдоржийн «Эрдэнийн эрх», Эрдэнэпилийн «Конечная причина религий в Монголии» (Монгол аймгуудад шашин хэрхэн үүссэн) бүтээлүүд орсон байдаг.

элементүүдийн аль нэг цаг үеийн янз бүрийн хослолтой мөнх тэнгэр шүтээн ноёрхсон өвөрмөц матриц юм.

Өнөөгийн Монголд энэхүү матриц өнгөрсөн эрин үеүдийнх шигээ шашны хөгжлийн үндсэн чигийг тодорхойлж байна. Улс орны өдөр тутмын амьдралд Чингис хааны нэрний улам бүр өсч буй үүргийг харгалзан энэ матрицын нөлөөг зөвхөн шашны хүрээгээр хязгаарлаж болохгүй.

Бүхэлдээ Монголын зохиогчдын бүтээлүүд, юуны өмнө XIII зууны агуу гайхамшигтай дурсгал болох «Монголын Нууц Товчоо»¹⁰ өнө удаан хугацаанд ховор нандин мэдээллийн үндсэн эх сурвалж болж байсан бөгөөд түүнийг суурин амьдралд хэвийн хэрэглэгддэг категориудын үзэл санаагаар дахин сэтгэх шаардлагатай байжээ. Тэгэхийн хамт суурин ертөнцийн төлөөлөгчид, тухайлбал, күнзийн, христийн болон исламын зохиогчид болох Сыма-Цянь, Плано Карпини, Гильом Рубрук, Марко Поло, Жувейн, Рашид-ад-дин зэрэг эрдэмтдийн нүүдэлчин ёсонд хандах дээрхээс дутуугүй давтагдашгүй ховор, өвөрмөц аналитик хандлагууд судалгааны давамгайлах урсгалуудад шингэн оржээ.¹¹ Эдгээр төлөөлөгчдийн хандлагыг нүүдэлчин ертөнцийн төлөөлөгчид хачин, ховор хандлага гэж үзнэ. Урт удаан хугацааны туршид түүхийн философийн нүүдэлчний болон төв суурины салаа мөчрүүдийн хоорондын, тэрчлэн улс төр судлалын суурь дахь ялгаа зааг улам гүнзгийрчээ.

Энэ нь соёл иргэншлийн хандлагыг үндэслэгчдийн зүгээс монголчуудын нүүдлийн ёс, нүүдлийн ертөнцөд хандах хандлагад илэрлээ олсон байдаг. Н.Я.Данилевскийн хувьд монголчууд нь «Түүхийн сөрөг бүтээгчид»¹², О.Шпенглерийн хувьд монголчууд бол тэдний эрин үетэй тэр бээр «органик бус зүйл рүү, төгсгөл рүү хийсэн айхтар муухай алхамыг»¹³, жишээлбэл, «арабын соёлын төгсгөлийг»¹⁴ холбодог тийм эриний хүмүүс аж, А.Ж.Тойнбийн хувьд нүүдлийн ёс бол онцгой, сөнөсөн соёл, соёл иргэншил байдаг бөгөөд тэр нь үүссэнийхээ дараагаар өөрийн хөгжилдөө зогсон саатаж, хөшин царцаж устсан¹⁵ аж.

Чингэхийн хамт, түүхийн нүүдлийн философи тархалтынхаа хүрээг газар тариалан эрхлэх, хотын соёл дэлгэрэхийн хирээр улам хумьж, европ төвтэй, бүр нарийндаа бол төв суурины шинжлэх ухааны мэйнстрим баруун европын, хятадын, төвдийн,

¹⁰ Козин С.А. Сокровенное сказание. Монгольская хроника 1240 г. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1941.

¹¹ Сыма Цянь. Исторические записки. М.: Восточная литература, 1972; Рассказы русских летописей. М.: Витязь, 1993; Армянские источники о монголах. Извлечения из рукописей XIII-XIV вв. М.: Восточная литература, 1962; Плано Карпини Дж. дель. История монголов. 3-е изд, Гильом де Рубрук. Путешествие в восточные страны. 3-е изд; Книга Марко Поло. 4-е изд. М.: Мысль, 1997; Рашид-ад-дин. Сборник летописей. М.-Л.: Изд-во АН СССР. Т. I. Кн. 1, 2. 1952; Т. II. 1960; Т. III. 1946; Вернадский Г.В. О составе Великой Ясы Чингисхана. С приложением главы о Ясе из истории Джувейни в переводе В.Ф.Минорского. Bruxelles: Les Editions Petropolis, 1939 и др.

¹² Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. М.: Эксмо, 2003.

¹³ Там же. С. 165.

¹⁴ Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1: Гештальт и действительность. М.: Мысль, 1993. С. 196.

¹⁵ Тойнби А.Дж. Постигание истории. Сборник / Пер. с англ. М.: Прогресс, 1991. С. 181, 725.

арабын, персийн болон оросын зохиогчдын онолын боловсруулалтыг улам илүү хамрах болжээ.

Оросын шинжлэх ухааны дэг сургууль I Петр хааны 1700 оны 6 дугаар сарын 18-ны өдрийн зарлигаар Бээжинд байгуулсан Оросын Шашны төлөөлөгчийн газрын судалгаа шинжилгээний үйл ажиллагаанаас эхлэн Манжийн Чин эзэнт гүрний ард түмнүүдийг (түүний бүрэлдэхүүнд Монгол 10 жилийн өмнө багтаж орсон байдаг) үнэн алдартны шашинд хандуулах зорилготой анхдагч, зам гаргагч нь болсон юм. Түүний гүнзгийрүүлэн судлах ажиллагаа XIX зуунаас эхэлсэн¹⁶ билээ. Тэр үед л анхлан Монголыг улс төрийн анхаарлын объект, орос хүмүүсийн хувьд эзэмшихэд тохиромжтой нутаг дэвсгэр бүхий «ашиглаагүй байгаа нөөц баялгийн уурхай» хэмээн бичжээ.¹⁷ Тэр цагийн болон түүнээс бүр хожуу үеийн ийм дүгнэлтүүд хийсэн зохиогчдын толгойд ч хүртэл нүүдэлчид энэ нөөц баялгийг ашиглаж байсан тухай санаа орж ирэхгүй байжээ. Тэдний хувьд газар тариалангийн бус амьдралын хэв маяг ингэж үл ойлгогдом байжээ. «Улс орныг удирдах уламжлалт байгууллагуудын хоцрогдолд¹⁸» хандах европ төв үзлийн хандлага Хиагтаас Бээжин хүртэл 10 дахь Шашны төлөөлөгчийг ГХЯ-ны түшмэлийн хувиар дагалдан явсан Е.Ф.Тимковскийн 1824 онд хэвлүүлсэн «Путешествие через Монголию и Китай в 1820-1821гг» (Монголоор дамжин Хятадад 1820-1821 онд зорчсон нь) гэсэн өдрийн тэмдэглэлд бүр ч илүү тод харагддаг. Тэгэхийн хамт дэлхийн байгууламж дахь Монголын байр байдал Монголыг Орос Хятадтай нөлөөгөө хуваадаг орон зай хэмээн үзсэн Н.Я.Бичурины үзэл 1828 онд толилуулсан «*Монголын тухай тэмдэглэлүүд*»-д хангалттай нарийн тусжээ.¹⁹

Дэлхий дээрх Монголын улс төрийн байдлын талаарх Оросын судалгаа XIX зууны хоёрдугаар хагаст мэдэгдэхүйц идэвхжээ. Энэ нь Орос улс өөрийн байр сууриа Дорнод Азид хүчтэй болгох гэсэн түүний эрмэлзэлтэй холбоотой байв. Тэр нь улс төрийн санаа бодлын квинтэссенци (дээж) болох Орос Хятадын XIX зууны хэд хэдэн гэрээнд тусгалаа олжээ. 1858 оны Айгунын болон Тяньцын гэрээнүүд, 1860 оны Бээжингийн гэрээ, 1881оны Петербургийн гэрээнд Чин улсын эзэнт гүрний хил орчмын (Умард, Өмнөд Монголыг оролцуулаад) районуудад худалдаа арилжаа хийх Оросын иргэдийн эрхийг өргөжүүлэх тухай зүйл заалтуудыг тус тус оруулж, хил орчмын районууд дахь оросын харьяат иргэдийн чөлөөт худалдааны үйл ажиллагааны хязгаарлалтуудыг арилгажээ.²⁰ Асуудлын геополитикийн талтай XIX зууны хоёрдугаар хагаст XX зууны эхний үеийн оросын нэрт жуулчид, судлаачид болох Н.М.Пржевальский, Г.Н.Потанин, А.М.Позднеев, К.Г.Э.Манхергейм, П.К.Козлов²¹ нарын Өвөр Азийн бүс нутгаар аялсан алдартай экспедицүүд

¹⁶ Веселовский Н.И. Материалы для истории Российской духовной миссии в Пекине / под ред. Н.И. Веселовского. Вып. I. СПб., 1905. С. 15.

¹⁷ Путешествие архимандрита Софрония Грибовского от Пекина до Кяхты в 1808 г. // *Сибирский вестник*. 1832. Ч. 1. С. 43, 46.

¹⁸ Тимковский Е.Ф. Путешествие в Китай через Монголию в 1820 и 1821 гг. Т. 1-3. СПб., 1824. С. 6-7.

¹⁹ Бичурин Н.Я. (Иакинф). Записи о Монголии, сочиненные монахом Иакинфом. Т. 1-2. СПб., 1828. С. 51-58.

²⁰ Гримм Э.Д. Сборник договора и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842-1925). М., 1927. С. 55, 56, 72, 86.

²¹ Пржевальский Н.М. Монголия и страна тангутов. Трехлетнее путешествие в Восточной нагорной Азии. Т. 1, 2. СПб., 1875-1876; Потанин Г.Н. Очерки Северо-Западной Монголии. Вып. 1-4. СПб., 1881-1883; Позднеев А.М.

холбоотой бөгөөд тэдгээрийг улсын шууд дэмжлэгтэйгээр явуулсан байдаг. Зах зээл болон худалдааны хэтийн төлөвийг судлах зорилгоор Оросын ажил хэрэгч хүмүүсийн Монголд хийсэн экспедицүүд онцгой байр эзэлдэг. Орост Монгол дахь нийгмийн харилцааг задлан шинжлэх ажлыг А.П.Беннигсен, М.И.Боголепов, А.П.Болобан, Е.Г.Грум-Гржимайло, В.Л.Котвич зэрэг хүмүүс хийжээ.²²

XIX-XX зууны зааг дээрх тавь гаруй жилийн хугацаанд оросын судлаачдаар дамжин Баруунд Монголын болон Өвөр Азийн талаарх хангалттай, дэлгэрэнгүй мэдээлэл ирж байлаа. Энд Пржевальскийн экспедицийн материалуудыг шинжилгээний аялал бараг дуусангуут л англи хэлнээ хөрвүүлсэн байсныг дурдахад л хангалттай юм. К.Г.Э.Маннергеймын экспедицийн материалууд Финлянд улсын музейн маш үнэ цэнэтэй баялаг болсон бөгөөд Баруун мөн Өвөр Азид экспедицүүдийг бэлтгэн явуулжээ. Тэдгээр нь Свен Гедин, Р.Ч. Эндрюс, Х.Хаслунд-Кристенсен, Николай Рерих нарын нэртэй холбоотой билээ.²³

Тэр үеийн Оросын болоод барууны судлаачдын шинжилгээнд бүхэлдээ колончлолын нөхцөл дэх дэлхийн байгууламжид Монголын улс төрийн субъектын роль тодорч чадахгүй байсан л даа, гэхдээ дэлхийн их гүрнүүдийн улс төрийн бодлогын объект болохынхоо хувьд энэ орны үүрэг ролийн талаар маш их эмпирик мэдээ материалыг цуглуулсан байсан бөгөөд энэ нь цаашдын судалгаанд зайлшгүй шаардлагатай нөхцөл бүрдсэн хэрэг байв. Эдгээр ажлын онцлог шинж нь Монголыг Өвөр Азийн нийт бүс нутгийн Н.К.Рерихын хэлснээр «Азийн зүрхний» буюу Төв Евроазийн (Оросын, барууны зохиогчдынхоор «харт-лендийн») улс төрийн орон зайтай зайлшгүй холбоотойгоор авч үзсэн явдал юм.

Энэ үед буддын шашны томоохон сэтгэгч, XIII далай ламын эрх ашгийг төлөөлөгч агуу дипломатч, Оросын буриад Агваан Дорж (1853-1938) дэлхий дэх Монгол, Төвдийн байр байдлыг үнэлэх өөрийн үнэлгээтэйгээ онцгой тодорч харагддаг. Түүний зураглан бичсэн тус бүс нутаг дахь геополитикийн хуваарилалт нь өнөөдөр ч ялангуяа 2016 оны 7 дугаар сард Улаанбаатар хотод болсон Ази, Европын 50 гаруй улс орны ерөнхийлөгч, ерөнхий сайд, сайд нарыг монгол гэрийн «эсгий хананы» дотор цуглуулж чадсан АСЕМ-ийн чуулга уулзалтын өнгөн дээр чухал хэвээр байна. 1921 оны Монголын хувьсгалын өмнөхөн Далай ламд бичсэн захидалдаа тэрээр Өвөр Азид явуулах олон талт улс төрийн бодлогыг Энэтхэг,

---

Монголия и монголы. Результаты поездки в Монголию, исполненной в 1892-1893гг, А.Позднеевым. Т.1-2. СПб., 1896-1898; Козлов П.К. Монголия и Кам. Трехлетнее путешествие по Монголии и Тибету, 1899-1901.

²² Беннигсен А.П. Несколько данных о современной Монголии. СПб.: Типография А.С.Суворина, 1912; Боголепов М.И., Соболев М.Н. Очерки русско-монгольской торговли, с приложением 22 фотографий и торговой карты Монголии (Экспедиция в Монголию 1910 г). Т.1.Томск: Изд-во Томского общества изучения Сибири, 1911; Болобан А.П. Монголия в ее современном торгово-экономическом отношении. Отчет агента Министерства торговли и промышленности за 1912-1913 гг. Пг.: Типография В.Киршбаума, 1914; Грумм-Гржимайло Г.Е. Западная Монголия и Урянхайский край. Т.1. Вып. 2: Антропологический и этнографический очерк этих стран. Торговля и колонизаторская деятельность в них китайцев и русских. Дополнения и поправки. Л.: Изд-во Гос. РГО, 1930; Котвич В.Л.Краткий обзор истории и современного политического положения Монголии, СПб.: Картографическое заведение А.Ильина, 1914; Московская экспедиция в Монголию. М.: Типография П.П.Рябушинского, 1912.

²³ Гедин С. Тарим, Лобнор, Тибет. Путешествие по Азии. 1889-1902 / Пер. со швед. СПб., 1904; Эндрюс Р.Ч. Тайны пустыни Центральной Азии // Вестник знания. 1927. №10; Haslund & Christensen H. Men and Gods in Mongolia. Zayagan. L., 1935; Roerich N.K. Heart of Asia. N.Y., 1929.

Хятад болон энэ хоёр оронд байгаа мусульманчуудын, тэрчлэн Англи болоод Оросын байр суурийг харгалзан тооцож боловсруулах зайлшгүй шаардлагатайг тэмдэглэсэн байдаг. «Тэргүүлэгч хүчнүүдтэй тэдэнд зохих сэтгэгдэл төрүүлэхийн тулд»²⁴ нягт харилцаанд орохын тулд, «урьдчилсан арга хэмжээ» авахын төлөө Агваан Дорж тэмцэж байжээ.

Дэлхий дэх Монголын байр суурийг судлах оросын эрдэмтдийн сонирхол хэвээр байснаар барахгүй Зөвлөлтийн үед улам хөгжсөн юм. Тухайлбал, эрдэм шинжилгээ-судалгааны экспедицүүдийн практикийг цааш нь үргэлжлүүлсэн (Центросоюзын экспедицийн үр дүнгээр 1921 онд И.М.Майскийн «Современная Монголия»²⁵, («Орчин үеийн Монгол») гэдэг ном хэвлэгдсэн, мөн П.К.Козловын алдартай экспедиц Монголд 1923-1926 онд явагдсан²⁶). Гэвч эдүгээ судлаачдын анхаарал физик газар зүйн болон аж ахуй-эдийн засгийн онцлог шинжтэй Монголд улс төрийн ашиг сонирхлуудын объект гэдгээр нь төдийгүй, мөн хувьсгалт үйл ажиллагаануудын субъект гэдэгт нь цэглэн төвлөрч байна. Тэгэхдээ Өвөр Азийн нүүдэлчдийг эртний марксист уламжлалын үзэл санааны дагуу хувьсгалт хөгжлийн процесст «хоцорсон» угсаатны зүйн «*реликт (үндэс болсон эртний) ард түмнүүд*» хувиар гэхээсээ илүүтэйгээр²⁷ «*капитализмыг алгасан феодализмаас социализмд шилжих*» үзэл баримтлалд илэрхийлэгдсэн социал-туршилтуудын «*ажлын материал*» гэдгээр нь авч үзэх болжээ.

К.Маркс, Ф.Энгельс, В.И.Ленины бүтээлүүдэд аливаа судалгааны арга зүйн үндсийн хувиар «дээрээс» хүчлэн шахсан зөвлөмжүүдэд тусгагдсан ангич хандлагын ноёрхлын нөхцөлд 70-н жил оршсон Зөвлөлтийн шинжлэх ухааны дэг сургуульд ямартай ч Монголын улс төрийн өнгөрсөн ба одоогийн байдлын талаар янз бүрийн өвөрмөц үзэл бодлууд бүрэлдэн тогтжээ.

Дундад зууны Монголын нийгмийн социал-улс төрийн харилцааны сонгодог судалгааг Б.Я.Владимирцов хийжээ. Түүний хувьд Монголын нийгмийн улс төрийн субъект чанар мэдээж тодорхой байжээ. Зөвлөлтийн монгол судлалын асуудлуудын төвд судлаж буй объектдоо марксист формацийн схемийг хэрэглэх тухай асуудал байсантай холбогдоод Б.Я.Владимирцов энэ схемийн бичвэрт дундад зууны Монголын нүүдлийн нийгмийн социал бүтцийг феодлын хэмээн тодорхойлж үсрэлт хийжээ.²⁸ Өөрөөр хэлбэл, ингэснээрээ тэрээр нүүдэлч малчдын нийгмийн социал бүтцийг суурин нийгмүүдийн бүтэцтэй соёл, улс төрийн адил үнэ цэнэтэйг тэмдэглэсэн хэрэг болжээ. Владимирцовтой нэг үеийн В.В.Бартольд мөн л сонгодог

²⁴ «Предание о кругосветном путешествии» или повествование о жизни Агвана Доржиева. Улан- Удэ: БИОН СО РАН, 1994. С 34; Доржиев А. Занимательные заметки: описание путешествия вокруг света (Автобиография) / Пер. с монг. А.Д.Цендиной. М.: Восточная литература, 2003. С. 68.

²⁵ Майский И.М. Современная Монголия. Иркутск., 1921.

²⁶ Козлов П.К. Дневники Монголо-Тибетской экспедиции. 1923-1926. СПб.: Наука, 2003.

²⁷ Формаций онолыг үндэслэгч, Монголыг «соёл иргэншилт ертөнцөөс бин бүтүү тусгаарлагдсан зэрлэг бүдүүлэг» хэмээн үзэж байсан К.Марксын бүтээлүүдэд энэ орныг түүхийн субъектийн хувьд үл тоомсорлосон, үгүйсгэн хандаж байсан нь хангалттай тод харагддаг юм. (Маркс К. Революция в Китае и Европе // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Т.9. М.: Политиздат, 1957. С. 99).

²⁸ Владимирцов Б.Я. Общественный строй монголов: монгольский кочевой феодализм. Л.: Изд-во АН СССР, 1934. С. 75-78.

бүтээл болсон өөрийн ажлуудаа Турк, Монголын ард түмнүүдийн байгуулсан төрийн байгууллагуудын түүхийг судлан туурвихад зориулжээ.²⁹ Энэ хоёр эрдэмтэн хоёулаа ЗСБНХУ дахь Дорно дахины судлалын шинжлэх ухаан бүрэлдэн тогтохын эхийг тавьсан бөгөөд тиймээс өөрсдийн хувьсгалын өмнөх шинжлэх ухааны мэдлэгээ өргөн ашиглах, С.Ф.Ольденбург, Ф.И.Шербатский, В.М.Алексеев зэрэг томоохон, дорно дахины судлаачидтай санал бодлоо чөлөөтэй солилцох, мэтгэлцэх бололцоотой байжээ. «Орчин үеийн» Монголын анхны Зөвлөлтийн судлаач бол дээр дурдсан И.М.Майский байсан (хожим ЗСБНХУ-ын ШУА-ийн жинхэнэ гишүүн болсон, Их Британид ЗСБНХУ-ын элчин сайд байсан). Тэрээр 1918 оны хүн амын тооллогын материалаар болон 1920 оны өөрийн ажиглалтаар Монголын нийгмийн социал бүтэц, үндсэн анги, давхаргуудын хоорондын харилцааг маш нарийн судалсан хүн юм.

1921 оноос Монголд улс төр нийгмийн үндсэн өөрчлөлт эхэлсэн. Тэгэх тэгэхдээ хувьсгалт практик нь үйл явцыг шинжлэх ухаанчаар эргэцүүлэн бодохоос илт түрүүлж байв. Нөхцөл байдлыг задлан шинжлэх ажиллагаа Өвөр Азийн хойт хэсгээс буюу Зөвлөлт Буриадаас ирсэн, Монголын төрийн дээд хэсэгт багтан орсон улс төрийн зүтгэлтнүүдийн, тухайлбал, Коминтерны элч төлөөлөгч Элбэгдорж Ринчино³⁰, төрийн зүтгэлтэн, эрдэмтэн Ц.Жамсран³¹ нарын гарт байлаа. Монгол зүс царайтай, монгол хэл мэддэг эдгээр идэвхтнүүд европын боловсролтой байсан бөгөөд Орост болж буй большевик маргаан мэтгэлцээний хүрээнд болон Монголд өрнөж ассан улс төрийн үйл явдлуудын гүнд нь нэгэн зэрэг байсан юм. Тэдэнд тодорхой арга зүйн болоод улс төрийн шууд дэмжлэгийг Коминтерн болон БОКН (ВКПб) -ын томоохон улс төрийн зүтгэлтнүүд, тухайлбал, 1921 оны Монголын хувьсгалын «дирижер» Б.З.Шумяцкий үзүүлж³² байв. Хожим нь А.Д.Каллиников³³, В.И.Юдин³⁴, Г.Ф.Кунгуров, И.А.Сороковиков³⁵ зэрэг бусад судлаачид гарч ирсэн. Монголын удирдагчид: түшмэлүүд, түүхчид, тухайлбал, Х.Чойбалсан, Г.Дэмид, Д.Лосол³⁶, А.Амар³⁷, Л.Дэндэв³⁸, Б.Ишдорж³⁹, Б.Баянчуулган⁴⁰, Н.Магсаржав (Магсар хурц)⁴¹ нар судалгааны ажил хийж байлаа.

²⁹ См., например: Бартольд В.В. История турецко-монгольских народов // Бартольд В.В. Работы по истории и филологии тюрских и монгольских народов. М.: Восточная литература, 2002. С. 193-232.

³⁰ Элбек-Доржи Ринчино о Монголии. Улан- Удэ, 1998, Элбек-Доржи Ринчино. Документы, статьи, письма. Улан-Удэ, 1994.

³¹ Жамцарано Ц.Ж. Монгольские летописи XVII в. М.- Л.: Изд-во АН СССР, 1936.

³² Шумяцкий Б.З. Сибирь на путях к Октябрю. Иркутск: Восточно-сиб. кн. изд-во, 1989.

³³ Каллиников А.Д. Национально-революционное движение в Монголии. М., 1926.

³⁴ Юдин В.И. У истоков Монгольской народной революции. М.: Востлит, 1931.

³⁵ Кунгуров Г.Ф., Сороковиков И.А. Аратская революция. Исторической очерк. 2-е изд. Иркутск, 1957.

³⁶ Чойбалсан Х., Дэмид Г., Лосол Д. Монгол ардын үндэсний хувьсгалын анх үүсч байгуулагдсан товч түүх. Тэргүүн дэд дэвтэр. Улаанбаатар, 1934.

³⁷ Амар А. Монголын шинэ түүх. Улаанбаатар, 1989.

³⁸ Дэндэв Д. Дундад үеийн Монгол түүх. Монголын эх түүх. III боть. Соёмбо принтинг ХХК, Улаанбаатар, 2015; Дэндэв Д. Монголын товч түүх, Монголын эх түүх. VI боть, Соёмбо принтинг ХХК, Улаанбаатар, 2015.

³⁹ Ишдорж Б. Монгол Улсын хураангуй түүх. Монголын эх түүх. II боть. Соёмбо принтинг ХХК, Улаанбаатар, 2015.

⁴⁰ Буянчуулган Б. Манж, Монгол холбогдсон түүхт байдал. Монголын эх түүх. IV боть. Соёмбо принтинг ХХК, Улаанбаатар, 2015.

⁴¹ Магсаржав Н. Монголын шинэ түүх. Монголын эх түүх. V боть. Соёмбо принтинг ХХК, Улаанбаатар, 2015.

Сүүлийн жилүүдэд Коминтерн, БОКН (ВКПб)-ын өмнө нь хаалттай, нууц байсан архивын материалууд хэвлэгдсэн (ихээхэн хэсэг нь монгол хэлээр орчуулагдан гарсан)⁴² бөгөөд тэр нь большевикуудын ажил үйлдлийн лабораторийн нууцуудыг нээж өгсөн юм. Тэнд нь «*дэлхийн хувьсгалын ирээдүйн тулаанд*», өөрөөр хэлбэл, төсөөлөн буй дэлхийн байгууламж дахь Монголын байрыг бэлтгэж байлаа. Энэ байрыг төвлөрсөн хэлбэрээр Коминтерны гүйцэтгэх хорооны гишүүн Сэн Катаяма томьёолон тэмдэглэсэн байдаг. Тэрээр 1925 оны хавар Улаанбаатарт мэдэгдэхдээ: «*Гадаад Монгол Өвөр Монгол руу, Барга руу, Шиньжан руу өөрсдийн хамаатан нэгтнүүд рүүгээ яваг, тэднийгээ бүгдийг нь дэлхийн империализмын эсрэг зохион байгуулаг*»⁴³ гэжээ. Элбэгдорж Ринчино Монголыг Хятад, Төвд, Энэтхэгт хувьсгалт хөдөлгөөнийг өрнүүлэхийн тулд талбар болгох эрс большевик үзэл санааг хатуу баримталж байв.⁴⁴ Цэвээн Жамсран болохоор буддизм нь коммунизмтай адил төстэй тухай, Монгол, Орос, Хятадын монгол ард түмнүүдийн «Швейцарь маягийн»⁴⁵ холбооны тухай илүү зөөлөн аядуу санааг хэлж байлаа. Энэ бүхэн нь уг чанартаа дэлхийн хувьсгалын хүрээнд нийт Монголоор Өвөр Азийн улс төрийн цөмийн үүрэг гүйцэтгүүлэх л гэсэн хэрэг байв.

Монгол нь нэгтгэлийн бус, харин нутаг дэвсгэрийн хувьд бүр ХХ зууны эхнээс л Японтой Оросын хийсэн чухал нууц хэлэлцээрүүдийн зүйл болж байжээ. Тэр үед л Монгол болоод түүний эргэн тойрны бүс нутгийг Евразийн төв дэх «*завсрын бамбай бүс*», «*алх дөш*», «*сэндвич*»⁴⁶ хоорондын маргаантай нутаг дэвсгэр хэмээн үздэг хуучин, шинэ ертөнцийн уламжлал тавигджээ. 1921 оны хувьсгалын ялалтыг дэлхийн хувьсгал нэг орны хүрээнээс хальж буй анхны практик алхам хэмээн хүлээн авсан ЗСБНХУ-ын дээд удирдлагад, мөн Ерөнхий сайд Танакагийн Меморандумын дагуу⁴⁷ Японд Монголын нутаг дэвсгэрийг дэлхийн улс төрийн бодлогын нэн чухал стратегийн газруудын нэг гэж үзэн, түүнд тийм үүрэг ноогдуулж байсан нь сонирхолтой юм. Чухамхүү энэ л суурь дэвсгэр дээр барууны томоохон Монголч эрдэмтэд, дорно дахины судлаачид, тухайлбал, О.Латтимор, Ж.Фритерс, П.Пеллио, Э.Хэниш, А.Мостэрт, В.Хайссиг, Р.Груссэ⁴⁸ нар Өвөр Азийн бүс нутгийг үнэхээр нэвтэрхий судлах тэдний ажиллагаа өрнөсөн билээ.

⁴² Коминтерн ба Монгол. Баримтын эмхэтгэл (Коминтерн и Монголий. Сб. Документов / Сост. Г.М.Адибеков, С.Дамдинсүрэн, А.С.Железняков и др). Улаанбаатар, 1996; Монголын тухай БХК (б) Намын баримт бичигт (Монголия в документах ВКП (б). Т.1 (1920-1932). Сб. Документов / Отв. сост. А.С.Железняков, С.Дамдинсүрэн. Улаанбаатар, 2002. – 560 с.; Монголын тухай БХК (б) Намын баримт бичигт (Монголия в документах ВКП (б). Т.2. (1933-1940). Сб. Документов / Отв. сост. В.Н.Шепелев, С.Дамдинсүрэн. Улаанбаатар, 2005. – 468 с.; Монголия в документах Коминтерна (1919-1934). Ч. I. (1919-1929); Ч. II (1930-1934) / Науч. Ред. Б.В.Базаров. Улан-Удэ, Изд-во БНЦ СО РАН, 2012.

⁴³ РГАСПИ. Ф. 495. Оп. 152. Д. 45. Л. 31-32.

⁴⁴ Элбек-Доржи Ринчино. Документы, статьи, письма. С. 133.

⁴⁵ РГАСПИ. Ф. 495. Оп. 152. Д. 119. Л. 203-208.

⁴⁶ Ewing T.E. Between the Hammer and the Anvil? Chinese and Russian Policies in Outer Mongolia, 1911-1921, Bloomington, Indiana: Research Institute for Inner Asian Studies, 1980.

⁴⁷ Меморандум генерала Танака Гиити (25 июля 1927 г.) // История войны на Тихом океане Т.1. М., 1957. С. 337-353. (Судлаачдын гарт үүнтэй ав адил баримт бичиг байхгүй, тийм учраас Хятадад анх хэвлэгдсэн бичвэрийн жинхэнэ эсэхэд эргэлзээ байдаг, хэдий тийм боловч уг бичвэр тэр цаг үеийн болон Японы дайчидын сэтгэл санааны байдлыг нэлээд нарийн илэрхийлдэг).

⁴⁸ Эдгээр зохиолчдын бүтээлээс заримыг дурдаж болно. Lattimore O. The Mongols of Manchuria: Their Tribal Divisions, Geographical Distribution, Historical Relations with Manchus and Chinese and Present Political Problems. N.Y., 1934; Friters G.M. The International Position of Outer Mongolia. A Contribution to Russia's and Japan's Policies in the Far East // These presentee a l'Universite de Geneve pour l'obtention du grade de Docteur des sciences politiques. Dijon, 1939; Pelliot P. Recherches sur les Chretiens d'Asie central et d, O. P., 1973; Haenisch E. Die

Мэдээж, Монгол болоод Зөвлөлт Орос явагдсан хувьсгалт өөрчлөлтүүдийн жилүүдэд ч үзэл суртлын «*тааруулга*»-д хэлбэрийн хувьд л түшиглэж байсан судалгаа хийгдсээр байлаа. Нүүдэлчний нийгмийн (1920 - 1930-аад оны) орчин үеийн социал бүтцийг А.Д.Симуков, Монголчуудын нийгмийн байгуулал, тэдний дэлхийн дэх түүхэн ролийг Б.Я.Владимирцов нар нэлээд бие даасан байдлаар судалж байжээ. А.Д.Симуковын шинжлэх ухааны өв зөвхөн сүүлийн жилүүдэд л өргөн олон судлаачдын хүртээл боллоо.⁴⁹ «*Хуучин шинжлэх ухааны чадвар*»-ыг хадгалж үлдсэн тэр үеийн монгол, буриад судлаачдын дотроос Эрдэнэпил лам⁵⁰, «*буддист бадарчин*», хожмын процессор Г.Ц.Цибиков⁵¹ нарыг дурдах хэрэгтэй.

Хожим нь, дайны дараах жилүүдэд марксист үзэл суртал, арга зүйн санааны дагуу баримт материалыг нэгтгэн дүгнэх ажиллагааг И.Я.Златкин, Б.Ширэндэв, М.С.Капица, С.Д.Дылыков, А.В.Бурдуков нарын зэрэг⁵² нэр хүндтэй том судлаачид эрхэлж байлаа. Эдүгээ Орос болон Монголын амьд сэрүүн байгаа судлаачдын үндсэн бүрэлдэхүүний хувьд Монгол дахь улс төрийн процессын агуулгын талыг нь тэд өөрсдөө болон багш нарынхаа үзэл бодлоор дамжуулан тодорхой арга зүйн түлхүүрээр «*марксизмын гурван эх сурвалж, гурван бүрэлдэхүүн хэсгийн*» хүрээнд нээж байлаа.

Судлаачдын нэг хэсэгт маш өвөрмөц тал нутгийн гурамсал зохиолтойгоо болон «*их эрчим*» үзэл баримтлалтайгаа⁵³ удаан хугацаанд хавчлагад байсан Л.Н.Гумилев тодорхой нөлөө үзүүлсэн⁵⁴ билээ. Л.Н.Гумилев бол дайны өмнөх хилийн чанад дахь оросуудаас бүрдсэн шинжлэх ухааны бүхэл бүтэн дэг сургуулийг бүрдүүлэгч евроазичууд (юуны өмнө, П.Н.Савицкий, Г.И.Вернадский, Н.И.Трубецкой болон бусад⁵⁵) -ын үзэл санааны хөтөч байлаа. Евразичууд Монголын эзэнт гүрэн мандан бадарч байсан үеийн түүний субъект чанарыг хүлээн зөвшөөрдөг, гэвч бүр хожмын үед энэ субъект чанарын «*зүүг*» Евразийн хязгааргүй орон зайд төв зангилаа нь болж орсон Орос орон руу «*шилжүүлжээ*».⁵⁶ Монголд хандах тийм хандлагын цуурай одоо ч мөн Орос, Монгол хоёр «*нэгдмэл евразийн соёл-газар зүйн ертөнц*»-ийн болон тэр ч байтугай «*нэгдмэл евроазийн хэт (супер)*» угсаатны хүрээнд бие

Kulturpolitik des mongolischen Weltreichs. В., 1943; Heissig W. Der mongolische Kulturwandel in den Hsingan Provinzen Mandschukuos. Vienna-Peking, 1944; Mostaert A. The Mongols of Kansu and their Language // Bulletin of the Catholic University of Peking. 1931. No 8; Груссе Р. Чингисхан. Покоритель Вселенной / Послесловие А.С.Железнякова. Серия ЖЗЛ. М.: Молодая Гвардия, 2000.

⁴⁹ Симуков А.Д. Труды о Монголии и для Монголии /Сост. Юки Конагая, Санжаасүрэнгийн Баяраа, Ичинхорлоогийн Лхагвасүрэн. Осака: Государственный музей этнологии. Т. 1. 2007; Т.2. 2007; Т.3. Ч.1. 2008; Т. 3. Ч. 2. 2008.

⁵⁰ Эрдэнэпил Ж. Конечная причина религий в Монголии. / История в трудах ученых лам. С. 155-247).

⁵¹ Цибиков Г.Ц. Буддист-паломник у святынь Тибета. Т. 1-2. Новосибирск: Наука, 1991.

⁵² Златкин И.Я. Очерки новой и новейшей истории Монголии. М.: Вочточная литература, 1957; Капица М.С., Иваненко В.И. Дружба, завоеванная в борьбе. М.: 1970; Ширендыб Б. Монголия на рубеже 19-20 веков. Улан-Батор: Комитет по делам печати, 1963; Бурдуков Н.В. В старой и новой Монголии. Воспоминания и письма. М., 1969; Дылыков С.Д. Демократическое движение монгольского народа в Китае. М.: Изд-во АН СССР, 1953.

⁵³ Гумилев Л.Н. Хунну. Средняя Азия в древние времена. М., 1960; Он же. Древние тюрки. М., 1967; Он же. Поиски вымышленного царства. М., 1970.

⁵⁴ Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. Л., 1990.

⁵⁵ Савицкий П.Н. Континент Евразия. М.: Аграф, 1997; Вернадский Г.В. Указ. соч.; Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык. М.: Прогресс, 1995.

⁵⁶ Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока // Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык. С. 211-212.

биедээ татагддагийг заан тэмдэглэдэг оросын нэр хүндтэй зохиогчдын дотор ч сонсогдож байдаг⁵⁷.

Хятадын түүх судлалын асуудлыг задлан шинжлэх явдлыг дараагийн удаад хятадын оролцогчид төсөлд нэгдэн орох үед хийх нь зохистой гэж бодогдоно. Энд тооцоо бол энгийн. Үүнд: БНХАУ-аас Монгол соёл иргэншлийн атласын хамтран зохиогчид асуудлыг хэрхэн харж байгаагаа, сэдвийг боловсруулахад хятадын шинжлэх ухааны байр суурийг үнэлэх хажуугийн үнэлгээг ямар нэгэн байдлаар эргэж харахгүйгээр, өөрөөр хэлбэл «цэвэр хуудас»-наас ажлаа эхлэхээ танилцуулж болно.

Эдүгээ Өвөр Азийн бүс нутгийг түүний нэгдмэл социал бүхэллэгээр нь К.Хамфри, Д.Снит, тодорхой хэмжээгээр С.Загчид, П.Хайер, А.Кампи, У.Булаг, К.Эттвуд зэрэг олон судлаачид судлаж байн.⁵⁸ Дэлхийн зарим томоохон их сургуулиудад Өвөр Азийн буюу төв Евразийн бүс нутгийн зарим хэсэгчлэл зохистой болохыг хүлээн зөвшөөрч байгаа бөгөөд тэр нь эрдэм шинжилгээний төвүүдийн⁵⁹ нэрээр илэрч байна.

Орост бүс нутгийн түүх-соёлын асуудлыг бүхэл бүтэн академийн институтийн, тухайлбал, Оросын ШУА-ийн Монгол, Төвд, Буддын шашин судлалын институтийн түвшинд судалж, эрдэм шинжилгээний сэтгүүл⁶⁰ гаргаж, атласуудыг⁶¹ боловсруулж, Улаан-Үд болон Москвад олон улсын бага хурал, эрдэм шинжилгээний дугуй ширээний ярилцлагууд⁶² зохион байгуулж байна. ЮНЕСКО-ийн ивээл дор Монгол

⁵⁷ См., например: Иванов А.В. Цивилизационный статус Монголии и ее вклад в укрепление евразийского единства // Монгольский мир: между Востоком и Западом / Под. ред. Ю.В.Попкова и Ж.Амарсаны. Новосибирск: Автограф, 2014. С. 69.

⁵⁸ Culture and Environment in Inner Asia / Ed. by C. Humphrey, D. Sneath. Vol. 1: The Pastoral Economy and the Environment. Cambridge: The White Horse Press, 1996; The End of Nomadism? Society, State and the Environment in Inner Asia by Caroline Humphrey and David Sneath. Durham: Duke University Press, 1999; Jagchid S., Hyer P. Mongolia's Culture and Society. Boulder: University of Colorado Press; Karamisheff W. 1925. Mongolia and Western China; Social and Economic Study. Tientsin, 1979; Campi Alicia. Mongolia's Integration Congress of Mongolists being Convened Under the Patronage of N. Bagabandi, President of Mongolia (5-11 August 2002, Ulaanbaatar). Summaries of Congress Papers. Secretariat IAMS, 2002; Where is East Asia? Central Asian and Inner Asian Perspectives on Regionalism by Uradyн E. Bulag. Japan Focus. Posted October 12, 2005. Нийтэлсэн 29.09.2009 // <http://www.unuudur.com/?p=5836>; Is There Such a Thing as Central/Inner (Eur)Asia and Is Mongolia a Part of It? by Christopher P. Atwood — Mapping Mongolia: Situating Mongolia in the World from Geologic Time to the Present. By Paula L.W. Sabloff. Pacific Affairs, 85(3), September 2012.

⁵⁹ Inner Asian and Altaic Studies, The Graduate School of Arts and Sciences, Harvard University; The Mongolia and Inner Asia Studies Unit, Department of Social Anthropology, University of Cambridge; The Sinor Research Institute for Inner Asian Studies, School of Global and International Studies, College of Arts and Sciences, Indiana University; Centre for Inner Asian Studies, School of International Studies, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India и др.

⁶⁰ Гуманитарные исследования Внутренней Азии – Буриадын улсын их сургуулийн Өвөр Азийн институтын сэтгүүл.

⁶¹ Историко-культурный атлас Бурятии / Науч. ред. Н.Л.Жуковская. М.: ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография», 2001 (руководитель научного коллектива – директор Института монголоведения, буддоло -гии и тибетологии СО РАН Б.Б.Базаров); Папуев В.Б. Монгольские народы. Атлас истории и этнографии. Учебное пособие. Элиста., АПП «Джангар», 2005.

⁶² Проблемы истории и культуры кочевых цивилизаций Центральной Азии. Материалы международной научной конференции. Т. IV. История, философия, социология, филология, искусство. Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 2000; Чингисхан и судьбы народов Евразии. Материалы международной научной конференции. 3–5 октября 2002 г., Улан-Удэ: Изд-во БурГУ, 2003; Россия и Монголия в свете диалога евразийских цивилизаций. Материалы международной научной конференции. Звенигород, 2–5 июня 2001 г. М.: ИВ РАН, Общество монголоведов РАН, 2002; «Калмыки и их соседи в составе Российского государства», «Кочевая цивилизация Великой степи: современный контекст и историческая перспектива». — Элиста (2001), Цивилизационные

Улсад үйл ажиллагааны үүнтэй адил хүрээтэй нүүдлийн соёл иргэншлийг судлах Олон улсын институт ажиллаж байна.⁶³

Сүүлийн хорин таван жилд Монголын субъект чанарын сэдэв онцгой анхаарлын объект боллоо. Тухайлбал, түүнийг Орос, Монголын болон бусад орны түүхчид, улс төр судлаачид, социологичид, эдийн засагчид, философичид, хэл зүйчид улам их хөндөцгөөж байна. Тэдний дотор Монгол, Орос болон Хятадын хилүүдийн уулзвар дээр өөрийн шинж чанартай соёлын орон зай байдаг, мөн үүнтэй нэгэн зэрэг бүхэлдээ өөрийн хөршүүдээс Монгол соёл иргэншлийн эрс ялгаанд эргэлздэг тийм хүмүүс байхгүй байхаа. Энэ бол Монголын түүх, соёлыг нухацтай судалдаг буурьтай судлаачдын ерөнхий санал бодол юм гэж хэлж болно. Монгол Улсын гадаад улс төрийн бодлогын эрчимтэй өрнөлт, олон улсын харилцааны тогтолцоон дахь түүний өвөрмөц онцгой байдлыг бүхнээс илүү гэрчилж байна.⁶⁴

Гэхдээ 1994 он хүртэл Өвөр Азийн өвөрмөц геополитикийн цөм болох Монгол Улсын идэвхтэй байдлын тухай асуудал буддын шашны өмнөх үе (XVII зуун хүртэлх)-ийн асуудлыг судлах түүхэн судалгаанд хамаардаг. Энэ нь хожим Орос болон Манжийн эзэнт гүрний улсын хил Өвөр Азиар дайран гарсантай, улс төрийн хувьд нэгдмэл түүх, соёл болон социальны контекстыг харгалзан үзэх явдал онцгой хүндрэл бэрхшээлтэй болсонтой холбоотой юм.

Геополитикийн утгаараа тэгж харгалзан үзэх нь Орост ч, Хятадад ч үнэмлэхүй таалагддаггүй панмонгол үзлийн үзэл сурталтай холбоотой байлаа. Гагцхүү 1911-1946 он хүртэлх үе бол нийт бүс нутгийг цогцоор нь улс төр судлалын үүднээс задлан шинжилгээ хийхэд нэн таатай үе юм. Учир нь чухамхүү энэ үед Манжийн болоод Оросын эзэнт гүрнүүдийн сүйрэл болж, тэдгээрийн залгамжлагчид болох Бүгд Найрамдах Хятад улс болон ЗСБНХУ-ын бус нутаг дахь нөлөөний хүрээ нарийвчлагдсан⁶⁵ юм. Асуудлыг Орос, Монгол, Хятад болоод бусад орны зүгээс⁶⁶ «*өөр дээрээ нөмрөг таталгүй*»-гээр, асуудлыг улс төржүүлэлгүйгээр соёл

процессы на Дальнем Востоке. Монголия и ее окружение. Мат-лы научных круглых столов. Ред. коллегия А.С. Железняков, К.Б.-М. Митупов (сопред.), М.Н. Балдано и др. М.: Вост. лит., 2005 и др.

⁶³ Монголчуудын түүх-соёлын атлас (Историко-культурный атлас монголов)-ыг энэ хүрээлэн бэлтгэсэн. Улаанбаатар: IISNC, 2004, мөн тэрчлэн «Nomads and Use of Pastures Today» сэдвээр олон улсын бага хурал ба симпозиумыг тогтмол хийдэг. Ulaanbaatar, 2000 и др.

⁶⁴ См.: Яскина Г.С. Монголия и внешний мир. М.: ИВ РАН, 2002; Хашбат Л. Международный статус Монголии: историко-правовые аспекты. Улаанбаатар, 2001 (В.В. Путин, Ши Жинь Пин, Ц.Элбэгдорж нарын гурван талын уулзалтыг хийж байх Монголын санаачилгатай холбоотой болон Монгол Улсын гадаад улс төрийн идэвхтэй үйл ажиллагаа эрс өсч буйг гэрчилсэн АСЕМ-ийн дээд хэмжээний уулзалтыг саяхан Улаанбаатарт амжилттай хийсэнтэй холбоотой бүлэг асуудлыг тал бүрээс нь судлах явдал мэдээж ээлжээ хүлээж байна).

⁶⁵ Архивын баялаг хэрэглэгдэхүүн дээр түшиглэн бичсэн нэг сэдэвт бүтээлд энэ үед Өвөр Азид болж байсан үйл явцын хүрээнд Монгол Улсын гүйцэтгэж байсан субъектын үүргийг бүрнээ хянамгай зөв авч үзжээ. Лузянин С.Г. Россия–Монголия–Китай в первой половине XX в. Политические взаимоотношения в 1911–1946 гг. М.: ИДВ РАН, 2000.

⁶⁶ Агуу тал нутаг, Чингис хааны, Монголын эзэнт гүрний баатарлаг өнгөрсөн үеийн ямар нэг орчин цагийн ард түмэн буюу угсаатны бүлэгтэй холбоотой өвийн асуудлын талаар нилээд их түүх зүйн судалгаа байдаг. Заримдаа хэрэг явдал дэлхий дахины түүхийг дахин сийрүүлэхэд болон шинэ он дарааллыг бий болгоход хүртэл хүргэдэг. Тийм дүгнэлтүүдийн сэдлэгүүд нь гол төлөв зохиогч нарын нь улс төрийн дэврүүн санаархалд оршдог учир зохиол бүтээлүүдийн тухайн хэсэг нь ганц нэгнээс гадна энэхүү судалгааны хүрээний гадна үлдэж байгаа билээ. Бидний үзэж байгаагаар Агуу тал нутгийн өв бол эдүгээ цагт тэнд оршин сууж буй бүх ард түмний баялаг мөн.

иргэншлийн улс төр судлалын дагуу улсын хил хязгааруудын хувьд төвийг сахисан судалгаануудын хүрээнд шийдэхээс өөр замгүй юм.

Судалгааны энэ чиглэлийг нээхэд 1994 онд Монгол Улсын Их Хурлаар баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал чухал алхам болсон⁶⁷ юм. Монгол Улс геополитикийн санаархал байхгүйгээ, өөрийн улсын хил хязгаарын гаднах төрөл нэгтнүүд нь оршин суудаг нутаг дэвсгэрүүдийг нэгтгэх ямар ч онцгой зорилго өөрт байхгүйгээ, харин Орос, Хятадын янз бүрийн ард түмнүүдтэй өөрийн хуваалцдаг түүх, соёлын нийтлэг орон зай байдаг тухайгаа зарласан билээ.

Өөрөөр хэлбэл, энд Монгол иргэншил гэдэг нэрийн дор Өвөр Азийн хил дамнасан нэгтгэлийн тухай яригдаж байна. Эргэн тойрондоо хандах тийм харилцаатайгаар л зөвхөн дэлхийн хамтын аж төрөх ёсны дагуу хөршүүддээ тэсвэр тэвчээртэй хандаж, Монголын өөрийн нь Үндэсний аюулгүй байдлын, тэрчлэн Өвөр Азийн хувь заяаг болон түүний соёл иргэншлийг шийдвэрлэхэд татагдан ордог орнууд болох Орос, Хятадын эрх ашгийг хөндөх эрсдэлээс зайлсхийж болно. Атлас дээр ажиллаж буй эрдэмтдийн олон улсын хамтлаг эдгээр эрх ашгийг харгалзан үзэх, дээд зэргээр тэнцвэржүүлэх зорилготой юм.

---

⁶⁷ Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. – Ардын эрх. 1994, 7 дугаар сарын 26.

Гурав. Суурь судалгааны төслийн хүрээнд хийгдсэн ажил, явцын үр дүн, үр дүнгээс гарсан дэвшилтэт талууд

Судалгааны багийн гишүүд, түүний удирдагчийн зүгээс суурь судалгааны төслийн ажлыг хэрэгжүүлэх календарьчилсан төлөвлөгөөг нарийвчлан шинэчлэн боловсруулж баталсан. Чингэхдээ, салбарын нийт эрдэм шинжилгээний ажилтнуудын эрдэм шинжилгээний жилийн ажлын төлөвлөгөөнд тусгайлан заасан даалгавраар гүйцэтгэх ажлыг үүрэгжүүлсэн нь эл төслийг амжилттай хэрэгжихэд чухал ач холбогдолтой болсон.

Төслийн удирдагчийн хувьд ШУТС-д тухай бүр суурь судалгааны төслийн явцын тайланг хүлээлгэн өгч, үр дүнг тайлагнаж ирсэн. Мөнхүү суурь судалгааны төлсийн зорилтын хүрээнд, багийн гишүүд дараах бодит нөхцөл байдлыг таван үндсэн хэсэгт ангилан шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тодорхойлон судалсан нь эл судалгааны дэвшилтэт тал болно. Үүнийг тодруулбал,

Зураг 1. Үр дүнгийн даалгаварын хүрээнд нийлүүлсэн бүтээгдэхүүн (ангилал бүрээр)

2019	ЭШИ (гадаад)	1	
	Хээрийн судалгаа	6 аймаг	600 респондент
			6 бүлгийн ярилцлага
			6 ганцаарчилсан ярилцлага
2020	ЭШӨ (гадаад)	5	
	ЭШӨ(дотоод)	1	
2021	ЭШӨ (гадаад)	2	
	ЭШИ (дотоод)	2	
	Хотын судалгаа	6 дүүрэг	400 респондент
			60 экспертийн судалгаа
	Судалгааны тайлан	1	Хээрийн судалгааны нэгдсэн тайлан
	Орчуулгын бүтээл	1	
2022	ЭШИ (гадаад)	3	
	ЭШӨ (гадаад)	1	
	Хамтын бүтээл	1	
	Зурагт цомог	1	
	Товхимол	1	Эмпирик болон тоон судалгааны үр дүнд тулгуурласан судалгааны товхимол

2020 он (2020 оны 1 дүгээр сарын 1-нээс 2020 оны 12 дугаар сарын 25)-д төслийн багийн гишүүд Евразийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн хамгийн сайн арга замыг тодруулж Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох судалгааны арга зүй, концепцийг боловсруулах, энэ чиглэлээр мэдээлэл, лавлагааны тойм боловсруулж бэлтгэх, шинжээчдийн судалгааг (онлайн болон

хээрийн судалгааны хэлбэрээр) зохион байгуулж, улмаар мэдээлэлд анхан шатны боловсруулалт хийж, үр дүнг нэгтгэн тайланг боловсруулж бэлтгэв.

Хамтарсан төслийн судалгааны зорилго нь Евразийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн хамгийн сайн арга замыг тодруулж Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох явдал юм. Түүнчлэн төслийг хэрэгжүүлэх явцад Оросын болон Монголын соёл иргэншлийн түүх, орчин үеийн байдал гүнзгий, илт тод илэрнэ. Евразийн интеграцийн хүрээнд олон улсын үр өгөөжтэй хамтын ажиллагааг бий болгохын тулд хоёр орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хөгжилд тулгараад буй асуудлуудыг тодруулах нь тус төслийн зорилго оршино.

2020 онд төслийн багийн гишүүд Евроазийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн хамгийн сайн арга замыг тодруулж Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох судалгааны арга зүй, концепцийг боловсруулах, энэ чиглэлээр мэдээлэл, лавлагааны тойм боловсруулж бэлтгэх, шинжээчдийн судалгааг (онлайн болон хээрийн судалгааны хэлбэрээр) зохион байгуулж, улмаар мэдээлэлд анхан шатны боловсруулалт хийж, үр дүнг нэгтгэн тайланг боловсруулж бэлтгэсэн болно.

Доорх хүснэгтээр 2020 онд хамтарсан төслийн хүрээнд гүйцэтгэсэн ажлын төлөвлөгөө, таамаглалыг багтаан танилцуулав.

Д/д	Төслийн хүрээнд гүйцэтгэх ажил үүргийн жагсаалт	Эхлэх дуусах хугацаа (он, сар)	Гүйцэтгэгчдийн овог, нэр	Тухайн шатны үр дүн
1	Евроазийн интеграцийн процессын хүрээнд хоёр орны хоорондох соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэлийн хамгийн сайн арга замыг тодруулж Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох судалгааны арга зүй, концепцийг боловсруулах	2020.04.01 - 2020.04.30	Г. Чулуунбаатар, төслийн удирдагч Багийн гишүүд: С.Чулуун Б.Пүрэвсүрэн	Евроазийн интеграцийн процессын талаарх онол, тодорхойлолт гаргах, баримт бичиг дээр шинжилгээ хийж, тодорхойлолт гарна.
2	Евроазийн интеграцийн хүрээнд олон улсын үр өгөөжтэй хамтын ажиллагааг бий болгохын тулд хоёр орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хөгжилд тулгараад буй асуудлуудыг тодруулах зорилгоор олон улсын болон орон нутгийн статистик, баримт бичигт дүн шинжилгээ хийх, гадаад материалаас орчуулга хийх Судалгааны арга зүй, концепци, судалгааны	2020.04.15 - 2020.05.10	О.Хатанболд Ц.Цэцэнбилэг Ц.Энхчимэг О.Хатанболд Б.Ариунзул А.Хишигдаваа	Уг сэдвээр хийгдсэн судалгааны арга зүй, хэрэглэгдэхүүн гарна.

	хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулах			
3	Өрнөдийн ба Өрнөдийн бус орнуудын нийгэм-улс төрийн системд тохиолддог томоохон хандлагууд, өөрчлөлтүүдийн талаарх асуудлыг судлан тодруулж судалгаа-лавлагааны тойм бэлтгэх	2020.05.10 - 2020.06.05	О.Хатанболд, төслийн зохицуулагч Төслийн багийн гишүүд: А.Хишигдаваа Ц.Цэцэнбилэг Ц.Энхчимэг Б.Ариунзул	Төслийн завсрын үр дүнг нэгтгэх, судалгааны ажлын хүрээг тодорхойлж цаашид хийгдэх судалгаа-шинжилгээний төлөвлөгөө боловсруулна.
4	Санхүүгийн болон үйл ажиллагааны явцын тайлан бичиж, санхүүжүүлэгч, захиалагчид хүргүүлэх	2020 оны 6 сард	О.Хатанболд, Төслийн зохицуулагч А.Хишигдаваа Багийн гишүүн	Явцын тайлан
5	Шинжээчдийн судалгааны хэрэглэгдэхүүн боловсруулах, туршилт хийх: Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох хээрийн судалгааны хэрэглэгдэхүүнийг турших, эцэслэх	2020.04.25 - 2020.05.15	Г.Чулуунбаатар, Төслийн удирдагч О.Хатанболд, Төслийн зохицуулагч <i>Төслийн багийн гишүүд:</i> Ц.Цэцэнбилэг Ц.Энхчимэг А.Хишигдаваа Б.Ариунзул	Судалгааны найдвартай байдал хангагдана.
6	Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох хээрийн судалгааг зохион байгуулж мэдээлэл цуглуулах	2020.06.01 - 2020.07.25	Г.Чулуунбаатар, Төслийн удирдагч О.Хатанболд, Төслийн зохицуулагч <i>Төслийн багийн гишүүд:</i> С.Чулуун Б.Пүрэвсүрэн Ц.Цэцэнбилэг Ц.Энхчимэг А.Хишигдаваа Б.Ариунзул	Анхдагч мэдээлэл цугларна.
7	Хээрийн судалгааны мэдээлэл шивэх, нэгтгэх, хянах	2020.07.25 - 2020.08.20	О.Хатанболд, Төслийн зохицуулагч <i>Төслийн багийн гишүүд:</i> Ц.Цэцэнбилэг А.Хишигдаваа Б.Ариунзул	Мэдээллийг шалгаж сан үүсгэнэ.
8	Мэдээлэлд шинжилгээ хийх, үр дүнг боловсруулах	2020.08.20 - 2020.09.10	Г.Чулуунбаатар, Төслийн удирдагч О.Хатанболд, Төслийн зохицуулагч Ц.Цэцэнбилэг Ц.Энхчимэг А.Хишигдаваа Б.Ариунзул	Судалгааны анхдагч үр дүн бий болно.

9	Судалгааны үр дүнгээр гадаад, дотоодын имфактор өндөртэй болон рецензи бүхий хүлээн зөвшөөрөгдсөн сэтгүүлд хэвлүүлнэ.	2020.09.15 - 2020.12.10	Г.Чулуунбаатар, Төслийн удирдагч О.Хатанболд, Төслийн зохицуулагч <i>Төслийн багийн гишүүд:</i> С.Чулуун Б.Пүрэвсүрэн Ц.Цэцэнбилэг Ц.Энхчимэг А.Хишигдаваа Б.Ариунзул	Судалгааны анхдагч үр дүнг эрдэмтдийн дунд хэлэлцэн баталгаажуулна.
10	Санхүүгийн болон үйл ажиллагааны явцын тайлан бичиж, санхүүжүүлэгч, захиалагчид хүргүүлэх	2020 оны 12 сард	Г.Чулуунбаатар Төслийн удирдагч О.Хатанболд Төслийн зохицуулагч	Явцын тайлан

2. БАГИЙН БҮРЭДДЭХҮҮН

Багийн гишүүний албан тушаал	Овог нэр	Албан тушаал
<i>Төслийн удирдагч</i>	Г.Чулуунбаатар	ШУА-ийн Тэргүүн дэд ерөнхийлөгч, академич
<i>Төслийн судалгааны багийн гишүүд, үндсэн судлаачид</i>	С.Чулуун	ШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн захирал, академич
	Б.Пүрэвсүрэн	ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн захирлын үүрэг гүйцэтгэгч, доктор (PhD) дэд профессор
	Ц.Энхчимэг	ШУА-ийн Нийгмийн ухааны салбарын бага чуулганы эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга
	Ц.Цэцэнбилэг	ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн Социологи, нийгмийн сэтгэл зүйн салбарын эрхлэгч, ЭШТА, доктор (PhD), дэд профессор
	Б.Ариунзул	ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн Шашин судлалын салбарын ЭШДЭА, докторант
А.Хишигдаваа	ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарын ЭШДЭА, докторант	
<i>Төслийн зохицуулагч, багийн үндсэн гишүүн</i>	О.Хатанболд	ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарын ЭШДЭА, доктор (PhD)
<i>Судалгааны багийн гишүүдийн үүрэг хариуцлага</i>	1. Судалгааны багийн удирдагчийн ерөнхий үүрэг хариуцлага 1. Судалгааны багийг шуурхай удирдлага, зохицуулалтаар хангана. 2. Судалгааны багийн гадаад, дотоод харилцааг тогтоож хэрэгжүүлнэ. 3. Судалгааны ажлын зорилго, зорилтуудыг хангахад багийн гишүүдийн ажиллах нөхцлийг бүрдүүлнэ. 4. Судалгааны багийн үйл ажиллагааны санхүүгийн менежментийг хариуцна. 5. Төслийн хэрэгжилтэнд тогтмол хяналт тавьж, судалгааны ажлыг хугацаанд нь чанартай гүйцэтгүүлж, ажлын үр дүнг тооцож, эцсийн үр дүнг захиалагчийн өмнө хариуцна.	
	2. Судалгааны багийн гишүүд, үндсэн судлаачдын үүрэг, хариуцлага 1. Судалгааны багийн ахлагчийн удирдлаган дор ажиллаж, багийн ажлын хуваарийн дагуу ногдсон ажил үүргийг чанартай гүйцэтгэнэ. 2. Судалгааны багийн ахлагчид ажлаа тайлагнаж, багийн өмнө хамтын хариуцлага хүлээнэ. 3. Судалгааны ажлын арга зүй, аргачлалын талаар санал зөвлөмж гаргах багаар ажиллах, 4. Судалж буй асуудлын хүрээнд тодруулах шаардлагатай зүйлийн талаар лавлагаа мэдээлэл боловсруулах, мэдээллийн дата үүсгэх, багийн зөвлөлдөх уулзалтад тогтмол оролцох, 5. Судалгааны үнэлгээ, дүгнэлтийг бодитой, үнэн зөв гаргаж, судлаачийн ёс зүйг мөрдөн ажиллана. 6. Судалгааны тайлантай танилцаж судалгааны зорилго онолын хийгээд практикийн зорилго, зорилт хангасан эсэх, мэргэжлийн үг хэллэгийн утга	

санааг зөв хэрэглэсэн эсэхэд үнэлэлт өгч, шаардлагатай зүйлсэд засвар оруулах.

2020-2021 онд төслийн хүрээнд «Монголын соёл иргэншлийн дүр царай» зурагт цомгийг боловсруулах ажлын хүрээнд онолын суурь үндэслэгээний онолын судалгааны болон практик судалгааны үр дүнг нэгтгэсэн Монголчууд болон Өвөр Азийн бусад ард түмнүүдийн хувьд нийтлэг өвөг дээдэс чухам хэн бэ? Тэд бол Ази Европын асар том орон зайгаар хүрээлэгдсэн Өвөр Азийн өргөн уудам бүс нутагт амьдрал цогцлоосон нүүдэлчдийн эзэнт гүрнийг үндэслэгчдийн аж төрөх орчин нөхцөлөө бүрдүүлэх, эх орныхоо аюулгүй байдлыг хангах арга ухаан чухамдаа цаг үргэлж л өвөг дээдсээсээ авч байсан арга ухааныг тодруулах зорилгод хөтлөгдсөн.

Энэ хугацаанд нүүдэлчдийн соёл иргэншлийг тал бүрээс нь судалж философийн онтологи, ерөнхий социологи, улс төрийн шинжлэх ухааны чиглэлээр ОХУ-ын төслийн багийн ахлагч, доктор, профессор А.С.Железняковын туурвисан “Монгол соёл иргэншил: түүх ба орчин үе” нэгэн сэдэвт бүтээлийг эх хэлнээ хөрвүүлэн нийтэлсэн. Эл бүтээлд монголын нүүдэлчдийн соёл иргэншлийн судалгаа болон орчин үеийн дэлхий дахины, бүс нутгийн иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэлийн асуудлыг судлахад арга учир холбогдол бүхий үндсэн ойлголт, нэр томъёог нарийвчлан тодруулах, нэг мөр ойлгож хэрэглэхэд тус болохуйц онол, арга зүйн чиг баримжаа болж чадах нотолгоо тайлбаруудыг дэлгэрэнгүй багтааснаараа онцлогтой.

НОМЫН НЭЭЛТЭНД УРЬЖ БАЙНА

МОНГОЛ СОЁЛ ИРГЭНШИЛ
ТҮҮХ БА ОРЧИН ҮЕ
А.С.ЖЕЛЕЗНЯКОВ

Чингис хааны музей

А.С.Железняков
ОХУ-ын ШУА-ийн Социологийн хурьцангсийн Улс төр судлал, улс төрийн социологийн төвшин удирдагч, Улс төрийн шинжлэх ухааны доктор, ЭШТА

Цахим хэлбэс: meet.google.com/xnm-qeup-asn

ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгээс эрхлэн гаргасан А.С.ЖЕЛЕЗНЯКОВЫН «Монгол соёл иргэншил: түүх ба орчин үе» (Атласын онолын үндэслэлээ)

НОМЫН НЭЭЛТ
Чингис хааны музейн 7 давхарт
2022.03.16-ны өдрийн 14.30 - 16.00

Чингис хааны музей

ХӨТӨЛБӨР

Модератор: О.Хатанболд, төслийн зохицуулагч, ФХ-ийн Улс төр, эрх зүйн салбарын эрхлэгч, доктор (Ph.D), ЭШТА

Нээлтийн үг: Б.Пуревсүрэн, ФХ-ийн захирал, доктор (Ph.D), профессор

Зөвлөгчийн үг: А.С.Железняков, ОХУ-ын ШУА-ийн Социологийн хүрээлэнгийн Улс төр судлал, улс төрийн социологийн төвшин удирдагч, улс төрийн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D), профессор, ЭШТА

Рейстерийн үг: Г.Чулуунбаатар, Төслийн удирдагч, ШУА-ийн дэд ерөнхийлөгч, академич

Орчуулагчийн үг: Ч.Даваадан, орчуулагч, доктор (Ph.D), профессор

Уншлагчийн товчоомал: Б.Батгомюр, УИХ-ын гишүүн, УИХ-ын Ажлаагүй байдал, галдмал бодлогын байнгын хорооны дарга, доктор (Ph.D), Б.Сүргэлэн, Соёлын яамны Соёл, урлагийн бодлогын хэлтсийн дарга

Асуул, гаруул
Хяамцүүл, сэтгэмэл

Цахим хэлбэс: meet.google.com/xnm-qeup-asn

Энэхүү зургын цомгоор 20 гаруй зууны тэртээд бий болж, өнөөг хүртэл хадгалагдаж ирсэн соёл иргэншлийн голомт, цөм болох Монгол Улсын талаар танилцуулах болно. Монгол улс бол цөөн хүн ам бүхий орон боловч өөрийн хэмжээнд тэнцвэртэй бус дэлхийд алдартай хүмүүсийг - их гүрнүүдийн (шанью хаан зэрэг) захирагчид, цэргийн удирдагчид, дипломатчид, түүх бичээч, шашны зүтгэлтнүүд, сэтгэгчид, зураачид зэргийг төрүүлсэн. Энэ хүмүүс түүхийг бүтээж, дэлхийн ихэнх хэсэгт аюулгүй байдал, харилцаа холбооны орон зайг бий болгож, Төвд дахь Гелүгийн урсгалын сургаалийг дэлхийн шашин болгон өөрчлөх эх сурвалжийн эхийг тавилцаж, дүрслэх урлагийн шилдэг бүтээлүүд, бичгийн дурсгалуудыг туурвиснаараа алдаршсан болно. *Зохиогчид: Чулуунбаатар Г., Железняков А.С., Хатанболд О., Ундрал Ё., Гэрэл зурагчид: Цацралт С., Эх бэлтгэл, хэвлэлтийг хариуцсан: «Соёмбо принтинг» ХХК. Уб., 2023. 32.6 хх (хэвлэлтэд)*

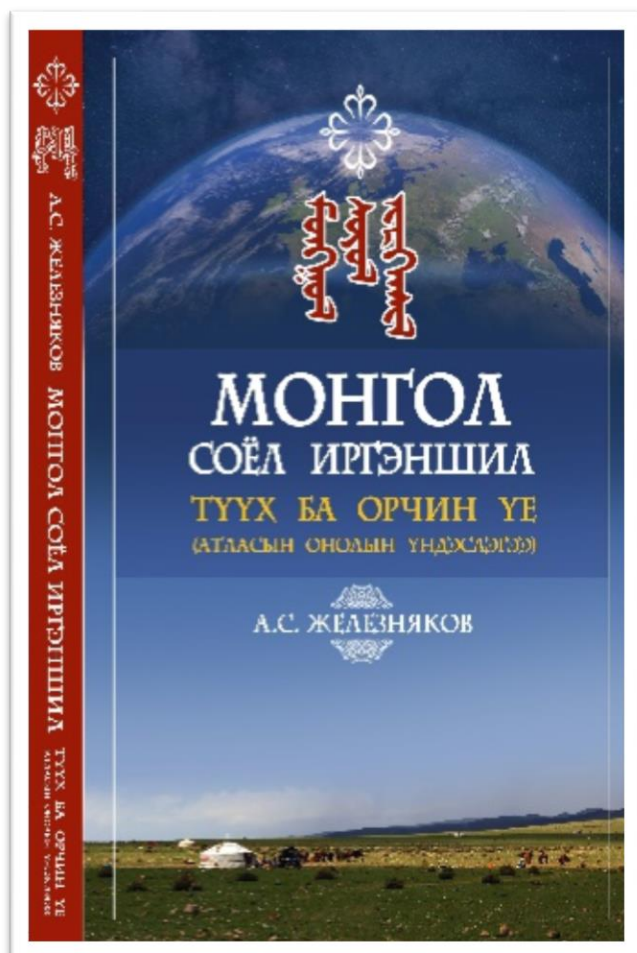
Дээрх үндэслэлийг тодруулах үүднээс шинжлэх ухааны үндэслэлийг цогцоор нь гаргах тодорхой зорилго тавьж, тэрхүү зорилгоо бүрэн хэрэгжүүлэх үүднээс «Монгол соёл иргэншил: түүх ба орчин үе (Атласын онолын үндэслгээ)» сэдэвт бүтээлийг орос хэлнээс монгол хэлнээ хөрвүүлэх ажлыг 2020-2021 (2021 оны 8 дугаар сар хүртэлх хугацаа) онд гүйцэтгэж 2021 онд эл нэгэн сэдэвт орчуулгын бүтээл (А.С.Железняков, ред. Чулуунбаатар Г., Хатанболд О., Оюунаа Ц. Уб., 2021, “Соёмбо принтинг” ХХК)-ийг хэвлэн гаргасан.

Энэхүү бүтээлд нүүдлийн иргэншил бүхий Монголчуудыг “бүдүүлэг”, “зэрлэгүүд” байсан мэтээр ярьж бичдэг тал бийг угтаа тэд соёлын тэр дундаа улс төрийн соёлын онцлог хэрнээ аугаа уламжлалтай ард түмэн билээ. Монголчууд бидний уламжлалт улс төрийн соёл нь тал нутагтаа нүүдэллэн мал сүргээ адгуулан аж төрж, төр улсаа төвхнүүлж ирсэн түүхэн үйл явцтай нягт холбоотой байснаараа өрнийн суурин иргэншил соёлоос ялгагддаг.

Монгол хүн аливаад хэрсүү холч ухаанаар уужуу тайван ханддаг, эв эеийг эрхэмлэдэг, төрд хандах хандлага нь тогтсон үнэт зүйлс-ёс суртахууны үнэлэмж бүхий байжээ гэж хэлж болно. Монголчуудын төр ёсны сэтгэлгээ тал нутгийн нүүдэлчдийн сэтгэхүй, үзэл бодол, хамтран аж төрөх, ёс заншлаас уг сурвалжтай билээ.

Монголчуудын улс төрийн соёлын илэрлийн нэг онцлог нь ёс суртахуун, зан заншил нүүдэлчдийн хамтаар аж төрөх өвөрмөц байдлаас үүдсэн хамтач харилцааг зохицуулах үнэлэмж юм. Эдүгээ цагт монголчуудын уламжлалт нүүдлийн соёл, суурин соёлын хүчтэй түрэлтэнд орж, нийслэл Улаанбаатар хотдоо хүн амын бараг тал хувь нь ажиллаж амьдарч байна.

Монголын өнөөгийн улс төрийн өөрчлөлт хувьслын сонирхолтой үедээ ороод байна. Үүнтэй уялдан улс төрийн соёлын хүрээнд шийдвэрлэж хариу өгвөл зохих олон асуудал хуримтлагдаж байна. Иймд иргэдийн улс төрийн соёлын өөрчлөлт, шинэчлэлт, төлөшлийн хүрээний асуудлыг нарийвчлан судлаж хариу өгөх нь нэн чухал билээ.

Нүүдэлчдийн соёл иргэншлийг тал бүрээс нь судалж философийн онтологи, ерөнхий социологи, улс төрийн шинжлэх ухааны чиглэлээр бичсэн олон бүтээл зөвхөн монгол, оросын төдийгүй олон улсын хэмжээний эрдмийн хэлэлцүүлэгт аль хэдий нь орсон байдаг. Эл бүтээлд монголын нүүдэлчдийн соёл иргэншлийн судалгаа болон орчин үеийн дэлхий дахины, бүс нутгийн иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэлийн асуудлыг судлахад арга учир холбогдол бүхий үндсэн ойлголт, нэр томъёог нарийвчлан тодруулах, нэг мөр ойлгож хэрэглэхэд тус болохуйц онол, арга зүйн чиг баримжаа болж чадах нотолгоо тайлбаруудыг дэлгэрэнгүй хийжээ. Энэ бол дорно дахин, ялангуяа монголын соёл иргэншлийн давтагдашгүй онцлогийг шинжлэх ухааны арга зүйн оновчтой хандлагаар судлах эрэл хайгуул идэвхтэй өрнөж буй өнөө үед өндөр төвшний мэргэжлийн судлаачийн дагнасан судалгааны үр дүнд тулгуурласан ул суурьтай үзэл баримтлал болж судалгааны эргэлтэд орж байгаагаараа ихээхэн үнэ цэнтэй юм. Бүтээл 6 бүлэг, 14 зүйл, дүгнэлт, зөвлөмж, товч хураангуй, ном зүйн хэсгээс бүрдэнэ.

Бүтээлд монголын нүүдэлчдийн соёл иргэншлийн судалгаа болон орчин үеийн дэлхий дахины, бүс нутгийн иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэлийн асуудлыг судлахад арга учир холбогдол бүхий үндсэн ойлголт, нэр томъёог нарийвчлан тодруулах, нэг мөр ойлгож хэрэглэхэд тус болохуйц онол, арга зүйн чиг баримжаа болж чадах нотолгоо тайлбаруудыг дэлгэрэнгүй хийснээрээ онцогтой.

Энэ бол дорно дахин, ялангуяа монголын соёл иргэншлийн давтагдашгүй онцлогийг шинжлэх ухааны арга зүйн оновчтой хандлагаар судлах эрэл хайгуул идэвхтэй өрнөж буй өнөө үед өндөр төвшний мэргэжлийн судлаачийн дагнасан судалгааны үр дүнд тулгуурласан ул суурьтай үзэл баримтлал болж судалгааны эргэлтэд орж байгаагаараа ихээхэн үнэ цэнтэй юм.

Орчин үеийн нийгмийн хөгжлийн хандлагыг илэрхийлж буй олон хүчин зүйлийн дотор ёс суртахууны боловсролын үүрэг, ач холбогдлын асуудал чухал байр суурь эзлэх болжээ. Иргэдэд ёс суртахууны ухамсар төлөвшүүлэхэд, нийгмийн ёс суртахууныг сайжруулахад ёс суртахууны боловсрол чухал ач холбогдолтой болсоор байна. Өнөө үед ёс суртахууны боловсролын агуулга, чанар, үр дүнгийн асуудал нь манай нийгэмд тулгамдсан асуудлын нэг болжээ. Манай судалгааны баг Монголын ерөнхий боловсролын сургуульд олгож буй ёс суртахууны боловсролын өнөөгийн байдал, тэр нь сурагчдын ёс суртахууны төлөвшилд хэрхэн нөлөөлж байгааг, мөн ёс суртахууны боловсрол төлөвшил олгоход сургалтын орчин, материаллаг бааз, сургалтын хэрэглэгдэхүүний чанар, хүртээмж ямар байгааг тодруулан гаргав. Бүтээл 6 хэсэг, 6 хавсралт, өмнөтгөл, ном зүй хэсгээс бүрдэнэ. *Хэвлэсэн газар: «Соёмбо принтинг». ХХК. Уб., 2022, 11.37 хх. Эрхэлсэн: Улс төр, эрх зүйн салбар, Философийн хүрээлэн, зохиогчид: О.Хатанболд, Ц.Жаргал, М.Золзаяа, Р.Дарьхүү ба бусад. Редактор: Дарьхүү Р, Хатанболд О.*

2022 оны 1 сар – 2022 оны 4 сарын хооронд шинжээчдийн асуулга болон нийслэлийн иргэдийн дунд олон нийтийн санаа бодлын судалгааг зохион байгуулав. Энэ ажлын хүрээнд судалгааны анкет-хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулан цахим (Google form)-аар хийж гүйцэтгэв. Тоон мэдээллийн судалгаа боловсруулах ажлын үр дүнд нийтдээ Шинжээчдийн судалгааг (70) 2022 оны 1-2 сард авч, нийслэлийн иргэдийн судалгааг (330) 2022 оны 3-4 сард авч дууссан. Мөн 2022 оны 5 дугаар сараас 6 дугаар сарыг дуустал тухайн цуглуулсан мэдээлэлд шинжилгээ хийж, судалгааны тайланг боловсруулах ажлыг гүйцэтгэж байна. Судалгааны тайланд хот, хөдөөгийн иргэдийн дунд (926) хийсэн судалгаа, шинжээчдийн (70) судалгааны дүн багтсан болно (Хавсралт 1, 2-ыг үзнэ үү).

Олон нийтийн судалгаа «МОНГОЛ, ОРОСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА, НИЙГМИЙН ӨНӨӨГИЙН АМЬДРАЛ» ОЛОН НИЙТИЙН СУДАЛГАА

Form description

Email *

Valid email address

This form is collecting email addresses. [Change settings](#)

Section 1 of 6

After section 1 Go to section 1 («МОНГОЛ, ОРОСЫН ХА... НИЙТИЙН СУДАЛГАА») ▾

Шинжээчийн асуулга «МОНГОЛ, ОРОСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА, НИЙГМИЙН ӨНӨӨГИЙН АМЬДРАЛ» ШИНЖЭЭЧИЙН АСУУЛГА

Эрхэм хүндэт Таны амрыг эрье! ШУА-ийн Философийн хүрээлэн, ОХУ-ын ШУА-ийн Социологийн хүрээлэнтэй хамтран «Монгол, Оросын хамтын ажиллагаа, нийгмийн өнөөгийн амьдрал»-ыг тодорхойлох зорилготой судалгааг зохион байгуулж байна. Энэхүү судалгааны үр дүнг нэгтгэсэн байдлаар ашиглах бөгөөд Таны мэдээллийн нууцлалыг сайтар хангах тул асуулгад идэвхтэй оролцож үнэн зөв хариулт өгөхийг хүсье. Та санал бодлоо илэн далангүй чөлөөтэй илэрхийлнэ үү.

Email *

Valid email address

This form is collecting email addresses. [Change settings](#)

Section 1 of 8

After section 1 Continue to next section ▾

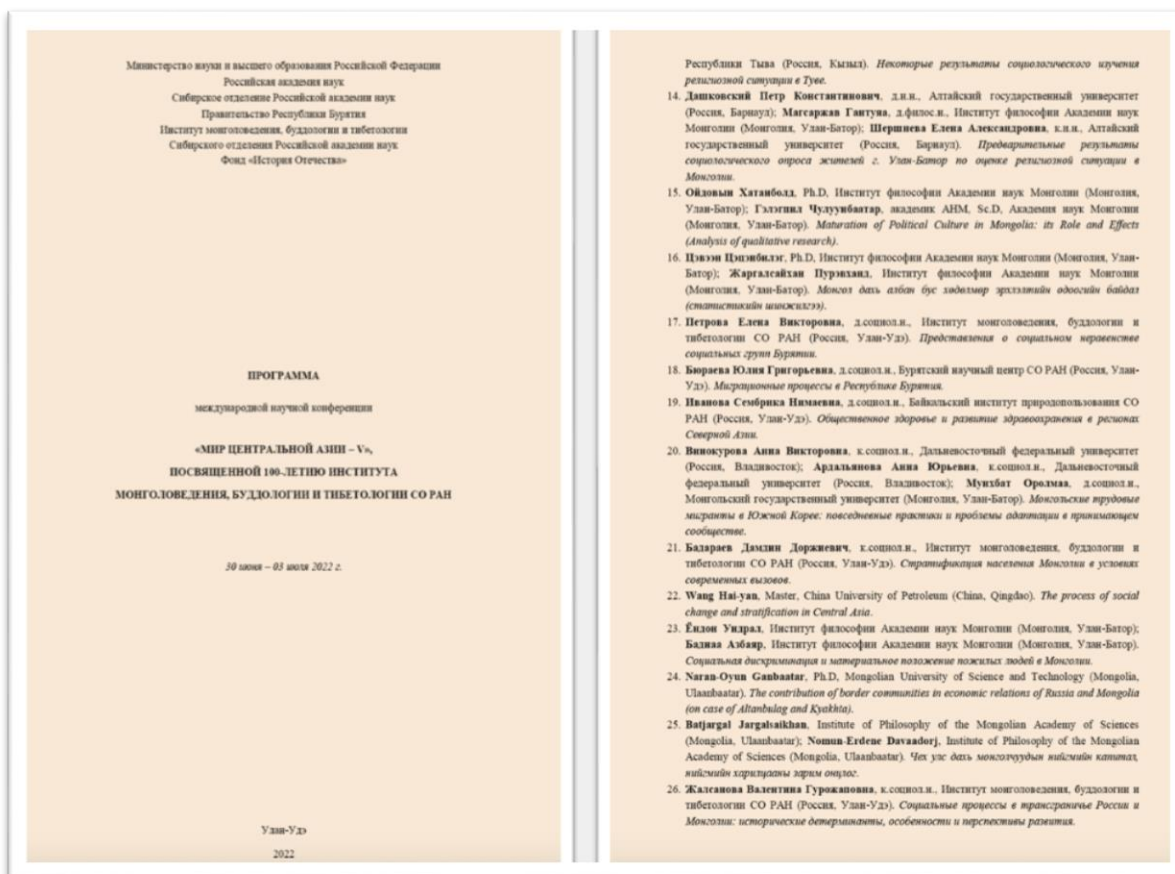
Дээр дурдсан агуулгын хүрээнд төслийн судалгааны багийн гүйцэтгэгчид «Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» (ШуГх/ОХУ/-2019/04) суурь судалгааны төслийн хүрээнд гүйцэтгэсэн болон нийлүүлсэн бүтээгдэхүүний жагсаалтыг (Хавсралт 1), техникийн ажлын даалгаварын биелэлтийг (Хавсралт 2)-оос тус дэлгэрүүлэн үзэж болно.

Монголын улс төрийн амьдрал, үйл явцын мөн чанарыг зөв бодитой ойлгож төсөөлөх болон сонголт хийх чадвар дээшлэх учиртай. Түүнчлэн улс төрийн оролцооны хууль ёсны хэлбэрийг зохистой хэрэгжүүлэх соёлд суралцах, улс төрийн шийдвэр хэрэгжих боломж дээшилж, ардчилсан тогтолцоо төлөвших, иргэний нийгэм бэхжих зэрэгт эергээр нөлөөлөх үр дүн гаргах болно.

Иргэдийн улс төрийн ухамсар, соёл, ёс суртахуун дээшлэн, тэдний улс төрийн зөв сонголт хийх, ардчиллыг бэхжүүлэх, улс төрийн идэвхтэй оролцоог хэрэгжүүлэх үйл явцыг боловсронгуй болгох ач холбогдолтой юм. Тодруулбал, иргэдийн ухамсарт ардчиллын үзэл санааны үнэт зүйлийн талаарх ойлголтыг гүнзгийрүүлэх, анархизм руу чиглэсэн үйлдлүүдийг хууль эрх зүйн зохистой бодлогоор хазаарлан барих явдал нийгмийн сэтгэл зүйн таатай орчныг бүрдүүлэх ач холбогдолтой.

Улс төрийн үйл явцад оролцож буй субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшил нь үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ёс зүйн хэм хэмжээг сахин биелүүлэх, төрт ёсоо хүндэтгэх, ардчилал шударга ёсыг бэхжүүлэхэд чухал хүчин зүйл болж буйгаараа ихээхэн анхаарал татаж буй юм. Энэ бүхэн улс төрийн соёлын төлөвшлийн үйл явцыг тусгайлан судлах шаардлага хэрэгцээг нөхцөлдүүлдэг жамтай.

1. Khatanbold O, Chuluunbaatar G. «**Maturation of Political Culture in Mongolia: Its Roles and Effects (Analysis of qualitative research)**». Organized by the "Мир Центральной Азии-V". посвященной 100-летию Института монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН. 2022.

2. Хатанболд О. «Монголын улс төрийн үйл явцын өнөөгийн байдал: Ардчиллын хөгжил дэх сорилт». ЭШИ. “Зүүн Европын улс орнууд болон Монголын ардчилал: ололт, амжилт, сорилт бэрхшээл” сэдэвт ОУЭШБХ. Философийн хүрээлэн, Монгол Улс дахь Унгар улсын ЭСЯ. 2022 оны 5 дугаар сар. Улаанбаатар хот, Монгол Улс.

12:35 – 13:00 ✓	“Чехословакийн задраагас хойших Чехийн улс төрийн нөхцөл байдал” Д.Энхжаргал МУИС-ийн ШУС-ийн Хүмүүнлэгийн ухааны салбар Европ судлалын тэнхимийн дэд профессор, Доктор(Ph.D)
13:00 – 13:30	“Монгол болон Европын социалист орнуудын улс төр ба эдийн засгийн шинжилгэйн үеийн харьцуулсан судалгаа” Б.Цогтгэрэл МУИС-ийн багш, Дэд профессор
13:30 – 13:55	“Орчин үеийн ардчиллын төрлийн талаарх олон улсын судалгааны арга зүй ба Монгол” Ж.Төртөгтох – МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн эрхлэгч, Ардчилал судлалын төвийн захирал, Доктор(Ph.D), Профессор
13:55 – 14:05	Асуулт, заруулт
14:05 – 14:50	ХЭДИЛЦҮҮЛЭГ, ДҮГИНЭЛТ
14:50 – 15:00	ХУРЛЫН ХААЛТ

УЛС ТӨР, ЭРХ ЗҮЙН САЛБАР

ФИЛОСОФИЙН ХҮРЭЭЛЭН   УНГАР УЛСААС МОНГОЛ УЛСАД СУУГАА ЭСЯ

УРИЛГА

“Зүүн Европын улс орнууд болон Монголын - Ардчилал: ололт амжилт, сорилт бэрхшээл”

олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал

2022 оны 5 дугаар сарын 12-ны өдөр

Эрхэм хүндэт *О. Хатанболд* Таныг

ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн 50 жилийн ойд зориулсан

“Зүүн Европын улс орнууд болон Монголын ардчилал: ололт амжилт, сорилт бэрхшээл”
олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хуралд хүрээлэн ирэхийг урьж байна.

Хурал 2022 оны 5 дугаар сарын 12-ны өдөр (Пүрэв гарагт) Чингис хааны музейн 4 дүгээр давхарт уулзалтын танхимд болно.

Зохихон байгуулагч:
ШУА-ийн Философийн хүрээлэн,
Унгар Улсаас Монгол Улсад суугаа ЭСЯ

Холбоо барих утас: 99113947
О.Эрдэнэчимэг, ФХ-ийн УТЭЗС-ын ЭША
Доктор(Ph.D), Дэд профессор

“ЗҮҮН ЕВРОПЫН УЛС ОРНУУД БОЛОН МОНГОЛЫН АРДЧИЛАЛ: ОЛОЛТ АМЖИЛТ, СОРИЛТ БЭРХШЭЭЛ”

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАГА ХУРЛЫН ХӨТӨЛБӨР

Хурал даргаалагч: О.Эрдэнэчимэг - Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарын эрдэм шинжилгээний ажилтан, Доктор(Ph.D), Дэд профессор

9:50 - 10:00	Бүртгэл
10:00 - 10:10	Хурлын нээлт : Б.Пүрэвсүрэн - Философийн хүрээлэнгийн захирал, Доктор (Ph.D), Профессор
10:10 - 10:20	Баяр хүргэж үг хэлэх:Обрушанский Борбала Анна-Унгар Улсаас Монгол Улсад суугаа Онц бөгөөд Бүрэн Эрхт Элчин сайд, монгол судлаач эрдэмтэн, Доктор (Ph.D)
10:20 - 10:45	“Монголын улс төрийн үйл явцын өнөөгийн байдал: Ардчиллын хөгжил дэх сорилт” О.Хатанболд – Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарын эрхлэгч, Доктор(Ph.D)
10:45 - 11:10 ✓	“Шинжилгэйн үе ба ардчилсан хви” Уло Б.Баркман – ХБНГУ-ын Монгол судлаач эрдэмтэн, Доктор, Профессор
11:10 - 11:50	“Польш Улсын ардчилал ба 1990 оны Монголын ардчиллын төлөөх үйл явцад үзүүлдэг дэмжлэг” Криштоф Бойко – Польш Улсаас Монгол Улсад суугаа Онц бөгөөд Бүрэн Эрхт Элчин сайд, Доктор(Ph.D), Профессор
11:50 – 12:10	Цайны завсарлага
12:10 – 12:35	“Ардчиллын он жилүүд дэх Унгар Улсын хөгжлийн онцлог” О.Эрдэнэчимэг Философийн хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, Доктор (Ph.D), Дэд профессор. ✓ З.Батбаяр- Элчин сайд асан

3. Khatanbold O, «**Public Opinions on the Civilized Attitude of the Mongols**». Organized by National Top Think Tank, Chinese Academy of Social Sciences. (CASS). Beijing, China.

中国社会科学院国家高端智库理事会秘书处

Secretariat of the National Top Think Tank, Chinese Academy of Social Sciences

---

December 17, 2021

Dear Distinguished Participants,

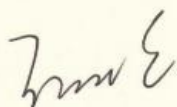
I would like to extend my sincere gratitude to you for your participation in the international forum on Democracy: the Shared Human Values co-organized by Chinese Academy of Social Sciences (CASS), China Media Group and China Foreign Languages Publishing Administration in Beijing, China on December 4th-5th, 9th-10th, 14th-15th. Your thoughtful insights and expertise have contributed to the conference's success.

I look forward that the Beijing Initiative of Global Think Tank Network for Democracy Studies created through this event could boost exchanges and mutual learning among politic civilizations, foster new global governance and interpret new forms of human civilizations. We also warmly welcome other national or international institutions to participate in the initiative and jointly provide intellectual support for advancing the democracy development of all countries in the world.

I also look forward to your institution's continued support as a partner in the future seminars and hope that we can work together on common research topics, encourage personal exchanges and share the academic information in the future.

Thank you again for your kind support.

Sincerely,

WANG Lingui (王灵桂),
Vice President of the Chinese Academy of Social Sciences (CASS)
Vice Chairman of the Board of Directors of the National Top Think Tank, CASS

电话/Tel: (8610)-85195056

传真/Fax: (8610)-85195017

邮编: 100732

地址: 北京建国门内大街5号

Add: No.5 Jianguomennei St., Beijing, P. R. China, 100732

Хамтарсан төслийн хүрээнд нийлүүлсэн бүтээгдэхүүнийг он тус бүрээр ангилвал:

2019 – 2022 он

Гадаад хэл дээр (англи, орос хэл дээр) хэвлүүлсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл

1. Chuluunbaatar Gelegpil. Some methodological issues of Mongolia's Development Philosophy. Book chapter, Монгольская Цивилизация в фокусе Российского Востоковедения. Совместное творчество. Институт востоковедения Российской Академии Наук. Москва, России, 2020, pp. 21-36
2. Chuluunbaatar Gelegpil, Khatanbold Oidov, Zheleznyakov Alexander Sergeyvich. The Philosophical and Methodology Issues on the Study of Inner Asian Civilization (Case of Mongolia's Civilization). In English. Co-authors. Journal of Law and Administration of MGIMO University. Issue 1(54), 2020. pp. 3-13. DOI 10.24833/2073-8420-2020-1-54-3-13.
3. Хатанболд О., Чулуунбаатар Г. Понимание и восприятие политической культуры современных Монголов. (орос хэл дээр). Человеческий потенциал Центрально-Азиатского региона: перспективы развития. [Электронный ресурс]: Материалы Всероссийской науч. – практич. конференции с межд. участием (Кызыл, 15–18 сентября 2020 г.) / Отв. ред. З.Т. Голенкова; ФНИСЦ РАН. – М.: ФНИСЦ РАН, 2020. Стр. 24-42. URL: https://www.fnisc.ru/index.php?page_id=1198&id=8450; https://www.isras.ru/files/File/publ/Human_Resources_2020_final.pdf; ISBN 978-5-89697-340-9.

Гадаад хэл дээр (англи, орос хэл дээр) хэвлүүлсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл

1. Дамдин Д.Бадараев, Цэцэнбилэг Цэвээн, Хатанболд Ойдов. Формирование региональной платформы в контактных зонах экономического коридора «Китай-Монголия-Россия». Известия Восточного института. Владивосток, 2019. (IF–РИИИЦ 2018=0.426). https://elibrary.ru/title_about.asp?id=7300. Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования Дальневосточный федеральный университет. https://www.dvfu.ru/schools/school_of_regional_and_international_studi
2. Дамдин Д.Б., Будаев Б.С., Хатанболд О. Сравнительные аспекты социальных эффектов горной промышленности Монголии и приграничных регионов России. (орос хэл дээр). Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. «Ойкумена-Регионоведческие исследования». ВГУЭС. Владивосток. РФ. 2020. 12 дугаар сарын №4 дугаарт.
3. Khatanbold O., Budsuren D, Chinese Investment and the Belt & Road Initiatives: A Case of Mongolia. Book chapter of the Routledge Publication (in printing and peer reviewing process), Swiss, 2020, December.

Гадаад хэл дээр (англи, орос хэл дээр) хэлэлцүүлсэн эрдэм шинжилгээний илтгэл

1. Khatanbold, O. Mutual Understanding Between the Citizens in the Countries of China-Mongolia-Russia. 2019 оны 7 дугаар сарын 22-26-ны хооронд БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Хөх хотод зохион байгуулагдсан «Хятад, Монгол, Орос гурван улсын хамтарсан Тинк Танк холбооны олон улсын форум-2019/CRM F2019/»-ын Иргэд хоорондын ойлголцолын талаар хэлэлцэх V салбар хуралдаан.

Монгол хэл дээр хэвлүүлсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл

1. Хатанболд О., Энхболд Д. Тогтвортой хөгжилд иргэдийн оролцоо, итгэлцлийг бүрдүүлснээр хүмүүн капиталыг бэхжүүлэх нь. Философи эрхийн судлал -XXXV, Fasc.1-20. ШУА. Философийн хүрээлэн, Уб., 2020, Тод бичиг ХХК. 282-297 дахь тал. ISSN 2227-6440

Хээрийн судалгаа

1. Ц.Цэцэнбилэг, О.Хатанболд, А.Хишигдаваа, Б.Ариунзул нар. 2020 оны 9-10 дугаар сард Евроазийн интеграцийн процессын хүрээнд Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанарыг тодорхойлох зорилгоор олон нийтийн санаа бодлын судалгааг санамсаргүй түүврийн аргаар сонгогдсон 6 аймагт хээрийн судалгааг явуулж нийт 800 орчим иргэдээс анкет суралжлагын аргаар мэдээлэл цуглуулж, 8 бүлгийн ярилцлага, 18 ганцаарчилсан ярилцлагыг тус тус хийсэн.
2. Ц.Цэцэнбилэг, О.Хатанболд, А.Хишигдаваа, Б.Ариунзул нар. 2021 онд экспертийн төвшний 60, нийслэлийн дүүргийн 400 орчим иргэдээс цахимд суурилсан анкет-сурвалжлагын аргаар цахим суурилсан мэдээллийг цуглуулж боловсруулалт хийсэн. Дурдсан судалгааны дүнгүүдийг хамтын бүтээлийн хэсэгт дэлгэрэнгүй оруулж байна.

Гадаад хэл дээр (англи) хэвлүүлсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл

1. Khatanbold Oidov. The Scope and Type of Political Corruption in (Analysis of Expert Evaluation). Philosophy Study, June 2022, Vol. 12, No. 6, 334-352. DOI 10.17265/2159-5313/2022.06.005

Гадаад хэл дээр (англи, орос хэлээр) хэвлүүлсэн эрдэм шинжилгээний илтгэл

1. Alexandr Sergeyevich Zheleznyakov. Russian-Mongolia relations in the Sphere of Political Realism and Civilizational Approach. International Scientific Conference on "Philosophy of Development and Changes in the Way of Thinking: Mongolia". Institute of Philosophy, M.A.S. 22 September, 2022. UB, Mongolia. (forthcoming; Soyombo printing LLC)
2. Khatanbold Oidov. Some issues on the Role of Religion and Nationalism in the Mongolian Society. Chinese Academy of Social Sciences. Beijing, PRC. 17 September, 2022.
3. Khatanbold Oidov, Chuluunbaatar Gelegrpil. Maturation of Political Culture in Mongolia: its Role and Effects (Analysis of qualitative research). Института монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН. Российской Академии Наук. Москва, России, 2022, pp. 600-602. DOI 10.53954/9785604788981_600

Дүгнэлт

Монгол соёл иргэншлийн атлас дээр ажиллах олон улсын хамтарсан зохиогчдын ажлыг боломжтой, зөв зүйтэй болгохыг үндэслэх оролдлого хийсэн болно. Энэ нь чухамдаа соёл иргэншлийн болон туйлт дэлхийн байгууламжийн онолын бүтээцийг монголын түүхийн бөгөөд соёлын бодит байдалтай хослох гэсэн оролдлого юм. Бусад иймэрхүү оролдлогоос түүнийг түүхийн философийн болон геополитикийн салбарын ихэд алдартай, өргөн олны танил мэргэжилтнүүдийн онолын мэдлэг дээр тулгуурлан дэлхийн байгууламжийн ерөнхий бүдүүвч гэхээсээ илүүтэйгээр энэ бүдүүвчийн зөвхөн хоёр нарийн зүйл л ялгаж өгдөг. Эхний нарийн зүйл нь олон туйлт болон холимог соёл иргэншилт дэлхийн байгууламжийн бүтээцийг хос хоёр туйлт соёл иргэншлийн ямар нэгэн олонлог хэмээх төсөөлөл юм. Хоёр дахь нарийн зүйл нь Монголыг Евразийн төвд оршдог өргөн уудам бүс нутгийг хамардаг, түүх болон олон соёлт бүхэл бүтэн соёл иргэншлийн төв хэсэг, газар зүй, түүх соёлын цөм юм гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх явдал юм.

Өвөр Ази нь Монголын хязгаараас гадагш сунан үргэлжилдэг бөгөөд газар зүйн хувьд сул тойргуудаараа дэлхийн бүх орон зайд, харин хүчтэй тойргоороо Монголын стратегийн хөршүүд Оросын болон Хятадын тэнгэр шүтлэгтэй, умард буддын шашин, күнзийн сургаал, даогийн шашин, хятадын буддын шашин, христийн болон лалын төрөл бүрийн урсгалуудыг шүтдэг хүн ам суурьшсан нутаг дэвсгэрийн гүн рүү цөмрөн (шаантаглан) орсон байдаг. Тэгэхдээ Өвөр Азийн цөм болох тэнгэр – будда шүтлэгтэй Монгол нь түүний гол улс төрийн түншүүдийн нэг «гуравдагч стратегийн хөрш» болох барууны ертөнцийн үнэт зүйлс мөн нэвтрэхэд болон хүлээн авахад нээлттэй орон юм. Өвөр Азийн хүрээ хязгаарт Монгол нь цорын ганц бүрэн эрхт улс, өөрөөр хэлбэл олон улсын харилцааны хүлээн зөвшөөрөгдсөн субъект, харин Монголын нийслэл болох Улаанбаатар хот нь цорын ганц хууль ёсны улс төрийн төв аж.

Эдүгээгийн Монгол Улс нь XIX зууны сүүлчээр эхэлж, XX зууныг бүхэлд нь хамарсан одоо ч мөн үргэлжилсээр байгаа соёл иргэншлийн хугарлыг үзэж туулж байна. Энэ бүх хугацаанд эрс тууштай өөрчлөн байгуулалтад, эдийн засаг, улс төр, соёлын болон экологийн талбарт хувьсгалт алхмууд хийхэд тэмүүлсэн нийгмийн ухамсартай хүсэл эрмэлзлэлийг дэлхийн соёл иргэншлүүдийн хүрээлэлд өөрийн адилт чанараа хадгалах гэсэн түүний хүсэл эрмэлзлэлээр тэтгэгдэж ирсэн, одоо ч мөн дахин дахин тэтгэгдсэн хэвээр байна.

Орос, Хятад, Монголын хилийн уулзвар дээрх өнөөгийн нөхцөл байдал хараахан эцэслэн тодорхойлогдоогүй байна. Энд (глокализацийн бусад голомтод ч) харьцангуй тэнцвэртэй байдал тогтсон байгаа, гэхдээ хэтдээ өөр өөр соёл иргэншилд хамаардаг орнууд дахь эдийн засгийн өсөлтийн хурд янз бүр байгаатай холбогдон энэ тэнцвэр алдагдах нь гарцаагүй. Манай үед маш хурдан өөрчлөгдөж буй бодит байдлаас болоод ямар ч дүгнэлт, таамаглал, ялангуяа соёл иргэншлийн

хугарал болох хямралаас Монгол гарахтай холбоотой тэр таамаглалууд хүндрэлтэй байх болно. Энэ нь ерөөсөө соёл иргэншлийн цөм болох Монголын өөрийн нь байгаа байдлыг хөндөж байна.

Одоохондоо соёл иргэншлийн цөм болох Монгол нь урьдын адил өвөрмөц ховор улс хэвээр байна. Нийгмийн бүхий л амьдралыг тэжээн тэтгэхэд зайлшгүй шаардлагатай үндсэн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг энд зуун жилийн өмнөх шигээ суурин газар тариаланчид биш, нүүдэлч малчид хангаж байна. Орчин үеийн хотожсон амьдрал энд мөнөөх л угаасаа түүнд байдаг тэнгэр шүтлэг – буддын шашны үнэт зүйлстэйгээ нүүдлийн ертөнцийн төвд уягдсан хэвээрээ. Энэ эрс тэс өвөрмөц шинж нь дэлхийд Монголын эзэлдэг онцгой байр байдлын тухай ярих боломж олгодог тэр цорын ганц зүйл нь юм. Хэрэв энэ өвөрмөц шинж нь байхгүй бол судалгааны сэдэв ч бас үгүй болж таарна. Монголд хувь тохиож болох тэр эрхэм үүргийн дэлхийн эрэлт хэрэгцээнд л асуудал оршиж буй билээ.

Орос, Хятад болон Монголын хилийн уулзвар дээр глокализацийн бусад голомтуудын уулзвар дээрх шиг хүчний тэнцвэр алдагдах нь зайлшгүй, тэр нь дэлхийн соёл иргэншлүүдийн харьцаанд тодорхой ахиц өөрчлөлтөд, хүмүүсийг өөрсдийнхөө өнгөрснийг, одоог болон ирээдүйг эргэцүүлэн бодоход хүргэнэ. Тийм учраас дэлхийн шинжлэх ухааны хувьд, түүний дотор түүхийн, социологийн, улс төр судлалын шинжлэх ухааны хувьд соёл иргэншлийн хөгжлийн монголын чиглэлийг судлах сэдэв онцгой чухал тулгамдсан асуудал болж байна.

Бүс нутаг дахь хүчний тэнцвэрийг өөрийнхөөрөө тодорхойлох чадвартай төвийн хувиар Монгол бүрэлдэн тогтохоос бүх сонирхогч талуудын өөр хоорондын харилцаан дахь хурцадмал байдлыг арилгах үйл явц шалтгаална. Ингэхдээ монгол соёл иргэншлийн сэдэв нь нармай Монголын, «Агуу Монгол» улсыг байгуулахыг ойлгодог үзэл санааг сэхээн амьдруулахтай ямарч нийтлэг зүйлгүй болохыг харгалзан үзэх хэрэгтэй. Энэ сэдэв дэлхийд оршин байгаа Монгол Улсын байр суурь хийгээд тус улсын дэлхийн хөгжлийн үйл явцад гүйцэтгэх үүргийг, Оросын, Хятадын болон Монголын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалах асуудлыг авч үзэхэд түлхүүр сэдэв билээ.

Эдүгээ Монгол Улс нь НҮБ-ын гишүүн орны хувьд дэлхийн бүх улс орнуудтай адил тэгш эрхтэй харилцаатай байхыг эрмэлзэн XXI зуунд соёл иргэншил хоорондын харилцааны үлгэр загвар, цөөн тоотой ард түмнүүдийн эрхийг хамгаалах, хилийн мөргөлдөөний, экологийн тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх үлгэр дуурайлал болж чадахуйц нийтлэгийн цөм болдог.

Энэхүү хамтарсан төслийн судалгааны бүтээлд Монгол, Оросын соёл иргэншлийн өвөрмөц чанарыг нягтлан үзсэн үндэслэлийг цэвэр геополитикийн задлан шинжилгээгээр гарган авах боломжгүйг судлаачид хөндснийг энд онцлон тэмдэглэх хэрэгтэй. Нөгөөтээгүүр, геополитикийн үүднээс өнөө үед Монгол Улсын амсан туулж буй үе зууны дөрөвний нэгийн хугацаанд сунжирсан евразийн оросын төвийн нөлөөний тойргоос алс дорнодын хятадын төвийн нөлөөний тойрогт орж буй

шилжилтийн хувиар харагдаж байна. Гагцхүү геополитикийн категориор сэтгэх аваас XX зууны эхний хагаст хоёр аврага гүрний хооронд бамбай (жийргэвч) улс болж байсан Монголын танил байдлын дүрийг сэхээн амьдруулдаг. Гэвч тус хоёр улсын соёл иргэншлийн хандлага хэрэг явдлын байр байдлыг огт өөрөөр төсөөлөх боломж олгож буй.

Хэрэв XX зууны эхний хагаст дайн болон хувьсгалд автагдсан бужигнаантай ертөнцөд Монгол нь өөрийгөө хамгаалахын тулд, эсхүл ямартай ч өөрийн соёл иргэншлийн адилт чанарыг хадгалж үлдэхийн тулд Орос, Хятад хоёрын хооронд сонголт хийх шаардлагатай. Чингэхдээ орос-хятадын харилцааны эрчимтэй хөгжлийг сайтар шинжлэн судалж, улмаар талуудын хооронд үүсэх аливаа эрсдэл, маргаан зөрчилтэй асуудалд ухаалаг, холч мэргэн хандахыг чухалчлах нь зүйн.

XXI зуунд Монголд Орос, Хятад хоёрын хооронд бамбай буюу хэрүүлийн алим болох, тэдгээрийн хэн нэгнээс нь өөрийнхөө төлөө аюулгүй байдлын «дээвэр» хайх шаардлага байхгүй болсон билээ. Манай үед улам бүр онцлог шинж нь болж байгаа хүмүүсийн шилжилт хөдөлгөөний хил хязгаарын болон эрх чөлөөний ил тод (транспарент) байдал нь Орос, Хятадад амьдарч буй монголчуудтай соёл иргэншлийн хувьд төрөл нэгт ард түмнүүдээсээ Монгол Улс таг битүү тусгаарлагдмал байдалдаа эргэж орохгүй гэдгийг өгүүлж буй хэрэг юм. Энэ нь түүнд өөрийн «аюулгүй байдлын дэртэй (зөөлөвчтэй)» болох боломж олгож байна.

Нөгөөтээгүүр, эл хамтарсан төслийн хүрээнд хийгдсэн судалгаа нь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн өнөөгийн байдал өөрчлөгдөж буй дэлхий ертөнцийн нөхцөлд хэрхэн дасан зохицох хийгээд төлөвших нийтлэг болон ялгаатай талууд ямар түвшинд байгааг, хэрхэн илрэн гарч буйг олон нийтийн болон шинжээчдийн үзэл бодлыг чанарын болон тоон судалгааны аргыг хэрэглэн, харьцуулан дүгнэснээрээ ихээхэн ач холбогдолтой.

Хавсралт 1. Төслийн календарьчилсан төлөвлөгөөний хүрээнд хийгдсэн эрдэм шинжилгээний бүтээлийн жагсаалт

Хамтын бүтээлийн бүлэг, зүйл

1. Евразийн бүс нутаг дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэл. Хамтын бүтээл. Чулуунбаатар Г., Чулуун С., Энчимэг Ц., Хатанболд О., Цэцэнбилэг Ц., Ундрал Ё ба бусад.

МОНГОЛ УЛСЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ АКАДЕМИ
ФИЛОСОФИЙН ХҮРЭЭЛЭН

**Евразийн бүс нутаг дахь Монгол, Оросын соёл
иргэншлийн харилцан үйлчлэл**

МОНГОЛ УЛСЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ АКАДЕМИ

ФИЛОСОФИЙН ХҮРЭЭЛЭН

ЕВРАЗИЙН БҮС НУТАГ ДАХЬ МОНГОЛ, ОРОСЫН СОЁЛ
ИРГЭНШЛИЙН ХАРИЛЦАН ҮЙЛЧЛЭЛ

Улаанбаатар хот
2023 он

ННА 63.3 (5Мон)
ДАА 951.7
Ж-482

Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн
Философийн хүрээлэнгийн Эрдмийн зөвлөлийн сайшааснаар хэвлэв.

Монгол Улс, ОХУ-ын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жил,
ШУА-ийн Философийн хүрээлэн байгуулагдсаны 50 жилийн ойд зориулав.

Энэхүү бүтээлийг Боловсрол, Шинжлэх Ухааны яамны захиалгаар Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарт 2019-2022 онд хэрэгжсэн «Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл» сэдэвт (ШУГХ/ОХУ/-2019/04) гадаадтай хамтарсан төслийн хүрээнд боловсруулан гаргав.

©2023, Шинжлэх Ухааны Академийн Философийн хүрээлэн. Улс төр, эрх зүйн салбар.

©2023, Чулуунбаатар Г., Железняков А.С., Чулуун С., Энхчимэг Ц., Хатанболд О., Цэцэнбилэг Ц., Баттөмөр С., Ундрал Ё., Дамдин Д.Бадараев., Родионов В.А., Литвинова Т.С., Зохиогчийн зөвшөөрөлгүй хувилан олшруулахыг хориглоно.

Шинжлэх Ухааны Академи
Философийн хүрээлэн
Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг,
Баруун сэлбийн гудамж 15,
Утас: 976-33-08-47
Факс: 976-(11)-33-08-46
Э-шуудан: philo@mas.ac.mn
Вэб хуудас: www.ip.ac.mn

Эрхэлсэн: Улс төр, эрх зүйн салбар
«Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил
хоорондын харилцан үйлчлэл» сэдэвт хамтарсан төслийн баг.

Редакцийн
зөвлөл: Г.Чулуунбаатар, академич, доктор (Sc.D), профессор
Железняков А.С., доктор (Sc.D), профессор
О.Хатанболд, доктор (Ph.D)
О.Хатанболд, доктор (Ph.D)

Техник редактор: О.Хатанболд, доктор (Ph.D)

Хэвлэлийн эх бэлтгэсэн: О.Хатанболд,
Хэвлэсэн тоо: 120 ширхэг
Хэвлэлийн хуудас: 21.56 хх
Хэвлэлийн газар: «Соёмбо принтинг» ХХК

ISBN 978-9919-9635-5-2

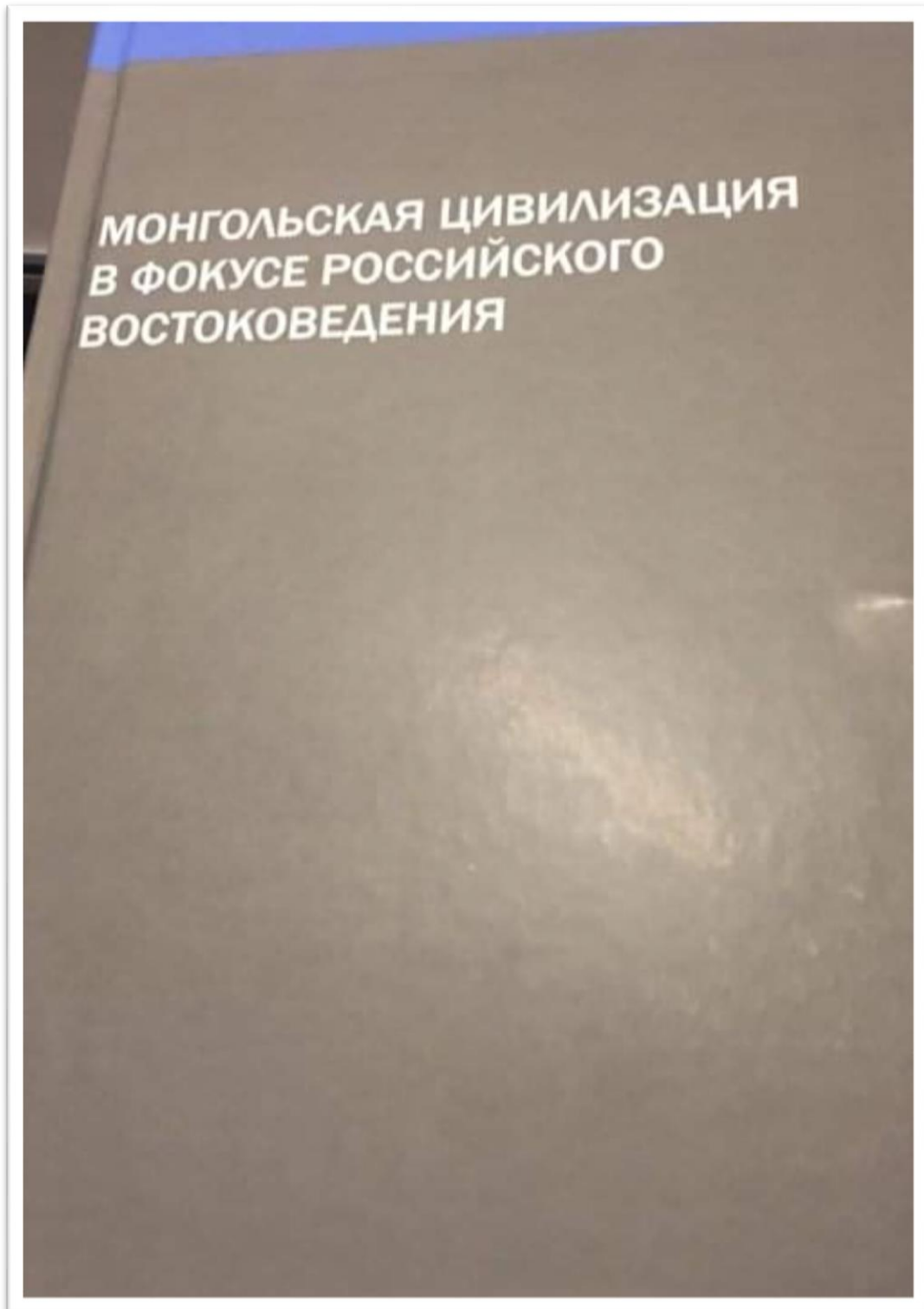
Агуулга

Өмнөх үг ба талархал	7
Оршил	8
<i>Чулуунбаатар Гэлэгпилийн</i>	
<i>Железняков Александр Сергеевич</i>	
Бүлэг 1. Евразийн бүс нутаг дахь Монгол соёл иргэншлийг судлах онол арга зүй	13
§1. Соёл иргэншлийг судлах улс төрийн шинжлэх ухаан: онол, хандлага (Аналитик тойм)	14
<i>Железняков Александр Сергеевич</i>	
§2. Евразийн бүс нутаг ба монголын нүүдэлчдийн соёл иргэншлийн хувьсал, өөрчлөлт	26
<i>Чулуунбаатар Гэлэгпилийн</i>	
§3. Евразийн бүс нутаг дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн түүхэн харилцан үйлчлэлийн онцлог ба байр суурь	27
<i>Железняков Александр Сергеевич</i>	
Бүлэг 2. Монгол, Орос соёл иргэншлийн түүхэн харилцан үйлчлэлийн суурь	28
§1. Их Монгол Улсын үеийн Оросын болон Монголын соёл иргэншил	29
<i>Энхчимэг Цэнджавын</i>	
§2. Алтан орд, Цагаадайн хаант улсын үе дэх Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан нөлөөлөл.....	30
<i>Энхчимэг Цэнджавын</i>	
§3. Манжийн эрхшээлийн үе дэх Монгол, Оросын харицаа ба Монголын соёл иргэншил	31
<i>Чулуун Сампилноровын</i>	
Бүлэг 3. Ойрхи түүхийн үе дэх Монгол, Оросын соёл иргэншлийн түүхэн харилцан үйлчлэл.....	32
§1. Социалист тогтолцооны үеийн Монгол, Оросын харилцаа ба соёл иргэншлийн хөгжил	33
<i>Цэцэнбилэг Цэвээний</i>	
<i>Бадараев Дамдин Доржиевич</i>	
§2. Наян жилийн дараах Халхын голын ялалт: сурвалжлага ба үнэлгээ	54
<i>Родионов Владимир Александрович</i>	
§3. Өөрчлөлт, шинэчлэлтийн үед Монгол, Оросын харилцаанд гарсан өөрчлөлт ба Монгол соёл иргэншил	65
<i>Ундрал Ёндонгийн</i>	

Өмнөх үг ба талархал	7
Оршил	8
<i>Чулуунбаатар Гэлэгпилийн</i>	
<i>Железняков Александр Сергеевич</i>	
Бүлэг 1. Евразийн бүс нутаг дахь Монгол соёл иргэншлийг судлах онол арга зүй	
.....	13
§1. Соёл иргэншлийг судлах улс төрийн шинжлэх ухаан: онол, хандлага (Аналитик тойм)	14
<i>Железняков Александр Сергеевич</i>	
§2. Евразийн бүс нутаг ба монголын нүүдэлчдийн соёл иргэншлийн хувьсал, өөрчлөлт	26
<i>Чулуунбаатар Гэлэгпилийн</i>	
§3. Евразийн бүс нутаг дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн түүхэн харилцан үйлчлэлийн онцлог ба байр суурь	27
<i>Железняков Александр Сергеевич</i>	
Бүлэг 2. Монгол, Орос соёл иргэншлийн түүхэн харилцан үйлчлэлийн суурь	28
§1. Их Монгол Улсын үеийн Оросын болон Монголын соёл иргэншил	29
<i>Энхчимэг Цэнджавын</i>	
§2. Алтан орд, Цагаадайн хаант улсын үе дэх Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан нөлөөлөл	30
<i>Энхчимэг Цэнджавын</i>	
§3. Манжийн эрхшээлийн үе дэх Монгол, Оросын харицаа ба Монголын соёл иргэншил	31
<i>Чулуун Сампилноровын</i>	
Бүлэг 3. Ойрхи түүхийн үе дэх Монгол, Оросын соёл иргэншлийн түүхэн харилцан үйлчлэл	32
§1. Социалист тогтолцооны үеийн Монгол, Оросын харилцаа ба соёл иргэншлийн хөгжил	33
<i>Цэцэнбилэг Цэвээний</i>	
<i>Бадараев Дамдин Доржиевич</i>	
§2. Наян жилийн дараах Халхын голын ялалт: сурвалжлага ба үнэлгээ	54
<i>Родионов Владимир Александрович</i>	
§3. Өөрчлөлт, шинэчлэлтийн үед Монгол, Оросын харилцаанд гарсан өөрчлөлт ба Монгол соёл иргэншил	65
<i>Ундрал Ёндонгийн</i>	
Бүлэг 4. Өнөөгийн нөхцөл дэх Монгол, Оросын харилцаа ба соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэл	66

<u>Дүгнэлт</u>	116
<u>Чулуунбаатар Гэлэгцэлийн</u>	
<u>Железняков Александр Сергеевич</u>	
<u>Ном зүй</u>	118
<u>Товч хураангуй</u>	131

2. Chuluunbaatar Gelepipil. Some methodological issues of Mongolia's Development Philosophy. Book chapter, Монгольская Цивилизация в фокусе Российского Востоковедения. Совместное творчество. Институт востоковедения Российской Академии Наук. Москва, России, 2020, pp. 21-36

CONTENTS

Introduction	7
Chapter 1	
Mongolia in polycivilizational world (Zheleznyakov Alexander)	12
Chapter 2	
Some methodological issues of Mongolia's development philosophy (Gelegpil Chuluunbaatar)	21
Chapter 3	
Contemporary discussion on politogenesis among the pastoral nomads (Nikolay N. Kradin)	36
Chapter 4	
Nomads of the Eurasian Steppes and the "Great Silk Road" (Anatoly M. Khazanov)	62
Chapter 5	
Buddhism among the Mongolian peoples in the early XXI century (Rustam T. Sabirov)	84
Chapter 6	
The Tibetan-Mongolian Civilization: Some Issues for the Theory (Sergius L. Kuzmin)	93
Chapter 7	
Nomadism is one of the cornerstones of the Mongolian civilization: history and modernity (Vladimir V. Grayvoronsky)	104
Chapter 8	
History of every day life of Northern Mongolia in the texts of book culture (Anna D. Tsendina)	118

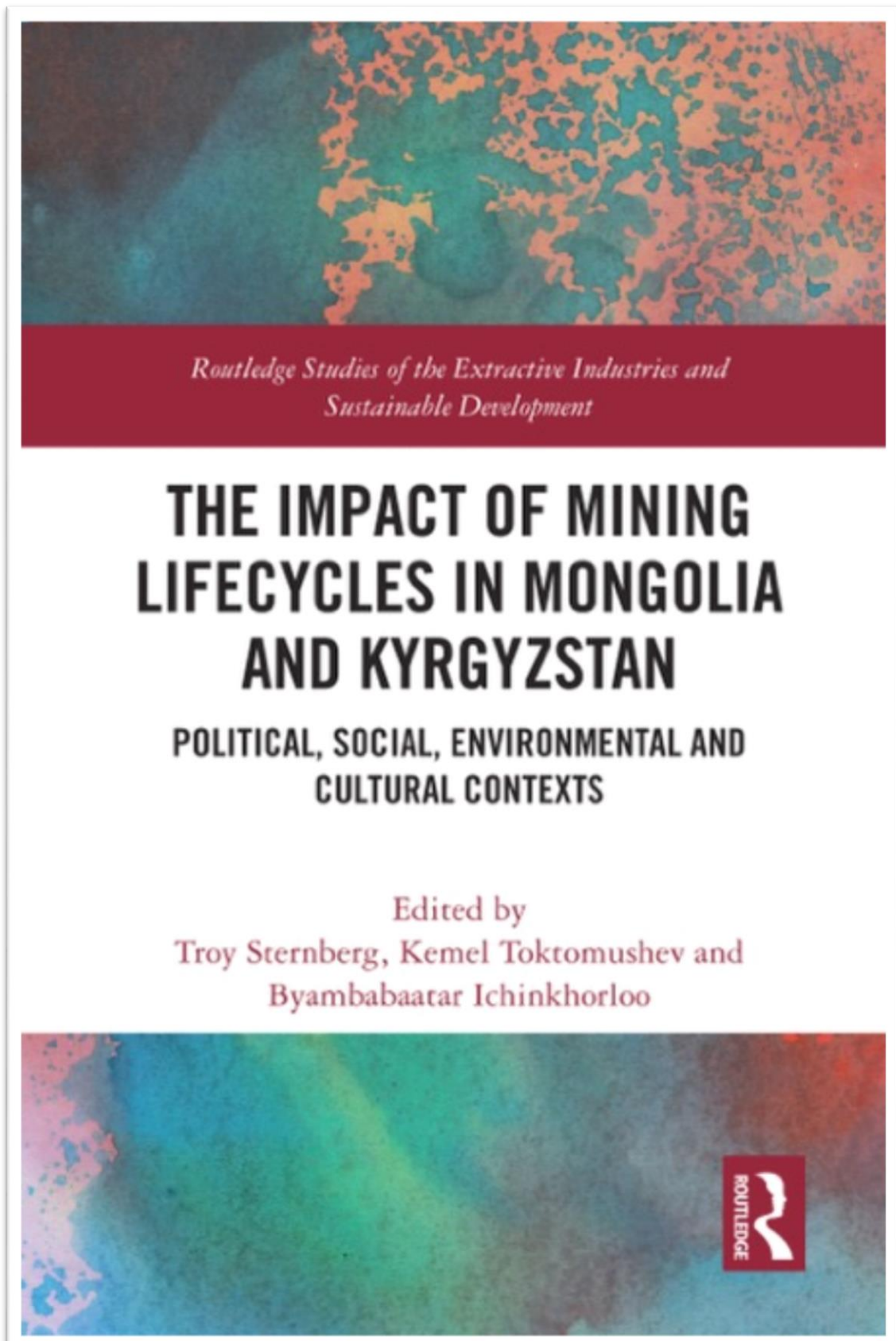
Глава 9	
Об основных направлениях в современном искусстве Монголии	
Л. Г. Скоролумона	124
Глава 10	
Монголо-китайские отношения: стратегии партнерства, или диалог цивилизаций	
(В. А. Родионов)	142
Глава 11	
Пример открытия Азии Россией: участие Яна Потоцкого в неудачном посольстве Головкина в Китай через Монголию (1805–1806) по его запискам и письмам на французском языке	
(Ж. Легран)	156
Глава 12	
Монгольский фактор в истории России (конец XIX – начало XX вв.)	
(Е. В. Бойкова)	175
Глава 13	
Монголия глазами россиян (по результатам социологического опроса)	
(Е. Н. Литвинова)	186
Глава 14	
Становление и развитие монголоведного направления в Калмыцком государственном университете	
(С. Н. Целенова)	197
Заключение	210
Аннотации	213
Наши авторы	230

1. Khatanbold Oidov. The Scope and Type of Political Corruption in (Analysis of Expert Evaluation). Philosophy Study, June 2022, Vol. 12, No. 6, 334-352. DOI 10.17265/2159-5313/2022.06.005

---

2. Khatanbold O., Budsuren D, Chinese Investment and the Belt & Road Initiatives: A Case of Mongolia. Field Notes. The Impact of Mining Lifecycles in Mongolia and Kyrgyzstan Political, Social, Environmental and Cultural Contexts. Editors. [Troy Sternberg](#), [Kemel Toktomushev](#), [Byambabaatar Ichinkhorloo](#). pp.4-6. December, 2021.

The Impact of Mining Lifecycles in Mongolia and Kyrgyzstan

Political, Social, Environmental
and Cultural Contexts

**Edited by
Troy Sternberg, Kemel Toktomushev
and Byambabaatar Ichinkhorloo**

 Routledge
Taylor & Francis Group
LONDON AND NEW YORK

earthscan
from Routledge

First published 2022
by Routledge
2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN

and by Routledge
605 Third Avenue, New York, NY 10158

Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group, an informa business

© 2022 selection and editorial matter, Troy Sternberg, Kemel Toktomushev and Byambabaatar Ichinkhorloo; individual chapters, the contributors

The right of Troy Sternberg, Kemel Toktomushev and Byambabaatar Ichinkhorloo to be identified as the authors of the editorial material, and of the authors for their individual chapters, has been asserted in accordance with sections 77 and 78 of the Copyright, Designs and Patents Act 1988.

All rights reserved. No part of this book may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publishers.

Trademark notice: Product or corporate names may be trademarks or registered trademarks, and are used only for identification and explanation without intent to infringe.

British Library Cataloguing-in-Publication Data

A catalogue record for this book is available from the British Library

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Names: Sternberg, Troy, 1959– editor. | Toktomushev, Kemel, editor. | Ichinkhorloo, Byambabaatar, editor.

Title: The impact of mining lifecycles in Mongolia and Kyrgyzstan : political, social, environmental and cultural contexts / edited by Troy Sternberg, Kemel Toktomushev and Byambabaatar Ichinkhorloo.

Description: Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge, 2022. |

Series: Routledge studies of the extractive industries |

Includes bibliographical references and index.

Identifiers: LCCN 2021018894 (print) | LCCN 2021018895 (ebook)

Subjects: LCSH: Mineral industries–Mongolia. | Mineral industries–Kyrgyzstan. | Communities–Mongolia. | Communities–Kyrgyzstan.

Classification: LCC HD9506.M662 I67 2022 (print) |

LCC HD9506.M662(ebook) | DDC 338.2/309517–dc23

LC record available at <https://lcn.loc.gov/2021018894>

LC ebook record available at <https://lcn.loc.gov/2021018895>

ISBN: 978-0-367-56339-4 (hbk)

ISBN: 978-0-367-56341-7 (pbk)

ISBN: 978-1-003-09734-1 (ebk)

DOI: 10.4324/9781003097341

Typeset in Bembo
by Newgen Publishing UK

Contents

<i>List of figures and tables</i>	viii
<i>Author biographies</i>	x
<i>Foreword</i>	xvi
1 Mining lifecycles in Mongolia and Kyrgyzstan	1
TROY STERNBERG, KEMEL TOKTOMUSHEV AND BYAMBABAATAR ICHINKHORLOO	
PART I	
Exploring mining – when mining comes to town – initiating mining infrastructure	13
2 A pesky story of Chinese mining in Kyrgyzstan	15
KEMEL TOKTOMUSHEV	
Notes from the field: Mongolia: Chinese investment and the Belt and Road Initiatives	27
KHATANBOLD OIDOV AND BUDSUREN DAVAANYAM	
3 Contestations over mining policies and mineral ownership in Mongolia from the socialist period to the present	33
BYAMBABAATAR ICHINKHORLOO	
Notes from the field: Conflicts between mining companies and the local population	47
AISHA KARPAEVA	
4 Gold mining conflicts in Kyrgyzstan: when context and culture matters	57
AIMEERIM TURSALIEVA	

Erdenebuyan Enkhjargal grew up in a nomadic household in Dornogobi province of Mongolia. She currently is a PhD candidate at Doshisha University in Japan where her research explores how economic development and climate change are impacting traditional nomadic values.

Gantulga Munkherdene is a lecturer at the Department of Anthropology and Archaeology, National University of Mongolia. He holds a BA in Social Anthropology and an MA in Development Studies at the University of Melbourne. His research focuses on mining, cultural heritage, development and capitalism in Mongolia. Previously, he worked as a lecturer at the Mongolian University of Science and Technology and a visiting scholar at the University of Copenhagen and Cambridge University in the UK.

Khatanbold Oidov is the head of the Department of Political Studies, the Institute of Philosophy, Academy of Sciences in Mongolia. He has worked for the Institute since 2006 in different positions, from an analyst to an academic secretary. He holds a PhD in Political Sciences and worked as a visiting scholar at the University of Kentucky and Central European University. His research focuses on democracy, corruption, political participation, political culture and governance.

Munkhuu Norovsambuu is a senior lecturer at the Graduate school of Business, Mongolian University of Science and Technology and holds a PhD in Business Administration. She worked on the socioeconomic aspect of businesses, cluster analysis and model development for over ten years. She has also conducted consultancy on socioeconomic studies, feasibility studies and environmental impact assessments.

Purevdulam Lkhagvasuren currently works at the World Bank-financed “livestock commercialisation project” in Mongolia. She received an MA in Environmental Management at the University of Queensland in Brisbane, Australia. She has a decade of experience working in the mining and conservation sectors. Her research interests include climate change and community-based conservation.

Tegshbayar Darambazar is a lecturer at the University of Finance and Economy and a board member of the Legislation & Policy Research Hub NGO. Her research focuses on extractive industry accountability and transparency, especially beneficial ownership and disclosure systems. She holds an MA in Social Science and a BA in Law and specialised in anti-money laundering and counter financial crimes compliance. Previously, she worked in the private sector in Hong Kong and Mongolia and served as a public officer in the Mongolian government and cabinet.

Tsendsuren Purevsuren holds an MBA from Stratford University and a BA

Notes from the field

Mongolia: Chinese investment and the Belt and Road Initiatives

Khatanbold Oidov and Budsuren Davaanyam

Mongolia's engagement with its neighbours has been a result of its geographical position between China and Russia. The relationship with China has had a long history of close ties in the fields of economy, history and culture. A joint working group on trade, economic, scientific and technical cooperation between the governments of Mongolia and the People's Republic of China has been operating since 1991. In recent years, cooperation between the two countries has increased in political, economic and social spheres, especially for trade and investment. China has growing influence in Mongolia through successful businesses that is often presented as part of the Belt & Road Initiative (BRI). Current and planned investments highlight economic relations based on agreements, commitments and cooperation. We believe that foreign relations and cooperation between the two countries goes beyond finance; it includes national values, practices, traditions and motives within which mutual cooperation and investment takes place. Whilst Mongolia's foreign policy seeks to maintain friendly relations with Russia and China, investment has raised challenges. The expansion of Chinese enterprises in Mongolia has led to some disputes and conflicts between Chinese and Mongolian business entities. For example, increased Chinese investment may affect the country's economic and political sovereignty.

The Parliament of Mongolia adopted the Law on Foreign investment in 1993 which is dedicated to promote foreign investment, protect rights and property of investors, regulate the investment-related relationship. The law is aimed at encouraging foreign investment in all respects and creating a favourable environment for investors. Revised in 2013, it protects rights, stabilises taxes and improves efficiency. China is the largest investor in Mongolia with bilateral agreements for 226 projects valued at US\$19.5 billion in 2020. For China, the objective of the BRI programme is to promote collaborative projects. For Mongolia, Chinese BRI investment means reliance on Chinese soft loans and grants. The BRI is not a perfect fit with Mongolia's current economic priorities. Mongolian leaders want to diversify the country's economy by building a manufacturing base and reduce its near total dependence on the exports of natural resources. One approach for the two countries is to strengthen mutual understanding and trust for improved cooperation and economic benefit. Instead, Mongolia's increasing dependence on conditional foreign investment affects national social and economic policy. With business has also come migration and

settlement of Chinese residents; this has become a major concern for the Mongolian government and ordinary citizens.

China accounts for the majority of Mongolia's exports with about 90% of the country's trade passing through China. As a source of raw materials, Mongolia's top exports in 2019 were coal (\$2.8 billion) and copper ore (\$2 billion). Chinese demand for resources has powered Mongolia's growth and increased tax revenues. This is important as in 2017 the country received an International Monetary Fund financial support package. Currently, the main goals of the China Economic Corridor between Mongolia, Russia and China is to increase the trade, ensure the competitiveness of goods, facilitate cross-border transport and develop infrastructure. However, of the 32 planned BRI projects included in the Mongolia, Russia and Program, 18 are ongoing projects whilst 14 have not been implemented. Hard infrastructure projects (roads, mines) are moving forward, while soft infrastructure (communication, business development) projects are lagging behind; the 56% implementation rate affects the claimed trade benefit for Mongolia. Though the Economic Corridor programme has been going on for four years the projects have not yet yielded many results.

To understand economic cooperation on BRI projects some awareness of the fundamental Chinese approach is useful. The documents and contracts signed between Mongolian and Chinese governments are characteristically declarative so that engagement relies on (uncertain) mutual trust with China as the stronger party. To improve the trade structure and extend exports of mining and agricultural goods, the BRI can have a role in improving cooperation and resolving problems. By doing this, emphasis on the economic reasons for foreign investment can strengthen policy. The state has a policy to promote domestic investors; however, to do this whilst agreeing to BRI investment is difficult. Implementing policies aimed at developing the business sector, limiting foreign investment and companies from monopolising the domestic market can provide opportunities for domestic companies to grow and develop. The BRI can play an important role in resolving such issues through improvement of cooperative mechanisms.

Notes

- 1 For example, one of the Vice Prime Ministers of Kyrgyzstan asserted that there are 397 Chinese enterprises in the country and 170 more Kyrgyz-Chinese joint ventures (his statements are available at: https://kaktus.media/doc/384957_vice_premier_ministr:_komy_to_vygodno_raskachivat_sityaciu_s_kitaem.html). Tazabek.kg agency refers to more than 2000 official registered companies (www.tazabek.kg/news:1550575/).
- 2 The numbers are retrieved from the United Nations COMTRADE database on international trade.

3. Ойдов Х., Давааням Б. Китайские инвестиции инициатива «Один пояс – один путь» в Монголии (Кейс международных инвестиций). // **Chinese Investment and the «Belt & Road» Initiatives in Mongolia (Case of international investment)**. РОССИЯ И МИР: НАУЧНЫЙ ДИАЛОГ Том 1 No 2 | декабрь 2021. DOI: 10.53658/RW2021-1-2-46-61 УДК 930.

РОССИЯ И МИР: НАУЧНЫЙ ДИАЛОГ

Том 1 № 2 | декабрь 2021

ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА И СОВРЕМЕННОСТЬ
HISTORICAL RETROSPECTIVE AND MODERNITY

DOI: 10.53658/RW2021-1-2-46-61

УДК 930

**Китайские инвестиции
и инициатива «Один пояс –
один путь» в Монголии
(Кейс международных
инвестиций)**

Ойдов Х.

Монгольская академия наук (Улан-Батор, Монголия)

Давааньям Б.

Национальный университет Монголии (Улан-Батор, Монголия)

Аннотация: В этой статье мы попытаемся представить текущие обстоятельства для китайских инвестиций, определить условия взаимного доверия и последовательного сотрудничества, взаимопонимания между двумя странами в новый период инициатив Китая «Один пояс – один путь». Мы стремились глубоко, с учетом темы исследования, рассмотреть обстоятельства взаимного доверия и доверительного понимания граждан, служащих и политиков, призванные подчеркнуть человеческий потенциал и человеческий капитал. Рассмотрено влияние нынешней структуры двух стран (Китай – Монголия) и уровень ее согласованности, а также эффективность взаимной экономики и ценность ее условий. Мы хотим отметить, что за любой экономической политикой всегда должны стоять соглашения, обязательства и реальное сотрудничество. Мы считаем, что международные отношения и сотрудничество между двумя странами измеряются не только инвестициями, но и национальными ценностями, нормами, практикой, традициями, взглядами и мотивами принимающей страны. Поэтому мы подчеркиваем, что сотрудничество и инвестиции не могут существовать без учета упомянутых обстоятельств. Другими словами, мы отметили ослабление отношений между отдельными лицами, организациями, сообществами и правительством, которые являются основными факторами, сохраняющими на сегодняшний день свое влияние, и предлагаем обратить внимание на отсутствие механизмов коммуникации с двух сторон. Мы попытаемся подвести итоги инвестиций Китая в Монголию, включая текущие инвестиционные тенденции и будущие перспективы,

russsia-world.ru/jour/article/view/28

Россия и мир: научный диалог ISSN 2782-3067 (Print) Войти ENG | РУС

RUSSIA WORLD: SC. DIALOGUE

РОССИЯ И МИР

НАУЧНЫЙ ДИАЛОГ

Расширенный поиск

ГЛАВНАЯ | О ЖУРНАЛЕ | ТЕКУЩИЙ ВЫПУСК | АРХИВЫ

Главная > Том 1, № 2 (2021) > Оидов

Китайские инвестиции и инициатива «Один пояс – один путь» в Монголии (Кейс международных инвестиций)

Х. Оидов, Б. Даваньям

<https://doi.org/10.53658/RW2021-1-2-46-61>

ПОЛНЫЙ ТЕКСТ:

- Отправить статью
- Правила для авторов
- Редакционная коллегия
- Международный научный совет
- Рецензирование
- Этика публикаций

russsia-world.ru/jour/article/view/28

Россия и мир: научный диалог ISSN 2782-3067 (Print) Войти ENG | РУС

ГЛАВНАЯ | О ЖУРНАЛЕ | ТЕКУЩИЙ ВЫПУСК | АРХИВЫ

АННОТАЦИЯ

В этой статье мы попытаемся представить текущие обстоятельства для китайских инвестиций, определить условия взаимного доверия и последовательного сотрудничества, взаимопонимания между двумя странами в новый период инициатив Китая «Один пояс – один путь». Мы стремились глубоко, с учетом темы исследования, рассмотреть обстоятельства взаимного доверия и доверительного понимания граждан, служащих и политиков, призванные подчеркнуть человеческий потенциал и человеческий капитал. Рассмотрено влияние нынешней структуры двух стран (Китай – Монголия) и уровень ее согласованности, а также эффективность взаимной экономики и ценность ее условий. Мы хотим отметить, что за любой экономической политикой всегда должны стоять соглашения, обязательства и реальное сотрудничество. Мы считаем, что международные отношения и сотрудничество между двумя странами измеряются не только инвестициями, но и национальными ценностями, нормами, практикой, традициями, взглядами и мотивами принимающей страны. Поэтому мы подчеркиваем, что сотрудничество и инвестиции не могут существовать без учета упомянутых обстоятельств. Другими словами, мы отметили ослабление отношений между отдельными лицами, организациями, сообществами и правительством, которые являются основными факторами, сохраняющими на сегодняшний день свое влияние, и предлагаем обратить внимание на отсутствие механизмов коммуникации с двух сторон. Мы попытаемся подвести итоги инвестиций Китая в Монголию, включая текущие инвестиционные тенденции и будущие перспективы, которые будут реализованы в рамках проекта-инициативы «Один пояс – один путь».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

китайские инвестиции, инициатива «Один пояс – один путь», Монголия, внутренние инвесторы, человеческий потенциал, китайская модель развития

ПОПУЛЯРНЫЕ СТАТЬИ

- Страновой коммуникационный режим как социально-политический феномен
Том 1, № 1 (2021)
- Племенной нарратив в политическом пространстве Сирии
№ 1 (2022)
- Политизация религии: теоретическое и терминологическое осмысление проблематики
Том 1, № 1 (2021)
- Коммуникационные режимы в странах Центральной Азии: научная дискуссия
Том 1, № 2 (2021)
- Развитие Северного морского пути: перспективы международного сотрудничества
Том 1, № 1 (2021)
- Народная дипломатия как информационно-коммуникативная технология: потребность, возможности, перспектива
Том 1, № 1 (2021)

russia-world.ru/jour/article/view/28

Open Journal of P... Bolor Dictionary Google Translate Mail - Хатанболд... Munkh-Erdene L Yandex.Translat... Online journal pub...

Россия и мир: научный диалог ISSN 2782-3067 (Print) Войти ENG | РУС

ГЛАВНАЯ | О ЖУРНАЛЕ | ТЕКУЩИЙ ВЫПУСК | АРХИВЫ

Для цитирования:

Оидов Х., Давааньям Б. Китайские инвестиции и инициатива «Один пояс – один путь» в Монголии (Кейс международных инвестиций). *Россия и мир: научный диалог*. 2021;1(2):46-61.
<https://doi.org/10.53658/RW2021-1-2-46-61>

For citation:

Oidov K., Davaanyam B. Chinese Investment and the «Belt & Road» Initiatives in Mongolia (Case of international investment). *Russia & World: Sc. Dialogue*. 2021;1(2):46-61.
<https://doi.org/10.53658/RW2021-1-2-46-61>

Просмотров: 176

 Контент доступен под лицензией [Creative Commons Attribution 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

ISSN 2782-3067 (Print)

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

В.В. Наумкин

ИНСТРУМЕНТЫ СТАТЬИ

- [Поиск ссылок](#)
- [Послать статью по эл. почте \(Необходимо имя пользователя \(логин\)\)](#)
- [Связаться с автором \(Необходимо имя пользователя \(логин\)\)](#)

4. Chuluunbaatar Geleppil, Khatanbold Oidov, Zheleznyakov Alexander Sergeyvich. The Philosophical and Methodology Issues on the Study of Inner Asian Civilization (Case of Mongolia's Civilization). In English. Co-authors. Journal of Law and Administration of MGIMO University. Issue 1(54), 2020. pp. 3-13. DOI 10.24833/2073-8420-2020-1-54-3-13.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Article

THE PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF MONGOLIA'S CIVILIZATION IN THE MULTI-POLAR WORLD

Chuluunbaatar Geleppil*
Khatanbold Oidov**
Aleksandr S. Zhelezniakov***

DOI 10.24833/2073-8420-2020-1-54-3-13

Introduction. The article is devoted to the evaluation of topical ideas of Inner Asia civilization in the multi-polar world. Without doubt, in contemporary global world it is essential for each country to creatively explore ideas and scientific civilizational theories to define its place in modern global community. Today the Mongols actively explore

these theories and doctrines which have linkage to Western origin, but the research deserves a creative approach and does not fit properly the national reality and specifics.

Material and methods. To define the specific features of Mongolian civilization the authors study philosophical doctrines of existence in harmony, doctrine of duality, time, Buddhism – all the ideas that influenced the Mongolian views on “nation” and “democracy”, historical lessons and geopolitics.

Results. At present Mongolia has a tough choice in pursuing foreign policy. Three main world development centers- the USA, China and Russia- have emerged and the threat of a potential conflict between them have increased. It is apparent that this process in the future will strongly influence the present and further development of

* **Chuluunbaatar Geleppil**, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, First Vice-president of the Mongolian Academy of Sciences, Ulan-Bator, Mongolia
e-mail: chuluunbaatargeleppil@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7135-535X

** **Khatanbold Oidov**, Ph.D, Senior Researcher, Institute of Philosophy of the Mongolian Academy of Sciences, Ulan-Bator, Mongolia
e-mail: khatanboldo@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7867-6850

*** **Aleksandr S. Zhelezniakov**, Doctor of Sciences (Political Science), Deputy Director, Institute of Oriental Studies, Russian Academy of Sciences; Principal Researcher, Federal Center for Theoretical and Applied Sociology, Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia
e-mail: zhelezniakovas@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6477-6161

mgimopravo.elpub.ru/jour/article/view/165?locale=en_US

Journal of Law and Administration
Pravo i upravlenie. XXI vek

ISSN 2073-8420 (Print)
ISSN 2587-5736 (Online)

User ENG | РУС

HOME ABOUT CURRENT ARCHIVES ARCHIVE SINCE 2007

Home > Vol 16, No 1 (2020) > Gelegpil

The philosophical and methodological issues of Mongolia's civilization in the multi-polar world

Chuluunbaatar Gelegpil, Khatanbold Oidov, A. S. Zhelezniakov

<https://doi.org/10.24833/2073-8420-2020-1-54-3-13>

FULL TEXT: PDF (ENG)

Abstract About the Authors References

ABSTRACT

Introduction. The article is devoted to the evaluation of topical ideas of Inner Asia civilization in the multi-polar world. Without doubt, in contemporary global world it is essential for each country to creatively explore ideas and scientific civilizational theories to define its place in modern global community. Today the Mongols actively explore these theories and doctrines which have linkage to

Start submission
Author Guidelines
Editorial Board
Peer Review
Publishing Ethics

OPEN ACCESS
We are observer Member
АНТИПЛАГИАТ
ТЕОРИЯ СОСРЕДНОТАННОГО ИСХОДА

Dimensions
LIBRARY.RU
Google
LENS.ORG
research4life
РГБ
Science Index
СОЦИОНЕТ
ULRICH'S PERIODICALS DIRECTORY

mgimopravo.elpub.ru/jour/article/view/165?locale=en_US

Journal of Law and Administration
Pravo i upravlenie. XXI vek

ISSN 2073-8420 (Print)
ISSN 2587-5736 (Online)

User ENG | РУС

HOME ABOUT CURRENT ARCHIVES ARCHIVE SINCE 2007

reality and specifics.

Material and methods. To define the specific features of Mongolian civilization the authors study philosophical doctrines of existence in harmony, doctrine of duality, time, Buddhism – all the ideas that influenced the Mongolian views on "nation" and "democracy", historical lessons and geopolitics.

Results. At present Mongolia has a tough choice in pursuing foreign policy. Three main world development centers- the USA, China and Russia- have emerged and the threat of a potential conflict between them have increased. It is apparent that this process in the future will strongly influence the present and further development of each region and country in the world. Thus the fundamental issues concerning the methodological approach in development philosophy as well as in civilizational philosophy appeared alongside the changes in world situation. The issue of national identity should not be excluded from the political agenda as well as historical and development issues from policy analysis.

Discussion and Conclusions. Mongolia in respect to its geographical location belongs to the Asia-Pacific region. In the civilizational aspect Mongols are nomadic nation. These two factors are fundamental conditions for the shaping of national identity. In context of civilizational affinity and national identity Mongols are more close to the Central Asian space. In this area such regional organizations as the Shanghai Cooperation Organization and APEC operate. However, Mongolia is not a member of these organizations and cannot efficiently participate in big regional and world projects and programs having the status of observer. Hence the membership in these regional organizations and the significant economic growth are strategically important for Mongolia.

KEYWORDS

Inner Asia, Mongolian civilization, nomads, geopolitics, national identity, foreign policy

Mendeley
unpaywall
Baidu
OpenAlex
Scilit
hepo

POPULAR ARTICLES

Special features of Russian political culture: history and the modernity
No 2 (2018)

Development of E-government in Russia: Problems and Prospects
No 3 (2018)

«SOFT POWER» IN THE WORLD COMMUNITY AND RUSSIA'S FOREIGN POLICY
No 3 (2017)

THE DISTINCTION BETWEEN WRITTEN AND

mgimopravo.elpub.ru/jour/article/view/165?locale=en_US

Journal of Law and Administration
Pravo i upravlenie. XXI vek

ISSN 2073-8420 (Print)
ISSN 2587-5736 (Online)

User ENG | PYC

HOME ABOUT CURRENT ARCHIVES ARCHIVE SINCE 2007

Supporting agencies: This article is prepared with the support of the Russian Foundation for Basic Research and the Ministry of Culture, Education, Science and Sports of Mongolia, project N 19-511-44012 "Inter-civilizational interaction of Russia and Mongolia in the context of the Great Eurasian Partnership"

For citations:
Geleppil C., Oidov K., Zhelezniakov A.S. The philosophical and methodological issues of Mongolia's civilization in the multi-polar world. *Journal of Law and Administration*. 2020;16(1):3-13.
<https://doi.org/10.24833/2073-8420-2020-1-54-3-13>

Views: 418

 This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

ISSN 2073-8420 (Print)
ISSN 2587-5736 (Online)

No 4 (2016)
The mechanism of regulatory sandboxes for introducing digital innovations: the practice of implementing experimental legal regimes at national and supranational levels
Vol 15, No 4 (2019)
Gender inequality in the modern world. Based on the study of international organizations
Vol 15, No 2 (2019)

EDITOR-IN-CHIEF

mgimopravo.elpub.ru/jour/article/view/165?locale=en_US

Journal of Law and Administration
Pravo i upravlenie. XXI vek

ISSN 2073-8420 (Print)
ISSN 2587-5736 (Online)

User ENG | PYC

HOME ABOUT CURRENT ARCHIVES ARCHIVE SINCE 2007

ABOUT THE AUTHORS

Chuluunbaatar Geleppil
Mongolian Academy of Sciences
Mongolia
Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, First Vice-president
Ulan-Bator

Khatanbold Oidov
Mongolian Academy of Sciences
Mongolia
Ph.D, Senior Researcher, Institute of Philosophy
Ulan-Bator

A. S. Zhelezniakov
Institute of Oriental Studies RAS; Federal Center for Theoretical and Applied Sociology RAS
Russian Federation
Aleksandr S. Zhelezniakov, Doctor of Sciences (Political Science), Deputy Director, Institute of Oriental Studies, Russian Academy of Sciences; Principal Researcher, Federal Center for Theoretical and Applied Sociology, Russian Academy of Sciences
Moscow

LIBRARY.RU
LENS.ORG
research4life
PГБ
Science Index
СОЦИОНЕТ
ULRICH'S PERIODICALS DIRECTORY
WorldCat
Mendeley
unpaywall
Baidu 学术
OpenAlex
Scilit
HEURO

POPULAR ARTICLES

Special features of Russian political culture: history and the modernity
No 2 (2018)
Development of E-government in Russia: Problems and Prospects

5. Дамдин Д.Бадараев, Цэцэнбилэг Цэвээн, Хатанболд Ойдов. Формирование региональной платформы в контактных зонах экономического коридора «Китай-Монголия-Россия». Известия Восточного института. Владивосток, 2019. (IF–РИНЦ 2018=0.426). https://elibrary.ru/title_about.asp?id=7300. Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования Дальневосточный федеральный университет. https://www.dvfu.ru/schools/school_of_regional_and_international_studi

СОЦИУМ

БАДАРАЕВ Дамдин Доржиевич

канд. социол. наук, доцент, старший научный сотрудник сектора социологии, Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН, доцент Бурятского государственного университета (г. Улан-Удэ)
Электронная почта: damdin80@mail.ru

ЦЭЦЭНБИЛЭГ Цэвээн

Ph. D., ведущий научный сотрудник, заведующий отделом социологии и социальной психологии, Институт философии Академии наук Монголии (г. Улан-Батор, Монголия)
Электронная почта: tsetsenbileg@yahoo.com

ХАТАНБОЛД Ойдов

Ph. D., научный сотрудник отдела политологии и права, Институт философии Академии наук Монголии (г. Улан-Батор, Монголия)
Электронная почта: khatanbold@gmail.com

Формирование региональной платформы в контактных зонах экономического коридора «Китай-Монголия-Россия»

УДК 339.9(571+517.3) doi: dx.doi.org/10.24866/2542-1611/2019-4/102-113

*экономический коридор,
Китай,
Монголия,
Россия,
Байкальский регион,
контактная зона,
региональная
платформа,
мониторинговые
центры*

В статье рассмотрены вопросы современного состояния межгосударственного сотрудничества Китая, Монголии и России в рамках реализации проектов экономического коридора. Отмечены основные проблемные точки, тормозящие продвижение программы. Приграничные территории продвижения программы экономического коридора представлены как отстающие в социально-экономическом плане, но имеющие потенциал природных, социокультурных, транспортно-логистических ресурсов. Отмечена важность учета региональных аспектов в контактных зонах взаимодействия трех стран, изучение общественного мнения и формирование заинтересованности населения приграничных регионов в трехстороннем сотрудничестве с целью создания эффективной социальной платформы для комплексного продвижения проектов экономического коридора.

Введение

В 2016 году с принятием на июньском форуме ШОС в Ташкенте Программы «Экономический коридор Китая, Монголии и России» (далее, ЭККМР) было положено начало новому этапу трёхстороннего взаимодействия между странами. Строительство экономических коридоров предполагает выстраивание многоуровневой системы интеграционного взаимодействия, требующей определённого времени, масштабных ресурсов и усилий каждой из сторон. За 4-летний период проведены встречи на разных уровнях, научные конференции, форумы и семинары, обсуждены и продвигаются идеи взаимовыгодного сотрудничества. 2018–2019 годы названы лидерами стран годами регионального сотрудничества между Китаем и Россией. В условиях экономических кризисов и нестабильных цен на сырьевые и энергетические ресурсы на мировом рынке, продолжающихся санкционных и торговых войн, стороны

Для цитирования:
Бадараев Д. Д., Цэцэнбилэг Ц., Хатанболд О. Формирование региональной платформы в контактных зонах экономического коридора «Китай-Монголия-Россия» // Известия Восточного института. 2019. № 4. С. 102–113. doi: dx.doi.org/10.24866/2542-1611/2019-4/102-113

6. Дамдин Д.Б., Будаев Б.С., Хатанболд О. Сравнительные аспекты социальных эффектов горной промышленности Монголии и приграничных регионов России. *(орос хэл дээр)*. Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. «Ойкумена-Регионоведческие исследования». ВГУЭС. Владивосток. РФ. 2020. Декабрь, №4.

ООО Издательский дом «ХОРС»

**ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА
ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ**

Научный журнал

www.teoria-practica.ru

№ 2 (156)

2021

УДК 339.9(571+517.3)

<https://doi.org/10.24158/typor.2021.2.2>**Бадараев Дамдин Доржиевич****Badaraev Damdin Dorzhievich**

кандидат социологических наук,
старший научный сотрудник отдела
истории, этнологии и социологии
Института монголоведения, буддологии
и тибетологии Сибирского отделения РАН;
доцент кафедры теории социальной работы
Бурятского государственного
университета им. Доржи Банзарова

PhD in Social Science, Senior Research Fellow,
Institute for Mongolian, Buddhist
and Tibetan Studies,
Siberian branch
of the Russian Academy of Sciences;
Associate Professor,
Department of Social Work Theory,
Buryat State University

Будаев Батор Солбонович**Budaev Bator Solbonovich**

кандидат политических наук, доцент
кафедры политологии и социологии
Бурятского государственного
университета им. Доржи Банзарова

PhD in Political Science,
Associate Professor,
Department of Political Science and Sociology,
Buryat State University

Ойдов Хатанболд**Oidov Khatanbold**

PhD., научный сотрудник отдела политологии
и правоведения Института философии
Академии наук Монголии

PhD, Research Fellow,
Department of Political Science and Legal Studies,
Institute of Philosophy,
Mongolian Academy of Science

НЕФОРМАЛЬНАЯ ЗАНЯТОСТЬ В ГОРНОРУДНОЙ ОТРАСЛИ МОНГОЛИИ И РЕСПУБЛИКИ БУРЯТИЯ*

INFORMAL EMPLOYMENT IN THE MINING INDUSTRY OF MONGOLIA AND THE REPUBLIC OF BURYATIA**

Аннотация:

В статье рассматриваются социальные особенности и факторы развития отрасли добычи полезных ископаемых на сопредельных территориях России и Монголии. Последовательно продемонстрированы исторические аспекты становления горнорудного сектора в Монголии и Бурятии, а также современные черты проявления неспецифических социальных проблем в указанной сфере. На примере нелегальной добычи золота в Монголии и нефрита в Бурятии показаны текущее положение и обусловленные возникшими трудностями социальные эффекты для горнорудной отрасли. Масштабы распространения подобных неформальных трудовых практик привели к актуализации регулирующей роли государственных структур в данной области. Однако, несмотря на принимаемые меры, возникает необходимость обеспечения полноценного диалога между всеми участниками, заинтересованными в наиболее эффективной системе организации процесса добычи полезных ископаемых.

Ключевые слова:

горнорудная отрасль, сопредельные территории, неформальная занятость, Республика Бурятия, Монголия

Summary:

The paper discusses the features of the development of socially distinguishable factors of mining in the adjacent territories of Russia and Mongolia. The historical aspects of the formation of the mining industry in Mongolia and Buryatia, as well as modern features of the manifestation of non-specific social problems in this industry, are consistently demonstrated. The current state of the problem and the social effects of the mining industry are shown on the example of illegal gold mining in Mongolia and jade in Buryatia. The scale of the spread of such informal labor practices has led to the actualization of the regulatory role of state structures in this area. However, despite the measures taken, there is a need to ensure a full-fledged dialogue between all participants interested in the most effective system for organizing the process of mining.

Keywords:

mining industry, adjacent territories, informal employment, Republic of Buryatia, Mongolia

Геологическая карта природно-минеральных ресурсов Монголии и приграничных с ней территорий России во многом близка. Имеющиеся здесь полезные ископаемые и методы их добычи

* Работа выполнена при поддержке проекта РФФИ 20-511-44011 Монг_а «Неформальная занятость в России и Монголии в условиях глобализации».

** This work was supported by the RFBR project 20-511-44011 Mong_a "Informal employment in Russia and Mongolia in the context of globalization"

7. Хатанболд О., Энхболд Д. Тогтвортой хөгжилд иргэдийн оролцоо, итгэлцлийг бүрдүүлснээр хүмүүн капиталыг бэхжүүлэх нь. Философи эрхийн судлал -XXXV, Fasc.1-20. ШУА. Философийн хүрээлэн, Уб., 2020, Тод бичиг ХХК. 282-297 дахь тал. ISSN 2227-6440

ННА 87.22
ДАА 121
Ф-54

Редакцийн зөвлөл:

Ерөнхий редактор: Б.Пүрэвсүрэн (Ph.D, дэд профессор)

Нарийн бичгийн дарга: Б.Ариунзул

Гишүүд: Г.Чулуунбаатар (Академич)
С.Нарангэрэл (Академич)
Ч.Ган-Өлзий (Sc.D, профессор)
А.Цанжид (Sc.D, профессор)
Б.Даш-Ёндон (Sc.D, профессор)
Б.Батхишиг (Sc.D, дэд профессор)
М.Гантуяа (Ph.D, профессор)
Ц.Цэцэнбилэг (Ph.D, дэд профессор)
О.Хатанболд (Ph.D)
М.Батаа (Ph.D)
Ж.Энхбаяр (Ph.D)
Дамдин Бадараев (Ph.D, ОХУ-ын ШУА-ийн Сибирийн
салбар, МТБСХ)

Философи, эрхийн судлал. XXXV боть,
УБ., 2020

«Тод бичиг» хэвлэлийн газар хэвлэв.

Хаяг: 15141 Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг,
Баруун сэлбийн гудамж-15, ШУА-ийн
Хүрээлэнгүүдийн нэгдсэн II байр,
Утас: 330-847, 330-846
Факс: 976-11-330846
Э-шуудан: philo@mas.ac.mn

ISBN 978-9919-9635-3-8

- 14. Ё.Ундрал**
*Ахмадын нийгмийн статусын онцлог болон
ялгаварлан гадуурхалт* 176
- 15. Д.Номун-Эрдэнэ**
*Хүмүүсийн эдийн засгийн байр суурийг хэрэгцээний үүднээс
шинжлэх боломж* 188
- 16. Ж.Пүрэвханд, Б.Азбаяр**
*Ахмад настны эдийн засгийн нөөц ба түүнийг тооцох
аргачлал* 197
- 17. Н.Мөнхбат**
Залуусын амиа егүүтгэх үзэгдэл түүнд хийсэн шинжилгээ 207
- 18. Н.Эрдэнэбаяр**
*Монгол Улс дахь үндэстний цөөнх тува сурагчдын өмнө
тулгамдаж буй зарим асуудал
(Баян-Өлгий аймгийн Цэнгэл сумын жишээн дээр)* 215

Дөрөв. УЛС ТӨР СУДЛАЛ

- 19. Д.Болд-Эрдэнэ, Б.Мягмарцэрэн**
*Улс төр, улс төрийн тогтолцооны үзэл баримтлал
(Судалгааны тойм)* 225
- 20. О.Хатанболд**
Цахим ардчиллын үзэл санаа: асуудал ба шийдэл 241
- 21. Ц.Ганболд, С.Жавхлан**
*Монгол Улсын Их хурлын гишүүнийг сонгогчдын саналаар
эгүүлэн татах асуудлыг шинжлэх нь* 254
- 22. А.Хишигдаваа**
*Монголчуудын төрт ёс ба улс төрийн хошуучлалын
түүхэн уламжлал* 268
- 23. О.Хатанболд, Д.Энхболд**
*Тогтвортой хөгжилд иргэдийн оролцоо, итгэлцлийг
бүрдүүлснээр хүмүүн капиталыг бэхжүүлэх нь* 282

Тав. ШАШИН СУДЛАЛ

- 24. Б.Бадрах**
*Үүслийн тухай Бурхан Буддагийн номлол,
шинжлэх ухааны зарим онолуудын эсрэгцэл ба эелдэл* 298

**ТОГТВОРТОЙ ХОГЖИЛД ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО, ИТГЭЛЦЛИЙГ
БҮРДҮҮЛСЭЭР ХҮМҮҮН КАПИТАЛЫГ БЭХЖҮҮЛЭХ НБ***

О.Хатанболд

Доктор (Ph.D)

ШУА-ийн Философийн хүүрхээн, Улс төр, эрх зүйн салбар

Д.Энхболд

МУИС-ийн докторант

Abstracts: This article attempted to investigating the further opportunities to the expansion of mutual understanding between the citizens in the relationship to human capital. More particularly, what we may ask, is the connection between citizens and their «human capital» orientation and the emphasis on «human capability» with which this study has been much concerned? And what will we find the differences between three nations, and both seems to place humanity at the center of our attention to the successful development in the economic corridor.

The paper categorized that capacity building of requiring to categorize the development, empowerment and strengthening-all describe an increase in the ability of social organization to achieve the goals that are institutionally set up. Though, capacity building goes well beyond the provision of basic needs, and the emphasis on the matter of development at all levels of society and includes institutional development, community development and economic development. The central assets that identifies of individuals, organizations, communities and governments need in order to achieve their full potentials including prior knowledge, technical skills, and institutional or organizational capacities, in regarding the ability to prevent, manage and resolve conflicts. Thus, it can be seen the five main factors of connectivity have their corresponding four kinds of risks of political, security, economic, legal and moral etc.

Keywords: human capital, public participation, representative, political participation, socio-economic policy, socio-political approaches, trust, sustainable development, democratic values, and democratic challenges

XX зуун бол хүн төрөлхтний түүхийн хуудаснаа нэг бус, нэг хэсэг улс нэгэн цаг хугацаанд ардчилсан үнэт зүйлс, үнэтэмжэнд суурилсан хөгжлийг сонгон, хувьсын болоод хувьсгалын замаар түүнд шилжих эхлэлийг тавьснаараа онц чухал ач холбогдолтой. Тиймээс ч, аливаа ард

* Эд эргэн шинэчлэлийн өгүүллийг ШУА-ийн Философийн хүүрхээнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарын эргэн шинэчлэлт, үйл ажиллагааны 2020 оны төлөвлөгөөний 2.4.4.2-г тусгагдсан «Ардчилал судлах, ардчилсан засаглал, иргэний нийгмийн төлөвшил, байгуулалтын нэг тэд байдал, улс төрийн сошиолог, улс төрийн соёл» орчин үеийн хандлага, бодлогын шинэчлэлт, бодлого судлах, харьцуулсан улс төр судлах, хамт-үйнэгээний чиглэлээр мэргэжлийн мэдээллийн сан бүрдүүлэх» ажлын хүрээнд бэлтгэн боловруулсан болно.

түмэн оорсдийн өмнө бий болсон асуудлуудын талаар тодорхой буюу рационал санаа бодолтой байдаг бөгөөд тэрхүү санаа бодол нь ардчилсан оронд өөрсдийн санаа бодлоо баталгаажуулахын тулд түүнийг хэргжүүлэхээр ажиллах, цаашлаад өөрсдийн төлөөлөгчөө сонгодог нь бидний өнөөг хүртэл баримталж ирсэн сонгодог онолын эргэлтээ тайлах гэсэн оролдлого буюу. Чингэвч, ард түмний гол үүрэг бол төр засаг болоод гүйцэтгэх засаглалыг бүрдүүлэх эсвэл түүний үүргийг хэргжүүлэх зэвсгийн нэгэн байгууламжийг бүрдүүлэхэд оршдог. Тодруулаад, ардчилсан арга гэдэг нь хувь хүмүүс ард олны саялын төлөө өрсөлдөөнт тэмцлээр шийдвэр гаргах эрх мэдлийг олж авдаг явдлаар илэрхийлэгдсэн улс төрийн шийдвэр гаргах тэрхүү институционал журам юм.

Энэ бол иргэдийн улс төрийн оролцоо юм. Угтаа улс төрийн оролцоо гэдэг нь иргэд улс төрийн систем, улс төрийн институтуудын төлөвшилт, үйл ажиллагаа улс төрийн шийдвэр гаргах, боловсруулах явцад нөлөөлөхийг хэлж буй бөлгөө. Энэ талаар америкийн улс төрч С.Верба, Н.Ни нар улс төрийн оролцоог иргэдийн идэвхжлийн нөлөөгөөр тэдний хүсн хүлээсэн зүйлийг засгийн газарт хүргэхийг үлс төрийн оролцоо гэдэгээр нэрлэдэг (сонгогчдын үйл байдал), сонгуулийн компанийн үеел улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийг дэмжиж идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулах, хурал цуглаан, жагсаалд оролох, улс төрийн нам болоод сонирхлын бүлгийн үйл ажиллагаанд оролох зэргийг хамааруулж болно гэж үзэвч улс төрийн оролцоог идэвхийн түвшингөөр нь: идэвхтэй хийгээд идэвхгүй гэж ангилсан оролцооны хэлбэр, идэвхийн түвшин гэсэн хоёр параметрийн үндсэн дээр улс төрийн оролцоог 4 хэлбэрт хувааж болно хэмэвчээ. Үүгээд, улс төрийн үйл байдал бол улс төрийн системийн үйл ажиллагаанд нийгмийн субъектүүдийн тухайлбал, иргэдээс төрийн байгууллага, тэдгээрийн ажилтны бодлого, шийдвэр, үйл ажиллагааг дэмжих болон тэдгээрт нөлөөлөхийн төлөө хийж байгаа аливаа оролдлоог иргэдийн улс төрийн оролцоо юм гэсэн тодорхойлолыг ерөнхий үндэслэл болгон улс төрийн систем ардчилсан шинжтэй байхын тулд иргэдийн улс төрийн оролцоо өргөн байх боломжийг аль болохоор хангах нь чухал.

Иргэдийн улс төрийн оролцооны олон янзын арга хэлбэр байдаг боловч үндсэнд нь нийцтэй ба нийцгүй оролцоо гэж ангилдаг. Нийцтэй оролцооны хамгийн түгээмэл хэлбэр бол иргэдийн сонгуульд оролох оролцоо ба төр, нийгмийн зүгээс хүлээн зөвшөөрөгддөг тийм оролцоог нийцтэй оролцоо гэх бөгөөд хэлбэр нь нийгмийн эд хөрөнгөд хохирол учруулахгүйг жагсаал, цуглаан хийх, ажил хаялтад оролох, татвар

¹ А.Цанжид Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ., 2001.

хангагдаж буй байдлыг тодруулснаар оролцооны түвшинг үнэлэх нь ардчиллын нэг чухал үнэт зүйлийн төлөвшилийг тодорхойлж буйн ирээ.

Гэхдээ бид тогтвортой хөгжлийг ханган биелүүлэхийг чухалчлах нь зүйн. Чингэхдээ, хөгжиж буй орнуудын засгийн газрууд нь өөрийн орныхоо иргэдийн болон хүний тогтвортой хөгжлийн хэрэгцээг хангах зорилгыг бүрэн дүүрэн биелүүлж чадахгүй нь мэдэгж юм. Гэхдээ эд зорилгыг амжилтад хүргэх нэг алхам бол иргэдийн нохорлол, идэвхтэй оролцоо болоод тэдний хамтын байгууллагуудын харилцаанаас шууд хамаарна. Дэлхий нийтийн хэмжээнд ардчилал үйл явч хүрээгээ тэлсээр ИНИ-ууд бодлого боловсруулахад идэвхтэй оролох улс төрийн орон зайг бий болгох үзэмж нэмэгдсээр буй. Өөрөөр хэлбэл, иргэний нийгмийн байгууллагууд нь бодлого боловсруулагчдад тухайн бодлого үйлчлэх ёстой иргэдийн хувьд нэн чухал шаардлагатай мэдээллийг гаргаж өгөх, улмаар бодлогын хэрэгжилтийн явцад тухайн шийдвэр, арга хэмжээ нь иргэдийн ашиг сонирхолд хэрхэн нийцэж байгаад хяналт тавих үүргийг иргэний нийгэм гүйцэтгэх учиртай. Тодруулбал, иргэний нийгэм нь тогтвортой хөгжлийг ханган биелүүлэхийн тулд соён гэгээрүүлэх стратегийг хэрэгжүүлэх хөгжлийн нэг чухал алхам болдог. Энэ нь тухайн эсдвэр өөрчлөх буй асуудлыг тодруулсан судалгаа, мэдээлэл дүн шинжилгээ хийх, бодлогын боломжигт хувилбарыг боловсруулж шийдвэр гаргагч, бодлого боловсруулагчдад өргөн мэдүүлэх, сургалт семинар зохион байгуулах, нээлттэй хэлэлцүүлэг, форумын шийдвэр гаргагчдын дунд өрнүүлэх, олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг дэлгэрүүлэх, сурталчлан таниулах зорилгоор соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагааг явуулснаар иргэний нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангах бүрэн боломжтойг нотлон харуулна.

Нөгөөтгээгээр, иргэний нийгмийн төлөвшилийг амжилтад хүргэх нэн чухал асуудал бол иргэдийн дэмжлэг, харилцан итгэлцлээ шууд хамаарах явдал хэмээн үзэж, ухамсарлах ёстой. Учир нь иргэний нийгэм нь дээр өгүүлсэн саад бэрхшээлийг даван туулах үр өгөөжтэй хөгжлийн гол тоглогч болохынхоо хувьд тулгамдаж буй асуудал (ядуурлыг бууруулах, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, бодлогын хүрээнд иргэний нийгмийн дуу хоолойг хохилуэн дэмжих, иргэдийн оролцоотой засаглалын чанарыг сайжруулах г.м)-уудыг шийдвэрлэх нийгэм, улс төр, эдийн засгийн хөтөлбөрийг ямар нэгэн эзэл тусламажаар худалдаж авах боломжгүйг ухамсарлаж, түүнийг хамтын хүч, итгэлцлээр дамжуулан ялан дийлэх учиртай тул, бид хөдөөмөрийн холбоод, хувийн салбарууд, засгийн газар, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын хүчээр манлайлан оролох түншлэлийг бий болгож, нэгтгэх замаар тэрхүү үнэ цэнэтэй, итгэл найдвартай зүйл болох итгэлцлийг бий болгон бэхжүүлэх шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл, бид өөрсдөө «бий бүсдийн найз нохой байж чадна» гэсэн зорилго, хамтын хүчээр саад бэрхшээлийг даван туулах тэрхүү зөвшилцөл,

яриа хэлцлийг иргэн төвтэй хөгжлийн гарц болгон дэвшүүлж гэмээ нь монхүү боломжийг бүрдүүлж чадмой. Чингэхдээ, эд итгэлцлийг бий болгохын тулд, бид юуны өмнө иргэний нийгмийн байгууллагуудаас бодлогын өөрчлөлт хийхэд шахалт үзүүлэх бүлгийн зарчмаар ажиллах, олон нийтийн дэмжлэгийг хүлээж буйгаа харуулахыг зорих нь үүнийг үлэмж бэхжүүлэх чухал алхам байж болно. Бид зөвлөхдөө уулзалт, семинар, хурал, жагсаал цуглаан зохион байгуулах, бодлогын өөрчлөлттэй зөвлөсө болсон иргэдийн байдлыг засгийн газрын төлөөлөлд танилцуулах, ятган үнэмшүүлэх, магадгүй тэмцлийн хурц хэлбэрийг сонгож ч болох юм. Гэвч бидний нэн тэргүүний зорилго энэ биш, харин засгийн газарт бодлогын чиглэлд өөрчлөлт оруулах талаар шахалт үзүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх явдал мөн. Үүнээс улбаалан үзэхэд, иргэний нийгэм бол иргэд, төрийн хоорондын харилцан үйлчлэл, хамтын ажиллагааг холбогч гүүр нь байх учиртай. Энэ утгаараа, иргэний нийгэм бол иргэдийн санаа санаачилгыг өрнүүлэх, тэдний үйл ажиллагаа, оролцоог идэвхжүүлэх, төрийн шийдвэр гаргах үйл явцад оролох иргэдийн үр чадварыг дэлгэрүүлэх, мөн тэдэнд нийгмийн үнэт зүйлд суралцахад нь үнэнч туслагч байхыг үндсэн зарчмаа болгох цаг үеийн шаардлага хэмээн үзэх нь зүй.

Энэ бол нэг төрлийн хамтын ажиллагаа юм. Тэрхүү «хамтын ажиллагаа»-гүйгээр өнөөгийн та бидний мэдлэг орчин үеийн, хөгжингүй үндэстэнг бий болгож, мөн бэхжүүлж үл чадах билээ. Үүгээд, та бидний зочлон очиход том хэмжээний үзүүдлэрийн самбарыг хотын зааг дээр бичсэнээр олон нийтэд нээлттэй мэт харагдах авч үгэндээ энэ байдал тухайн хотод огт байдаггүй зүйл юм. Эл самбарын хажууд нэгэн сийрсэн манайтан суугаад тоосгон байшин барьж байгаа дүр зураг тийм ч сайхан харагдахгүй. Энэ бол утгаа, ард түмний нэгдэл, хамтын үйл ажиллагаагүйгээр засгийн газар мань ардчилсан нийгмийг бэхжүүлж, бас байгуулж чадахгүй. Түүнчлэн Засгийн газар нь ард түмний сайн сайхан амьдралын бодит шалтгааныг олж хархгүйгээр шинэчлэл (реформ)-ийн танилцуулах боломжгүйн дээр ард түмэн хүсч шаардаж байгаа учраас л тэд түүнийг өөрчлөх хэрэгтэй болдог. Түүнээс бус, хэн нэг хувь хүн ганшаараа үүний төлөө сөрөн зогсоор түүнийг бүрэн бүтээж эс чадахын сацуу тэр тэмцэл нь маш эмзэг зүйл байх болно. Харин ард түмэн хамтаа тэмцэж чадваас тэд бүгдийг өөрчлөх хүчтэй байж чадна. Нэг үгээр хэлбэл, хүн бүрийн хичээл зүтгэл, хамтын үйл ажиллагаагүйгээр юуг ч хийж чадахгүй учраас л хүн бүр өөрийн хийж чаддаг бүхээрээ хувь нэмэр оруулах нь хамгийн зөв шийдэл юм.

Бид өөрсдийн үр чадвар, хичээл зүтгэл, мэдлэг боловсрол, ухаан бодлоо зарцуулан бие биедээ шаардлагатай байгаа бүхнээ хуваалцаж буй нь хүнд өвчтэй буй нэгэндээ цусаа хандивлаж байгаатай нэгэн адил болгоо.

Гадаад хэлээр (англи) хэлэлцүүлсэн эрдэм шинжилгээний илтгэл

1. Хатанболд О., Чулуунбаатар Г. Понимание и восприятие политической культуры современных Монголов. (орос хэл дээр). Человеческий потенциал Центрально-Азиатского региона: перспективы развития. [Электронный ресурс]: Материалы Всероссийской науч. — практич. конференции с межд. участием (Кызыл, 15–18 сентября 2020 г.) / Отв. ред. З.Т. Голенкова; ФНИСЦ РАН. — М.: ФНИСЦ РАН, 2020. Стр. 24-42. URL: https://www.fnisc.ru/index.php?page_id=1198&id=8450; ISBN 978-5-89697-340-9. https://www.isras.ru/files/File/publ/Human_Resources_2020_final.pdf;

Федеральный научно-исследовательский
социологический центр
Российской академии наук
Правительство Республики Тыва

**Человеческий потенциал
Центрально-Азиатского региона:
перспективы развития**

Всероссийская научно-практическая конференция
с международным участием

Кызыл, 15–18 сентября 2020 г.

Сборник материалов

Москва
2020

УДК 316
ББК 60.5
Ч39

Утверждено к печати Учёным советом ФНИСЦ РАН
Мероприятие и издание сборника осуществлено при финансовой поддержке
Российского фонда фундаментальных исследований (грант № 20-011-20039)
и Министерства труда и социальной политики Республики Тыва

Рецензенты:

д-р филос. наук, проф. *Г. А. Ключарев*
д-р социол. наук, проф. *Н. П. Нарбут*

Редакционная коллегия:

З. Т. Голенкова (отв. ред.), Ю. В. Голиусова

Ч39 **Человеческий потенциал Центрально-Азиатского региона: перспективы развития.** [Электронный ресурс]: Материалы Всероссийской науч. — практич. конференции с межд. участием (Кызыл, 15–18 сентября 2020 г.) / Отв. ред. З. Т. Голенкова; ФНИСЦ РАН. — М.: ФНИСЦ РАН, 2020. — 422 с. URL: https://www.fnisc.ru/index.php?page_id=1198&id=8450
ISBN: 978-5-89697-340-9

В издании представлены доклады и тезисы участников Всероссийской научной-практической конференции с международным участием «Человеческий потенциал Центрально-Азиатского региона: перспективы развития», отражающие многообразие научной проблематики по изучению различных аспектов использования человеческого потенциала и накопления человеческого капитала.

Сборник адресован широкому кругу читателей, научным работникам, преподавателям и студентам вузов, государственным служащим.

УДК 316
ББК 60.5

ISBN: 978-5-89697-340-9

© Авторы, текст, 2020
© ФНИСЦ РАН, 2020

Содержание

Пленарное заседание	8
<i>Голенкова З. Т.</i> Изменения в социальном пространстве регионального сообщества в современных условиях	9
<i>Константиновский Д. Л., Попова Е. С.</i> Высшее и среднее профессиональное образование в формировании человеческого потенциала	16
<i>Железняков А. С.</i> Цивилизационная миссия Монголии в контексте Большого Евразийского партнерства	19
<i>Хатанболд О., Чулуунбаатар Г.</i> Понимание и восприятие политической культуры современных монголов	24
<i>Сибгатуллина И. Ф., Мерзон Е. Е., Теряева С. А.</i> Региональные стратегии неформального образования в системе мирового бенчмаркинга	43
Секция 1.	
«Проблемы труда и занятости в регионе: безработица и новые формы организации труда»	50
<i>Боржигон У. Ё., Сартуул Н. Д.</i> Факторы трудовой деятельности пожилых людей в Монголии	51
<i>Бийжанова Э. К.</i> Проблемы и возможности развития частного предпринимательства в малом городе российского приграничья	61
<i>Бутуева З. А.</i> «Серебряное» волонтерство как объект социологического исследования	70
<i>Калинина И. В., Соловченко С. А.</i> Самозанятость сельской местности приграничного региона	77
<i>Сарыглар А. А.</i> Проблемы и пути снижения безработицы в Республике Тыва	87
<i>Соловьев А. К.</i> Пенсионный капитал работника: факторы формирования и условия реализации	90
<i>Цэвээний Ц.</i> Трудовая занятость монгольского населения: основные виды и формы	99
Секция 2.	
«Проблемы бедности в регионе: основные факторы и формы преодоления»	100
<i>Голиусова Ю. В.</i> Особенности финансового поведения населения Тувы с низким уровнем дохода (по результатам исследования)	101
<i>Горина Т. И.</i> Методология и методика проведения исследования проблем бедности в Республике Тыва	110
<i>Дамба Н. Ч.</i> Проблемы преемственности в образовании для преодоления факторов бедности	113

Хатанболд О., Чулуунбаатар Г.

Понимание и восприятие политической культуры современных монголов

Understanding and perception of the political culture of modern Mongols

Хатанболд Ойдов — Ph.D, доктор политических наук. ведущий научный сотрудник. Институт Философии Академии наук Монголии Уланбатор, Монголия, khatanboldo@gmail.com

Чулуунбаатар Гэлэгпил — Sc.D. доктор философских наук. профессор, первый вице-президент Академии наук Монголии. Уланбатор, Монголия, chuluunbaatarlegpil@gmail.com

Khatanbold Oidov — Ph. D, doctor of political science. leading researcher. Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of Mongolia ulanbator, Mongolia, khatanboldo@gmail.com

Chuluunbaatar Galagpil — Sc.D. doctor of philosophy, Professor, first Vice-President of the Mongolian Academy of Sciences. Ulanbator, Mongolia, chuluunbaatarlegpil@gmail.com

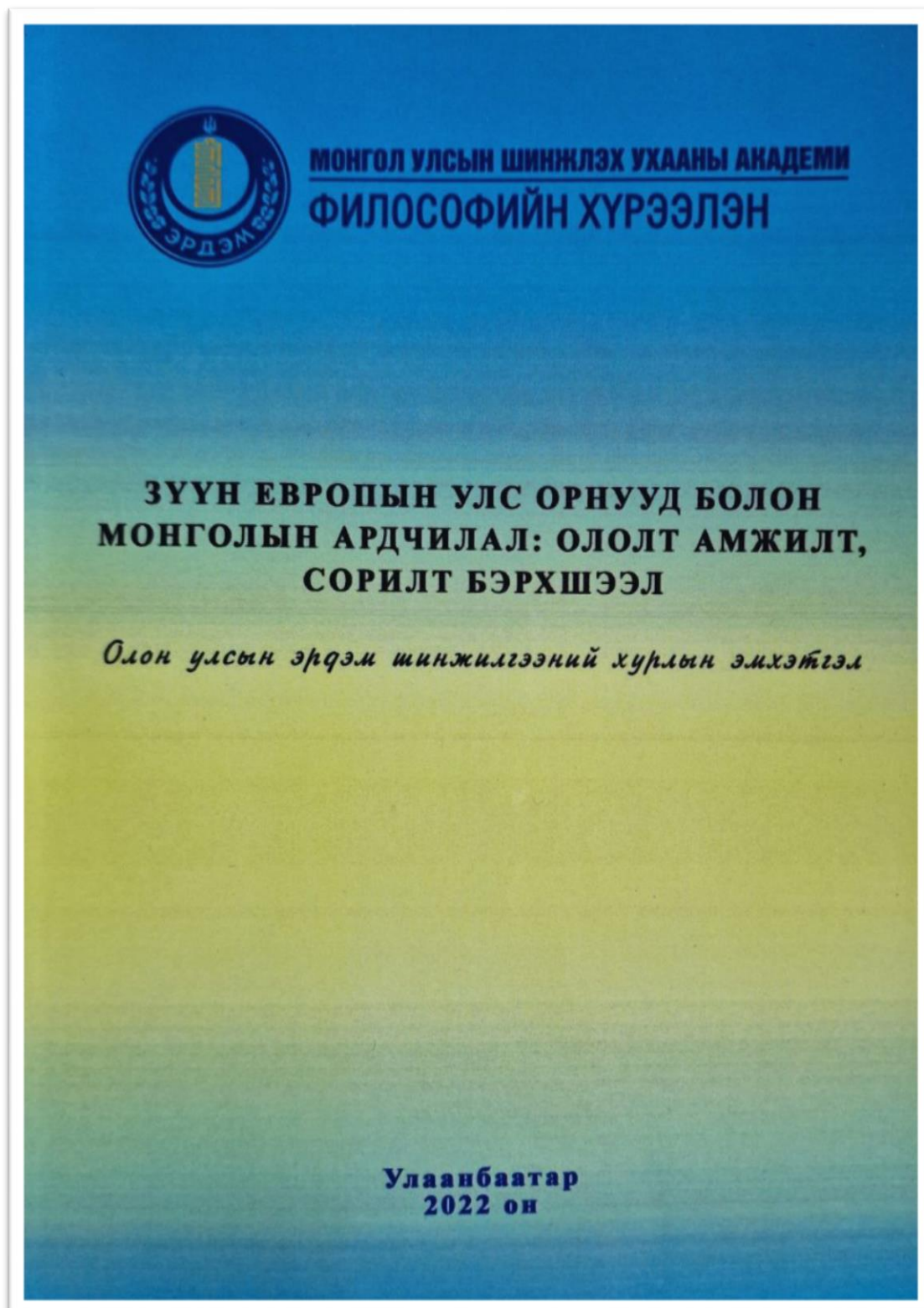
Чтобы изучать политическую культуру, важно иметь ее четкое определение. При этом важно определить роль политической культуры в обществе. Тем не менее нам нужно измерить нам предстоит задача определить роль политической культуры в обществе, а затем измерить ее в деталях. Индикатор политической культуры в индексе мировой демократии является ключевым показателем, который учитывает характер, зрелость и перспективы политической культуры стран. Это крупная попытка объединить различные теоретические концепции и определения того, что подразумевается под «политической культурой» в результате исследований в области политической науки. Того что касается определений, то в целом по их общей классификации, можно разделить на широкие и узкие категории.

Широкие категории включают определения политических знаний граждан, их ценностей, установок, моделей действий, политических организаций, законодательства и так далее. На самом деле, можно считать, что данные определения не могут быть использованы для исследований, поскольку они размывают истинную природу феномена политической культуры. Тогда как узкие определения, могут использоваться как инструменты исследований. Хотя они отличаются друг от друга, но в основном одинаковы и, принимая во внимание различные определения, в целом согласны с тем, что «политическая культура — это отношение граждан к политике и политической системе». С другой стороны, результаты наших исследований показывают, что политическая культура не в силах объяснить все о политике, и что жизненный опыт может изменить отношение людей [Алмонд, Пауэлл, Далтон..., 2005: 63].

Вот почему мы в интересах исследований проводим различные научные исследования, где рассматриваются в них определения каждого типа с учётом

2. **«The Philosophical and Methodology Issues on the Study of Inner Asian Civilizations (Case of Mongolia's Civilization) »** (Session of International and Inter-Civilizational Interaction in Inner Asia: Between Globalization and Localization). сэдвээр эрдэм шинжилгээний илтгэл. (англи хэл дээр). академич Г.Чулуунбаатарын хамт. IPSA and AISP Virtual 26th International Political Sciences Association (IPSA) World Congress of Political Science. Lisbon, Portugal. 10-15 July, 2021.
<https://live.wc2021.ipsa.org/agenda/session/584713>; <https://wc2021.ipsa.org/user/reset/33298/1626664641/gvbf9qlrHQdBynIXLo5CmT36BvB4M45nLv0zCmGtfc>;
3. **«Buddhism and Its' Role in Inter-Civilization Interaction in Inners Asia»** (Session of International and Inter-Civilizational Interaction in Inner Asia: Between Globalization and Localization). Presentation. сэдвээр эрдэм шинжилгээний илтгэл. (англи хэл дээр). доктор Ц.Цэцэнбилэгийн хамт. IPSA and AISP Virtual 26th International Political Sciences Association (IPSA) World Congress of Political Science. Lisbon, Portugal. 10-15 July, 2021.
<https://live.wc2021.ipsa.org/auth/emailAssociatedLogin/verifyTokenAndRedirect?token=Tt65WKsOVlPnDQbWNtCHU4UpGfQNeV2iNicY8WbNXTaxbHXn4Po7MBBm5OTH2Ta&eventGroupId=47888&redirectUrl=https://live.wc2021.ipsa.org/agenda>; <https://live.wc2021.ipsa.org/agenda/session/584713>
4. **«Challenges of Democracy in Mongolia: Major Findings of WVS»**. Presentation paper. (In English). Co-author with Enkhchimeg B. IV International Sociological Association (ISA) Virtual Forum of Sociology. Challenges of the 21st Century: Democracy, Empowerment, Inequalities Intersectionally. Porto Alegre, Brazil, February 23-28, 2021.
www.isa-sociology.org; <https://isaconf.confex.com/isaconf/forum2020/speakercenter.cgi>
5. **«Восприятие России сельскими жителями Монголии»**. Исследовательский отчет. (на русском). Со-автор. академич Г.Чулуунбаатар, доктор (Ph.D), дэд профессор Ц.Цэцэнбилэг. Секция 1. *Российско-монгольские политические и экономические отношения: история и современность. международной научно-практической конференции «Россия-Монголия: 100 лет вместе», посвященной 100-летию установления российско-монгольских дипломатических отношений.* 20 мая 2021 года. Иркутск. <https://us02web.zoom.un/j/88462654826>

1. Хатанболд О. Монголын улс төрийн үйл явцын өнөөгийн байдал: Ардчилалд гарсан сорилт. ЭШӨ. Зүүнч Европын улс орнууд болон Монголын ардчилал: ололт, амжилт, сорилт, бэрхшээл. ОУЭХ-ын илтгэлийн эмхэтгэл. “ШУА. Философийн хүрээлэн, УТЭЗС. Уб., 2022, Содпресс” ХХК. 5-26 дахь тал. ISBN 978-9919-9974-4-4-1.

МОНГОЛ УЛСЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ
АКАДЕМИ ФИЛОСОФИЙН ХҮРЭЭЛЭН

УЛС ТӨР, ЭРХ ЗҮЙН САЛБАР

**ЗҮҮН ЕВРОПЫН УЛС ОРНУУД
БОЛОН МОНГОЛЫН АРДЧИЛАЛ:
ОЛОЛТ АМЖИЛТ, СОРИЛТ
БЭРХШЭЭЛ**

Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл

УЛААНБААТАР 2022 он

ЗҮҮН ЕВРОПЫН УЛС ОРНУУД БОЛОН МОНГОЛЫН ОЛОН УЛСЫН АРДЧИЛАЛ:
ОЛОЛТ АМЖИЛТ, СОРИЛТ БЭРХШЭЭЛ

ННА 60
ДАА 300
3-925

Эрдэм шинжилгээний хурлыг Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Философийн хүрээлэн байгуулагдсаны 50 жилийн ойд зориулан зохион байгуулав.

“Зүүн Европын улс орнууд болон Монголын ардчилал: ололт амжилт, сорилт бэрхшээл” олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд тавьсан илтгэлүүдийн эмхэтгэл

Хянасан:	О.Хатанболд – доктор/Ph.D/
Эмхэтгэсэн:	О.Эрдэнэчимэг – доктор/Ph.D/, дэд профессор
Эх бэлтгэсэн:	С.Болд
Хэвлэлийн хуудас:	6.875 х.х
Номын хэмжээ:	60x84/16
ISBN:	978-9919-9974-4-1
Хэвлэлийн гэрэл:	“Содпресс” ХХК

ГАРЧИГ

“Зүүн Европын улс орнууд болон Монголын ардчилал: ололт амжилт, сорилт бэрхшээл” олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлыг нээж Философийн хүрээлэнгийн захирал доктор, профессор Б.Пүрэвсүрэн	4
О.Хатанболд – Монголын улс төрийн үйл явцын өнөөгийн байдал: Ардчилалд гарсан сорилт	5
UDO Barkmann - Turning generations and the democratic process	27
Удо Баркманн - Шилжилтийн үеийнхэн ба ардчилсан үйл явц	33
Krzysztof Wojko - Poland and Mongolia - from hostility in the past to current cooperation and friendship, 1241-2021	40
Кршиштоф Бойко – Польш, Монгол – Өмнөх дайсагналаасаа өнөөгийн хамтын ажиллагаа, найрамдал хүртэл (1941-2022)	45
О.Эрдэнэчимэг - Ардчиллын он жилүүд дэх Унгар улсын хөгжлийн онцлог	50
Д.Энхжаргал - Чехословакийн задралаас хойших Чехийн улс төрийн нөхцөл байдал	58
Б.Цогтгэрэл - Монгол болон Европын социалист орнуудын улс төр ба эдийн засгийн шилжилтийн үеийн харьцуулсан судалгаа	79
Ж.Төртогтох - Ардчиллын талаарх орчин үеийн судалгааны арга зүй (v-dem) ба ХБНГУ, Монгол улс, Унгар улс, БН Польш улс, БН Чех улс дахь ардчиллын олон талт байдлын эрэмбэ	94

МОНГОЛЫН УЛС ТӨРИЙН ҮЙЛ ЯВЦЫН ОНООГ ИЙН
БАЙДАЛ: АРДЧИЛАЛД ГАРСАН СОРИЛТ

О.Хатанболд, доктор (Ph.D), ЗИТА
ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн
Улс төр, эрх зүйн салбарын эрхлэгч

Abstract: This article is divided into two main sections such as (i) state of political culture and national identity/unique features; (ii) democracy development: state and challenges; and conclusion. In this context, the Department of Political Science and Legal Studies from the Institute of Philosophy, MAS conducted a basic study on the «The Current Mongolian Political Culture: the State and Trends» under main research on «*The Role of the Political Culture in the Development of Mongolian Society*» (Institute of Philosophy, MAS, 2020). The main purpose of this research article is proposed to present the some exhaustive results of the expert survey on «The role of political culture in the development of Mongolian society». The article addresses to the following specific issues: (i) the level of understanding, perception and attitudes of Mongolians towards political culture; (ii) the current state and changes in the development of political culture and its subjects; (iii) assessment of the current state and approaches to the political culture.

Keywords: *political process, democracy, democratic changes and challenges.*

I. Оршил

Ардчилсан нийгэмд ард иргэд нь засгийн газрын бэлэн өөр бусад бүлгүүдийн бодлогын эсрэгээр тиймээр цугларч жагсаал, марш хийх, гомдол гаргах, аливаа зөрөг шууд үйл ажиллагаа явуулах эрхтэй. Өөрөөр хэлбэл, ардчилсан нийгэмд хүн бүрийн хийж болдог энэ үйл ажиллагааг эртнээс хавчсан дарсаар ирсэн түүхтэй. Нөгөөтгэнүүр хохирсон эхүл цөөнх болсон хэсэг бүлэг хүмүүс Засгийн газрынхаа бодлогод нөлөөлөх аргагүй болсон үедээ мөнгүү ажиллагааг явуулдаг. Ийм эсэргүүцэл нь ардчилсан нийгмийн нэг онцгой хэсэг байсаар ирсэн. Ер нь эсэргүүцэл бол ардчиллын нэг гэр шалтгаар гэж болно. Самт бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, ард иргэд аливаа асуудлыг нийгмээрээ оролцож эрхэм зарчмыг сахин хамгаалахын тулд үндсэн асуудлаар нэг саналтай байж, аль аль талаа хүндэтгэх явдал өөрсдийн нийгэмд нэг чухал тавигддаг. Нэг үгээр, бололцоог нь хангавал илрэх төлөөнд хүрүүс өөрсдийгөө шударга, чөлөөтэйгээр удирдан зөвхөн чөлөөтэй бэлэнх илрэх-олон үг. Нөгөө талаасаа, аливаа нийгэм өөр өөр ашиг өмчийн, хувь хүмүүсээс

Хавсралт 2. “Евразийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэл” тоон судалгааны үр дүнгийн хүнснэгт

Σ=993

а1. Аймаг

Код		Давтамж	Хувь
1	Увс	162	16.3
2	Хөвсгөл	133	13.4
3	Эрдэнэт	106	10.7
4	Сэлэнгэ	124	12.5
5	Сүхбаатар	88	8.9
6	Өмнөговь	79	8.0
7	Улаанбаатар	301	30.3
НИЙТ		993	100.0

а1_1. Дүүрэг

Код		Давтамж	Хувь
0		17	7.7
1	Сүхбаатар	24	10.9
2	Баянзүрх	56	25.3
3	Чингэлтэй	25	11.3
4	Сонгинохайрхан	19	8.6
5	Баянгол	39	17.6
6	Хан-Уул	39	17.6
7	Налайх	2	0.9
НИЙТ		221	100.0
NA		80	

E1. Монголын ардчилал улс орны хэмжээнд болон таны оршин суугаа газар, ажилладаг салбарт хэр хөгжиж байна гэж Та үнэлэх вэ?	Маш сайн (5)	Сайн (4)	Дунд (3)	Муу (2)	Маш муу (1)	Мэдэхгүй (9)	Дундаж (1-5)
1 Монгол Улсын хэмжээнд	3.8	32.6	44.9	11.9	3.0	3.7	3.45
2 Таны оршин суугаа газарт	3.4	15.0	45.5	29.6	2.7	3.9	3.37
3 Таны ажилладаг байгууллага, салбарт	3.8	15.8	40.9	24.4	4.3	10.8	3.74

E2. Ардчиллын хөгжлийг сайн биш гэж үнэлж байгаа бол Монголын ардчиллын хөгжилд саад болж буй хүчин зүйлсийг дурдана уу.	Давтамж	Хувь	T/хувь
1 Шударга бус байдал	448	11.6	48.3
2 Эрх мэдлийн төлөөх тэмцэл	350	9.1	37.7
3 Эмх замбараагүй байдал	91	2.4	9.8
4 Авлига, хээл хахууль	519	13.4	55.9
5 Боловсролын нимгэн байдал	117	3.0	12.6
6 Хуучин коммунист үзэл суртал, хандлага	43	1.1	4.6
7 Төрийн албаны хүнд суртал	209	5.4	22.5
8 Төрийн дарамт	91	2.4	9.8
9 Мэдээллийн хомс байдал	70	1.8	7.5
10 Ажилгүйдэл	306	7.9	33.0
11 Архидалт	262	6.8	28.2
12 Ядуурал	282	7.3	30.4
13 Хууль хэрэгждэггүй байдал	229	5.9	24.7
14 Хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаа	73	1.9	7.9
15 Үндсэн хуулийн зарим заалт	64	1.7	6.9
16 Засаглалын одоогийн хэлбэр	68	1.8	7.3
17 Улс төрийн намуудын төлөвшил	145	3.8	15.6
18 Улс төрчдийн хувийн ашгаа илүүд үздэг байдал	291	7.5	31.4
19 Иргэдийн улс төрийн соёл, ухамсар дутмаг	124	3.2	13.4
20 Ёс суртахууны доройтол	36	0.9	3.9

21	Хүний эрхийн зарчим, ардчилсан үнэт зүйлс	20	0.5	2.2
22	Төр зөсаг өөрийн үнэлэмж, чадамж байхгүй	5	0.1	0.5
23	Нээлттэй, ил тод байдал дутмаг	3	0.1	0.3
24	Гадаад хөрш орон	4	0.1	0.4
25	Технологийн хэт хөгжил, хүн ам цөөн	3	0.1	0.3
26	Хариулж мэдэхгүй	11	0.3	1.2
НИЙТ		3864	100.0	416.4

Е3. Ер нь ардчиллыг Та юу гэж ойлгодог вэ?		Давтамж	Хувь	Т/хувь
1	Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөө	505	20.1	53.9
2	Шударга ёс	337	13.4	36.0
3	Олон улсад нээлттэй байх	86	3.4	9.2
4	Хуулиа дээдлэх, эрхээ эдэлж, үүргээ биелүүлэх	302	12.0	32.2
5	Нийтээрээ зөвшилцсөн олонхоор шийдэх	118	4.7	12.6
6	Эв нэгдэлтэй байх	119	4.7	12.7
7	Иргэдийн оролцоо	123	4.9	13.1
8	Тэгш эрх	45	1.8	4.8
9	Ёс суртахуун, соёл, хүндлэл	19	0.8	2.0
10	Тусгаар тогтнол	13	0.5	1.4
11	Боловсрол, эрүүл мэнд	11	0.4	1.2
12	Залхуурал, халамж, ядуурал	5	0.2	0.5
13	Хараат бус, чөлөөт сонгууль	6	0.2	0.6
14	Нийгмийн тогтвортой байдал	8	0.3	0.9
15	Хариулж мэдэхгүй	12	0.5	1.3
НИЙТ		2518	100.0	268.7

Код	Е6. Та Монгол Улсынхаа хөгжилд хэр зэрэг сэтгэл ханамжтай байна вэ?	Хувь
1	Маш муу, сэтгэл хангалуун бус	9.5
2	2	5.1
3	3	8.5
4	4	11.9
5	5	24.7
6	6	19.1
7	7	10.0
8	8	6.7
9	9	2.0
10	Маш сайн, сэтгэл хангалуун	2.5
НИЙТ		100.0
NA		4.1

Е7. Таны бодлоор Монгол улсын хөгжил ямар салбар дээр суурилж, хөгжлийн гол түлхүүр болгох нь зүйтэй вэ?		Давтамж	Хувь	Т/хувь
1	Үйлдвэрлэл	456	15.6	48.1
2	Хөнгөн, хүнсний үйлдвэрлэл	236	8.1	24.9
3	Хүнд үйлдвэр	115	3.9	12.1
4	Мал аж ахуй	413	14.2	43.5
5	Газар тариалан	208	7.1	21.9
6	Зам харилцаа	145	5.0	15.3
7	Холбоо харилцаа	56	1.9	5.9
8	Эрчим хүч	91	3.1	9.6
9	Барилга	106	3.6	11.2
10	Санхүү банк	207	7.1	21.8
11	Эрүүл мэнд	199	6.8	21.0
12	Боловсрол	221	7.6	23.3
13	Соёл	70	2.4	7.4
14	Аялал жуулчлал	201	6.9	21.2
15	Худалдаа, үйлчилгээ	32	1.1	3.4
16	Уул уурхай	159	5.4	16.8

17	Мэдээллийн технологи	3	0.1	0.3
НИЙТ		2918	100.0	307.5

Е8. Таны бодлоор Монгол орны гол онцлог юу вэ?		Давтамж	Хувь
1	Соёл урлаг (уртын дуу, хөөмий, морин хуур)	44	6.0
2	Уул уурхай	32	4.4
3	Мал аж ахуй	212	28.9
4	Газар нутаг том	129	17.6
5	Цаг агаар	28	3.8
6	Хөгжиж буй орон	22	3.0
7	Байгалийн баялаг ихтэй	83	11.3
8	Хүн ам цөөтэй	18	2.5
9	Нүүдлийн соёл иргэншил	30	4.1
10	Үзэсгэлэнт газруудтай орон	48	6.5
11	Ховор ан амьтан	6	0.8
12	Ховор эмийн ургамал ихтэй	3	0.4
13	Түүхэн дурсгалт газар	9	1.2
14	Жилийн 4 улирал	22	3.0
15	Ардчилал хөгжөөгүй	2	0.3
16	Эко бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл	4	0.5
17	Геополитикийн байршил	5	0.7
18	Аялал жуулчлал	1	0.1
19	Иргэдийн боловсрол, нөөц боломж	1	0.1
20	Нар, салхи, эрчим хүч	1	0.1
21	23	1	0.1
22	Хариулж мэдэхгүй	32	4.4
НИЙТ		733	100.0
NA		260	26.2

Е9. Дараах улс орнуудын талаар Та ямар санаа бодолтой байгаа вэ?		Маш эерэг (6)	Эерэг талдаа (5)	Бага зэрэг эерэг (4)	Бага зэрэг сөрөг (3)	Сөрөг талдаа (2)	Маш сөрөг (1)	Хэлж мэдэхгүй (0)	Дундаж (1-6)
1	Хятад	3.5	16.7	26.0	21.0	17.5	9.4	5.9	3.69
2	Казакстан	2.5	16.4	35.5	19.9	5.6	1.4	18.8	4.80
3	Орос	18.5	45.9	23.9	4.7	1.6	0.6	4.8	4.97
4	Солонгос	13.4	38.4	30.3	7.1	2.1	0.3	8.3	4.94
5	Энэтхэг	4.4	16.2	36.0	15.6	6.2	1.4	20.3	4.94
6	Турк	6.2	18.3	34.6	15.7	5.7	1.2	18.4	4.92

Е10. Танд бусад улс руу ажиллаж амьдрахаар нүүх хүсэл зорилго байна уу?		Давтамж	Хувь
1	Тийм	316	33.2
2	Үгүй	637	66.8
НИЙТ		953	100.0
NA		40	

Е11. Хэрвээ тийм бол, хаашаа эсвэл аль улсад вэ?		Хувь
1	Солонгос	29.7
2	Канад	6.3
3	Герман	3.3
4	Америк	19.8
5	Япон	6.9
6	Ирланд, Норвеги, Нидерланд, Бельги	3.0
7	Хятад	2.2
8	ОХУ	6.3
9	Турк	1.6
10	Англи	1.4
11	Франц, Швейцар	4.9

12	Австрали, Шинэ Зеланд	3.7
13	Итали	1.1
14	Казакстан	0.5
15	Швед	3.8
16	Монголоос бусад	1.1
17	Сингапур, Вьетнам, Гонконг	1.4
НИЙТ		100.0

E12. Та ямар шалтгаанаар нүүхийг хүсдэг вэ?	Хувь
1 Орлогын хэмжээ их, сонирхсон зүйлээ хийж чадах учраас	20.7
2 Суралцах хүсэлтэй	16.3
3 Ажиллаж амьдрах зорилгоор	18.0
4 Олон улсын түүх соёлтой нь танилцах боловсрол эзэмших	7.3
5 Хүний эрх дээдэлж амар тайван амьдрах зорилготой	8.8
6 Аялах	3.4
7 Өөрийгөө хөгжүүлэх	1.9
8 Хүүхдийнхээ ирээдүйн төлөө	4.4
9 Эрүүл мэнд	1.5
10 Амьдрах нөхцөл, орчноо сайжруулах	16.8
11 Байгал, цэвэр агаар	1.0
НИЙТ	100.0

E13. Танд бусад улсуудад хамаатан байна уу?	Хувь
1 Солонгос	30.3
2 Турк	31.9
3 Казакстан	0.1
4 Байхгүй	23.2
5 Америк	2.9
6 Барууны улс	2.2
7 Байгаа	5.1
8 Англи	0.3
9 Япон	1.8
10 Хятад	0.3
11 Австрали	0.3
12 ОХУ	0.4
13 Швед	0.4
14 Сингапур	0.1
НИЙТ	100.0

E14. Та Оросыг хэр сонирхдог вэ?	Хувь
1 Маш их	10.6
2 Их талдаа	41.1
3 Сонирхдоггүй талдаа	39.3
4 Огт үгүй	8.9
НИЙТ	100.0
NA	4.0

E15.	Та Оросын дараах зүйлсийн талаар хэр зэрэг мэдлэгтэй вэ?	Маш сайн	Сайн	Дунд зэрэг	Бага зэрэг	Огт үгүй	Хэлж мэдэхгүй	Дундаж
		(5)	(4)	(3)	(2)	(1)	(9)	(1-5)
1	Улс төр	8.0	21.3	27.8	13.8	16.0	13.1	3.70
2	Эдийн засаг	8.3	20.4	26.1	14.8	17.1	13.	3.68
3	Язгуур урлаг	8.5	21.1	27.4	13.0	17.1	12.7	3.67
4	Түүх	8.6	20.7	30.9	15.1	14.2	10.4	3.57
5	Шинжлэх ухааны ололт	9.6	22.0	25.8	14.3	16.6	11.8	3.64
6	Аж байдал, ахуй	10.4	23.4	27.4	13.6	14.6	10.6	3.65
7	Үндэсний гал тогоо, хоол	13.1	21.4	29.0	13.1	13.6	9.8	3.66
8	Зан заншил, уламжлал	9.1	22.3	28.4	14.1	15.2	10.9	3.62

9	Утга зохиол	10.5	21.1	30.4	16.4	12.7	8.9	3.54
10	Үлгэр, домог	13.5	25.2	29.0	15.7	8.4	8.2	3.69
11	Дуу хөгжим	13.1	28.3	30.1	14.8	8.2	5.5	3.56
12	Кино	19.0	31.6	25.4	12.2	6.6	5.1	3.75
13	Алдартай хүмүүс	11.7	23.1	30.5	14.9	10.9	8.9	3.63
14	Байгаль, дурсгалт газрууд	10.4	20.6	27.6	17.5	13.3	10.5	3.60
15	Хэл	7.9	16.5	28.9	16.8	17.8	12.2	3.53

E16. Та эдгээр зүйлийг алийг нь хамгийн их таалдаг вэ?		Давтамж	Хувь	Т/хувь
1	Улс төр	50	4.0	5.4
2	Эдийн засаг	59	4.7	6.4
3	Түүх	70	5.6	7.5
4	Шинжлэх ухааны ололт, Шинэ технологи	64	5.1	6.9
5	Аж байдал, ахуй	48	3.8	5.2
6	Үндэсний гал тогоо, хоол	60	4.8	6.5
7	Зан заншил, уламжлал	53	4.2	5.7
8	Утга зохиол	71	5.7	7.7
9	Үлгэр, домог	77	6.1	8.3
10	Дуу хөгжим	136	10.8	14.7
11	Кино	189	15.0	20.4
12	Алдартай хүмүүс	35	2.8	3.8
13	Байгаль, дурсгалт газрууд	66	5.3	7.1
14	Хэл	62	4.9	6.7
15	Алийг нь ч биш	118	9.4	12.7
16	Язгуур урлаг	83	6.6	8.9
17	Бусад	15	1.4	1.5
НИЙТ		1256	100.0	135.3

E17. Та Оросын талаарх мэдлэгийг хаанаас авсан бэ?		Давтамж	Хувь	Т/хувь
1	Сургуулиас	628	56.9	66.0
2	Орчинд нь байдаг (хамт ажилладаг, сурдаг, наймаа эрхэлдэг)	118	10.7	12.4
3	Орос найз, нөхөдтэй	53	4.8	5.6
4	Орост сурч, ажиллаж удаан хугацаагаар байсан	66	6.0	6.9
5	Аль нь ч биш, байхгүй	38	3.4	4.0
6	Мэдээллийн хэрэгсэл, телевиз	108	9.8	11.4
7	Интернэт орчин	71	6.4	7.5
8	Кино, ном, аяллын тэмдэглэл нэвтрүүлэг	8	0.7	0.8
9	Мэддэг хүмүүсээс, гэр бүлд Орост сурч төгссөн хүн байдаг. Бага насанд телевиз болон аав ээжийн найз нөхдөөс мэдээлэл авч байсан.	13	1.2	1.4
10	Хариулт тохирохгүй	1	0.1	0.1
НИЙТ		1104	100.0	116.1

E18. Та Оросын талаарх мэдээллийг хаанаас авдаг вэ?		Давтамж	Хувь	Т/хувь
1	Интернэтийн сувгууд, вэб сайтууд, мессенжер	559	38.3	58.8
2	Сонин, сэтгүүл болон сайтууд	272	18.7	28.6
3	Оросын телевизүүд болон сайтууд	258	17.7	27.2
4	Оросын элчин сайдын яам, консулын вэб сайтууд	27	1.9	2.8
5	Хамаатан, танил хүмүүс, найз нараас	228	15.6	24.0
6	Өөрсдөө очдог болохоор юу болж байгааг нь мэднэ	43	2.9	4.5
7	Мэдээлэл байхгүй	24	1.6	2.5
8	Монголын телевизийн мэдээ	47	3.2	4.9
НИЙТ		1458	100.0	153.5

E19. Та Орост хэр их очдог вэ?			Хувь
1	Долоо хоног бүр		1.0
2	Сар бүр		1.2
3	Жил бүр		3.8
4	Хааяа нэг		27.4
5	2-3 удаа очсон		3.0

6	Орост очиж байгаагүй	62.3
7	Нэг удаа	1.2
НИЙТ		100.0
NA		8.3

E20. Таны бодлоор Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн нийтлэг шинж чанар байдаг вэ?		Давтамж	Хувь	T/хувь
1	Ардчилсан улс	206	31.5	32.2
2	Олон жилийн найрсаг харилцаатай	49	7.5	7.7
3	Найрамдлын улс болохоор дэм тус болдог	80	12.3	12.5
4	Газар зүйн байршлаас хамаарч ижил төстэй талуудтай	40	6.1	6.3
5	Сонгуулийн тогтолцоо өөр	32	4.9	5.0
6	Үндэсний өв соёл	19	2.9	3.0
7	Социалист үзэл сурталтай	89	13.6	13.9
8	Үйлдвэржсэн	5	0.8	0.8
9	Хууль, эрх зүй	26	4.0	4.1
10	Эдийн засгийн байдал	28	4.3	4.4
11	Хариулж мэдэхгүй	1	0.2	0.2
12	Авлигал, популизм, баян ядуугийн ялгаа	12	1.8	1.9
13	Гадаад харилцаа	5	0.8	.8
14	Түүхэн холбоо	16	2.5	2.5
15	Харилцан дэмжих чадвар сул	2	0.3	0.3
16	Бичиг үсэг, соёл, орос, монгол хүний зан төлөв ижил	19	2.9	3.0
17	Байхгүй	16	2.5	2.5
18	Барилга, бүтээн байгуулалт	5	0.8	0.8
19	Аж байдал	3	0.5	0.5
НИЙТ		653	100.0	102.2

E21. Орос-Монголын харилцааг та хэрхэн үнэлэх вэ? Цаашид ямар байгаасай гэж Та хүсэх вэ?		Хувь
1	Маш муу	0.6
2	Муу	1.3
3	Дунд	7.5
4	Сайн, хамтын ажиллагаа сайн	43.2
5	Маш сайн	6.9
6	Одоо байгаа түвшиндээ	4.4
7	Найрсаг, эв найрамдалтай	21.6
8	Сайн харилцааг сэргээх	8.7
9	Хариулж мэдэхгүй	5.7
НИЙТ		100.0

E22. Ер нь Монгол улс бусад орнуудтай харьцахад ямар байр суурьтай хандах хэрэгтэй вэ?		Хувь
1	Эвсэг эелдэг бусдыг хүндэтгэн харьцах	34.9
2	Ашигтай тал дээр хамтран ажиллах	51.3
3	Зөвхөн өөрийн орны эрх ашгийг урьтал болгох	9.8
4	Хариулаагүй	4.0
НИЙТ		100.0

E23. Таны бодлоор манай орон бусад улс, ялангуяа Евроази тивийн орнуудтай ямар талбар дээр хамтран ажиллавал илүү амжилтанд хүрэх вэ?		Давтамж	Хувь	T/хувь
1	Аж үйлдвэрлэл	404	13.6	42.4
2	Хөдөө аж ахуй	328	11.1	34.4
3	Малын гаралт бүтээгдэхүүний боловсруулалт	417	14.1	43.8
4	Соёл урлаг	159	5.4	16.7
5	Шинжлэх ухаан	222	7.5	23.3
6	Боловсрол	332	11.2	34.8
7	Спорт	92	3.1	9.7
8	Цэрэг армийн талбар, энийг сахиулах үйл ажиллагаа	78	2.6	8.2
9	Зам тээвэр	190	6.4	19.9
10	Жирийн иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлт, худалдаа наймаа	133	4.5	14.0

11	Олон улсын байгууллагад хамтран ажиллах	131	4.4	13.7
12	Түүх, музейн хамтын ажиллагаа	69	2.3	7.2
13	Хүүхэд залуучуудын арга хэмжээ, уралдаан тэмцээн	90	3.0	9.4
14	Засаглал	60	2.0	6.3
15	Аялал жуулчлал	256	8.6	26.9
НИЙТ		2961	100.0	310.7

E24. Монголчууд Евроази тивийн ОХУ, Хятад, Турк зэрэг орнуудтай ямар түвшинд илүү үр дүнтэй харилцаж байна гэж Та үзэх вэ?		Маш сайн (5)	Сайн (4)	Дунд (3)	Үр дүн тааруу (2)	Үр дүн алга (1)	Хэлж мэдэхгүй (0)	Дундаж (1-5)
1	Засгийн газар	6.0	31.8	32.5	10.2	3.9	15.7	4.20
2	Ерөнхийлөгч	8.0	29.6	29.7	10.6	4.6	17.5	4.31
3	УИХ	4.4	21.0	35.4	15.8	6.2	17.1	4.05
4	Орон нутагт	1.1	8.8	29.2	27.6	15.2	18.2	3.62
5	Иргэдийн түвшинд	1.5	8.8	25.1	24.7	20.6	19.2	3.61
6	Байгууллагуудын хооронд	2.3	13.0	26.1	18.9	15.1	24.6	4.16

E25. Монголчууд Евроази тивийн орнуудтай илүү үр дүнтэй харилцахын тулд юу хийх нь дээр вэ?		Давтамж	Хувь	Т/хувь
1	Аялал жуулчлалыг хөгжүүлж визны асуудлыг чухалчлах	154	14.6	16.3
2	Уул уурхай дээр хамтран ажиллах	54	5.1	5.7
3	Ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх	32	3.0	3.4
4	Залуучуудыг дэмжсэн хөтөлбөр боловсруулах	32	3.0	3.4
5	Аж үйлвэрийг нэмэгдүүлэх, хөгжүүлэх бодлого барих	86	8.2	9.1
6	Өөр өөрийн талдаа ашигтай гэрээ байгуулж хамтран ажиллах	64	6.1	6.8
7	Дипломат хамтын ажиллагаатай байх	127	12.1	13.5
8	Худалдаа, зам тээврээ сайжруулах	38	3.6	4.0
9	Чанартай бараа бүтээгдэхүүн солилцох	39	3.7	4.1
10	Эдийн засгийн тал дээр хамтарч ажиллах	49	4.7	5.2
11	Экспортоо нэмэгдүүлэх	21	2.0	2.2
12	Зам харилцаагаа сайжруулах	21	2.0	2.2
13	Туршлага солилцох	44	4.2	4.7
14	Соёлын харилцааг дээшлүүлэх	30	2.9	3.2
15	Судалгаа, шинжилгээтэй байх	6	.6	0.6
16	Улс орны бодлогоо зөв баримтлах, 4 жилийн улс төрийн солиог болих	20	1.9	2.1
17	Нийгэм, хүмүүнлэгийн тал дээр хамтран ажиллах, бүс нутгийн интеграцид оролцох	4	0.4	0.4
18	ШУ, боловсрол, эрүүл мэнд, техник, технологи, ИТ	25	2.4	2.7
19	Хариулж мэдэхгүй	206	19.6	21.9
НИЙТ		1052	100.0	111.7

ХҮН АМ ЗҮЙН МЭДЭЭЛЭЛ

Б1. Нас

№	Насны бүлэг	Давтамж	Хувь
1	18-24	214	21.6
2	25-34	262	26.4
3	35-44	220	22.2
4	45-54	141	14.2
5	55+	116	11.7
6	Хариулаагүй	40	4.0
Нийт		993	100.0

Б2. Хүйс

№	Хүйс	Давтамж	Хувь
1	Эрэгтэй	455	45.8
2	Эмэгтэй	498	50.2
6	Хариулаагүй	40	4.0

Нийт	993	100.0
-------------	------------	--------------

Б3. Шашин шүтлэг

№	Шашин	Давтамж	Хувь
1	Шашин шүтлэггүй	348	35.0
2	Католик	242	24.4
3	Протестант	19	1.9
4	Үнэн алдартны	4	0.4
5	Иудаизм	13	1.3
6	Ислам шашин	10	1.0
7	Хинду шашин	11	1.1
8	Буддын шашин	287	28.9
9	Бөө мөргөл	16	1.6
10	Хариулаагүй	43	4.3
Нийт		993	100.0

Б4. Ам бүлийн тоо

№	Ам бүлийн тоо	Давтамж	Хувь
1	1-3	102	10.3
2	4-5	128	12.9
3	6-10	30	3.0
6	Хариулаагүй	733	73.8
Нийт		993	100.0

Б5. Боловсролын байдал

№	Боловсролын түвшин	Давтамж	Хувь
1	Боловсролгүй	2	.2
2	Бага боловсрол	29	2.9
3	ББД	91	9.2
4	БД	187	18.8
5	Мэргэжлийн боловсрол	96	9.7
6	Богино хэмжээний мэргэжлийн сургалт	25	2.5
7	Бакалавр	242	24.4
8	Магистр	280	28.2
9	Доктор	1	.1
10	Хариулаагүй	40	0.4
Нийт		993	100.0

Б6. Орлого

Код	Орлогын хэмжээ	Давтамж	Хувь
0		1	0.1
1		18	1.8
2		5	0.5
3		16	1.6
4		42	4.2
5		37	3.7
6		33	3.3
7		51	5.1
8		52	5.2
99		5	0.5
	Хариулаагүй	733	26.2
Нийт		993	100.0

Хавсралт 3. Олон нийтийн санаа бодлын судалгааны асуулга

(Судлаачийн хийх танилцуулга):

Сайн байна уу. Би ШУА-ийн Философийн хүрээнгээс явж байна. ШУА-ийн Философийн хүрээлэн, ОХУ-ын ШУА-ийн Дорно дахин судлалын хүрээлэнтэй хамтран «Монгол, Оросын хамтын ажиллагаа, нийгмийн өнөөгийн амьдрал»-ыг судлах зорилготой судалгааг зохион байгуулж байна.

Энэхүү судалгааны үр дүнг нэгтгэсэн байдлаар ашиглах бөгөөд Таны мэдээллийн нууцлалыг сайтар хангах тул асуулгад идэвхтэй оролцож үнэн зөв хариулт өгөхийг хүсье. Та санал бодлоо илэн далангүй чөлөөтэй илэрхийлнэ үү.

ЯРИЛЦЛАГА АВАГЧИЙН ТЭМДЭГЛЭЛ

А. Ярилцлагын код (Ярилцлага бүрийг тодорхойлох 4 цифр бүхий кодыг бичнэ):

--	--	--	--

Б. Ярилцлага авсан цаг:

Эхэлсэн цаг	Эхэлсэн минут

1. Танайх хот/аймаг/сумын аль хэсэгт оршин суудаг вэ? _____
 2. Та оршин суугаа газрынхаа амьдралын нөхцөл байдлыг хэрхэн үнэлэх вэ? Дараах үнэлгээнээс тохирохыг сонгоно уу.

№	Амьдралын нөхцөл байдал	Маш сайн	Сайн	Тааруу	Муу	Мэдэхгүй
1	Ажлын байрны хүрэлцээ	1	2	3	4	9
2	Хэрэгцээт барааны хүртээмж	1	2	3	4	9
3	Орон сууцны хүрэлцээ	1	2	3	4	9
4	Эрүүл амьдрах орчин нөхцөл	1	2	3	4	9
5	Хүмүүсийн хоорондын харилцаа	1	2	3	4	9
6	Хүүхэд залуучуудын хүмүүжил	1	2	3	4	9
7	Хүмүүсийн улс төрийн идэвх	1	2	3	4	9
8	Хариуцлага, дэг журам	1	2	3	4	9
9	Аймгийн хөгжил	1	2	3	4	9
10	Бусад _____	1	2	3	4	9

3. Ардчиллыг Монголд юу гэж ойлговол зохистой гэж Та боддог вү? (3 хүртэлх хариулт бичнэ үү)

---

4. Монголын ардчилал улс орны хөгжилд болон таны оршин суугаа газар, ажилладаг салбарт хэр хөгжиж байна вэ? (мөр бүрт хариулна уу)

№	Засаглалын шинжүүд	Маш сайн	Сайн	Дунд	Муу	Маш муу	Мэдэхгүй
1	Монгол Улсын хөгжилд	5	4	3	2	1	9
2	Таны оршин суугаа газарт	5	4	3	2	1	9
3	Таны ажилладаг байгууллага, салбарт	5	4	3	2	1	9

5. Монголын ардчиллын хөгжилд саад болж буй хүчин зүйлсийг дурдана уу (5 хүртэлх хариулт бичнэ үү)

---

6. Та Монгол Улсын хөгжилд хэр зэрэг сэтгэл ханамжтай байна вэ? 1-ийн тоо «маш муу, сэтгэл хангалуун бус» харин 10-ын тоо «маш сайн, сэтгэл хангалуун» гэсэн хэмжүүрийг илэрхийлж байгаа юм. Тиймээс та өөрийн амьдралын сэтгэл ханамжийг хэд гэж үнэлэх вэ? (Зөвхөн нэгийг сонгоно):

Маш муу, сэтгэл хангалуун бус					Маш сайн, сэтгэл хангалуун				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

1. Таны бодлоор ямар салбарыг Монголд нэн тэргүүнд тусгалан анхаарч хөгжүүлэх шаардлагатай вэ? (Хамгийн чухал гэсэн 3 салбарыг хэлнэ)

1. Үйлдвэрлэл
2. Мал
3. Газар тариалан
4. Зам харилцаа
5. Холбоо харилцаа
6. Эрчим хүч
7. Барилга
8. Санхүү банк
9. Эрүүл мэнд
10. Боловсрол
11. Соёл
12. Нийгмийн халамж
13. Аялал жуулчлал
14. Худалдаа, үйлчилгээ
15. Өөр бусад _____

2. Таны бодлоор Монгол орны гол онцлог юу вэ?

---

3. Бусад орнуудтай харьцахад Монгол улс ямар байр суурь хандах хэрэгтэй вэ?

1. Эвсэг эелдэг бусдыг хүндэтгэн харьцах
2. Ашигтай талдээр хамтран ажиллах
3. Зөвхөн өөрийн орны эрх ашгийг урьтал болгох

4. Таны бодлоор манай орон бусад улс, ялангуяа Евроази тивийн орнуудтай ямар талбар дээр хамтран ажиллавал илүү амжилтанд хүрэх вэ?

1. Аж үйлдвэрлэл
2. Хөдөө аж ахуй
3. Малын гаралтай бүтээгдэхүүний боловсруулалт
4. Соёл урлаг
5. Шинжлэх ухаан
6. Боловсрол
7. Спорт
8. Цэрэг армийн талбар, энхийг сахиулах үйл ажиллагаа
9. Зам тээвэр
10. Жирийн иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлт, худалдаа наймаа
11. Олон улсын байгууллагад хамтран ажиллах
12. Түүх, музейн хамтын үйл ажиллагаа
13. Хүүхэд, залуучуудын арга хэмжээ, уралдаан тэмцээн
14. Засаглал
15. Аялал жуулчлал
16. Өөр бусад _____

5. Монголчууд бусад орнуудтай ямар түвшинд илүү үр дүнтэй харилцаж байна гэж Та үзэх вэ? Евроази тивийн орнуудтай Ямар талбар дээр хамтран ажиллавал илүү дүнд хүрэх вэ?

	Маш сайн	Сайн	Дунд	Үр дүн тааруу	Үр дүн алга	Мэдэхгүй
1. Засгийн Газар	5	4	3	2	1	6
2. Ерөнхийлөгч	5	4	3	2	1	6
3. УИХ	5	4	3	2	1	6
4. Орон нутагт	5	4	3	2	1	6
5. Иргэдийн түвшинд	5	4	3	2	1	6
6. Байгууллагуудын хооронд	5	4	3	2	1	6
7. Өөр	5	4	3	2	1	6

6. Ерөнхийдөө, та ОХУ-ын талаар ямар санаа бодолтой байгаа вэ? Та тус улсын талаар эерэг үү эсвэл сөрөг санаа бодолтой юу? (Дараа нь) /УЛС ОРНЫ НЭР/ талаарх энэ санаа бодол тань хэр зэрэг маш эерэг/сөрөг, эерэг/сөрөг талдаа, эсвэл бага зэрэг эерэг/сөрөг үү?

Улс орны нэрийг өөр өөр дараалалтай хэлээрэй	Маш эерэг	Эерэг талдаа	Бага зэрэг эерэг	Бага зэрэг сөрөг	Сөрөг талдаа	Маш сөрөг	Хэлж мэдэхгүй
а. Хятад	6	5	4	3	2	1	6
б. Казакстан	6	5	4	3	2	1	6
в. Орос	6	5	4	3	2	1	6
г. Солонгос	6	5	4	3	2	1	6
д. Энэтхэг	6	5	4	3	2	1	6
е. Турк	6	5	4	3	2	1	6

13. Танд мөрөөдлийн улс орон бий юу? 1.Тийм 2.Үгүй

Бий бол ямар орон, юу нь Таны сэтгэлийг татсан бэ?

---

14. Танд бусад улс руу ажиллаж амьдрахаар нүүх хүсэл зорилго байна уу?

1. Тийм → 40 - асуултанд хариулах

2. Үгүй → 41- асуултанд хариулах

15. Хэрвээ тийм бол, аль улсад?

БИЧНЭ ҮҮ?

---

16. Та ямар шалтгаанаар бусад улс руу нүүхийг хүсдэг вэ?

БИЧНЭ ҮҮ

---

17. Танд бусад улсуудад хамаатан байна уу?

БИЧНЭ ҮҮ

Оросын талаарх мэдлэг, хандлага

18. Та Оросыг хэр сонирхдог вэ?

1. Маш их
2. Их талдаа
3. Сонирхдоггүй талдаа
4. Огт үгүй

19. Та Оросын талаар хэр зэрэг мэдлэгтэй вэ?

1. Маш сайн
2. Сайн талдаа
3. Муу талдаа

4. Маш муу
5. Огт үгүй

20. Та Орост өрнөсөн үйл явдлуудыг тогтмол хянаж, анхаарал хандуулдаг уу?

1. Тийм, тогтмол
2. Тийм, заримдаа
3. Хаяа
4. Үгүй, хянадаггүй

21. Та Оросын талаарх мэдээллийг хаанаас авдаг вэ? (хариулахад хэд хэдэн хувилбарыг сонгож болно)

1. Интернетийн сувгууд, веб сайтууд, мессенжер
2. Сонин, сэтгүүл болон сайтууд
3. Оросын телевизүүд болон сайтууд
4. Оросын элчин сайдын яам, консулын веб сайтууд
5. Хамаатан, танил хүмүүс, найз нараас
6. Өөрсдөө очдог болохоор юу болж байгааг нь мэднэ
7. Бусад (яг юу вэ) _____

22. Та Орост хэр их очдог вэ? (хариулахад хэд хэдэн хувилбарыг сонгож болно)

1. Долоо хоног бүр
2. Сар бүр
3. Жил бүр
4. Бусад (бичнэ үү) _____
5. Орост байгаагүй юм → 38 - Асуултыг бөглөх

(99) Хариулахад хэцүү

23. Та Орост сүүлийн удаа хэзээ очсон вэ? (хариултын нэг хувилбарыг сонгон)

1. Хэдэн сарын өмнө
2. 1-2 жил өмнө
3. 3-5 жил өмнө
4. 5 жилээс өмнө

(99) Хариулахад хэцүү

24. Та Оросын телевизийг болон интернет мэдээ мэдээллийг хэр үздэг вэ?

1. Хэзээ ч үгүй
2. Жилд хэдэн удаа
3. Сард хэдэн удаа
4. Долоо хоногт хэдэн удаа
5. Өдөр бүр
6. Бусад (бичнэ үү) _____

25. Та Оросын радио болон интернет мэдээ мэдээллийг хэр сонсож үздэг вэ?

1. Үздэггүй
2. Жилд хэдэн удаа
3. Сард хэдэн удаа
4. Долоо хоногт хэдэн удаа
5. Өдөр бүр
6. Бусад (бичнэ үү) _____

26. Та Оросын сонин, сэтгүүл болон интернет мэдээ мэдээллийг хэр үздэг вэ?

1. Үздэггүй
2. Жилд хэдэн удаа
3. Сард хэдэн удаа
4. Долоо хоногт хэдэн удаа
5. Өдөр бүр
6. Бусад (бичнэ үү) _____

27. Танд Орост маш сайн түнш, найз, хамаатан садан байна уу?

1. ТИЙМ → 37-асуултанд хариулах
2. ҮГҮЙ → 38-асуултанд хариулах

28. Та тэд нартай хэр холбоотой байдаг вэ?

1. Тогтмол утсаар холбоо барина, зочилно

2. Нэг нэгэндээ захиа бичдэг, заримдаа холбоо барьдаг
3. Хааяа холбогдоно, жил өнгөрөх тусам холбоо тасарч байна.
4. Огт холбоо барихгүйа

29. Улс орныг дэлхийд танилцуулж болох дараах хэдэн өгүүлэмж тус бүрнь ОХУ-г хэр зэрэг оновчтой тодорхойлсон байдлыг үнэлнэ үү? [ӨГҮҮЛЭМЖИЙГ УНШИХ.] Энэ тодорхойлолт нь ОХУ-ыг маш сайнаар, сайн талдаа, муувтараар, бүр муугаар харуулж байна уу?

Өгүүлэмжийг өөр өөр дараалалтай хэлээрэй	Маш сайн	Сайн талдаа	Муу талдаа	Маш муу	Хэлж мэдэхгүй
1. Хүний эрхийг хамгаалдаг	6	5	4	3	2
2. Улс дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцдэг (жишээ нь: хар тамхины наймаа, хүний наймаа гэх мэт)	6	5	4	3	2
3. Улс төрийн эрх чөлөөтэй ардчилал мөн	6	5	4	3	2
4. Бусад улс орнуудад улс төрийн эрх чөлөөтэй ардчилалтай болоход нь тусалдаг	6	5	4	3	2
5. Биеийн болон оюуны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг хамгаалдаг	6	5	4	3	2
6. Гэр бүлийн болон эмэгтэйчүүдийн бусад хүчирхийлэлтэй тэмцдэг	6	5	4	3	2
7. Бусад орнуудад тэдний эдийн засгийг хөгжүүлэхэд туслалцаа үзүүлдэг	6	5	4	3	2
8. Авлигал болон хээл хахуультай тэмцдэг	6	5	4	3	2
9. Байгаль орчыг хамгаалдаг	6	5	4	3	2
8. Бусад орнуудын үндэсний аюулгүй байдалд нь тусалдаг	6	5	4	3	2
9. Бизнесийн болон эдийн засгийн таатай нөхцөлтэй	6	5	4	3	2
10. Эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалдаг	6	5	4	3	2

30. Доорх өгүүлэмжээс аль нь таны үзэл бодолтой хамгийн ойрхон дөхөж байна вэ? [ӨГҮҮЛЭМЖИЙГ ӨӨР ӨӨР ДАРААЛАЛТАЙ ХЭЛЭЭРЭЙ]

Өгүүлэмж А: Орос болон Хятад хоёр улс Монголд хэт их нөлөөлдгөөс Монгол улс «гуравдагч түнш» -тэй байх хэрэгтэй. Иймээс Монгол улс АНУ, Япон зэрэг өөр оронтой сайн харилцаатай байх ёстой. Учир нь, Монголыг Орос, Хятадаас хамгалаахад хангалттай хүчирхэг байх болно.

Өгүүлэмж Б: Монгол улс нь илүү сайн засаглалтай байвал Орос болон Хятад хоёр улстайгаа хамтын ажиллагааны суурийг тэнцвэртэй байлгаж заавал гуравдагч орноос хамгаалал хайх хэрэггүй.

1. Өгүүлэмж А
2. Өгүүлэмж Б
98. Мэдэхгүй (ХҮСВЭЛ)
99. Хариултгүй (ХҮСВЭЛ)

ХҮН АМ ЗҮЙН МЭДЭЭЛЭЛ

D1. Таны нас _____

D2. Хүйс

1. Эрэгтэй
2. Эмэгтэй

D3. Таны эрхэлдэг үндсэн ажил юу вэ?

Менежер	1
Мэргэжлийн ажилтан	2
Ажилчин	3
Үйлчилгээний ажилтан	4
Бизнес эрхлэгч	5

Оюутан	6
Ажилгүй	7
Гэрийн эзэгтэй	8
Тэтгэвэрт	9
Хөгжлийн бэрхшээлтэй	10
Малчин, тариаланч, фермер	11
Бусад _____	12

D4. Та ямар боловсролтой вэ?

1. Боловсролгүй
2. Бага анги ба түүнээс доош
3. Бүрэн бус дунд сургууль
4. Дунд буюу мэргэжлийн сургууль
5. Мэргэжлийн техникийн сургууль
6. Бүрэн бус дээд
7. Дээд
98. Хэлж мэдэхгүй

(Хариулт тохирохгүй **(УНШИХГҮЙ)**)

D5. Сарын өрхийн орлого:

100000 төгрөг хүртэл	1	1 000 001 - 1200 000 төгрөг	9
100000 – 200000төгрөг	2	1200 001 – 1500 000 төгрөг	10
200001 – 300 000 төгрөг	3	1500 001 – 2 000 000	11
300 001 – 400 000 төгрөг	4	2 000 001-3 000 000	12
400 001 - 500 000 төгрөг	5	3 000 001 -ээс дээш	13
500 001 - 600 000 төгрөг	6	Таталзсан	98
600 001 - 700 000 төгрөг	7	Хариулаагүй	99
700 001 – 1 000 000 төгрөг	8		

D6. Таны яс үндэс:

1. Халх
2. Буриад
3. Казах
4. Дөрвөд
5. Баяд
6. Бусад _____

D7. Та шашин шүтлэгийнхээ талаар надад хэлээч? Та өөрийгөө бодохдоо .....

1. Буддын
2. Лалын
3. Христийн
4. Үгүй (аль нэгэн шашинд хамрагддаггүй)
5. Шашны шүтлэггүй
6. Бусад (УНШИХГҮЙ) _____
7. Татгалзсан (УНШИХГҮЙ)
8. Хариулаагүй

D8. Танай өрхийн ам бүлийн тоо _____

D9. Аймаг/сум/багийн нэр) _____

1. Увс	3. Сэлэнгэ	5. Сүхбаатар
2. Хөвсгөл	4. Орхон	5. Өмнөговь
		7. Улаанбаатар

Хавсралт 4. Шинжээчдийн судалгааны асуулга

Эрхэм хүндэт Таны амрыг эрье! ШУА-ийн Философийн хүрээлэн, ОХУ-ын ШУА-ийн Социологийн хүрээлэнтэй хамтран «Монгол, Оросын хамтын ажиллагаа, нийгмийн өнөөгийн амьдрал»-ыг тодорхойлох зорилготой судалгааг зохион байгуулж байна. Төслийн баг Монгол, Оросын харилцааны талаар мэдлэг, туршлага дээр суурилж Таныг шинжээчээр сонгон уг судалгаанд идэвхтэй оролцож санал бодлоо хуваалцахыг хүсч байна.

Энэхүү судалгааны үр дүнг нэгтгэсэн эрдэм шинжилгээний зориулалтаар бодлого боловсруулахад ашиглах бөгөөд Таны мэдээллийн нууцлалыг сайтар хангах тул асуулгад үнэн зөв хариулт өгнө гэдэгт найдаж байна. Та санал бодлоо илэн далангүй чөлөөтэй илэрхийлнэ үү.

1. Манай оронд ардчилал хөгжиж эхлээд хойш 30 жил болж байна.

Монголын ардчилал улс орны хэмжээнд болон таны оршин суугаа газар, ажилладаг салбарт хэр хөгжиж байна гэж Та үнэлэх вэ? (мөр бүрт хариулна уу)

№	Газар	Маш сайн	Сайн	Дунд	Муу	Маш муу	Мэдэхгүй
1	Монгол Улсын хэмжээнд	5	4	3	2	1	9
2	Таны оршин суугаа газарт	5	4	3	2	1	9
3	Таны ажилладаг байгууллага, салбарт	5	4	3	2	1	9

2. Ардчилалын хөгжлийн сайн биш гэж үнэлж байгаа бол Монголын ардчиллын хөгжилд саад болж буй хүчин зүйлсийг дурдана уу (5 хүртэлх хариулт бичнэ үү)

---

3. Ер нь ардчиллыг Та юу гэж ойлгодог вэ? (3 хүртэлх хариулт өгнө үү)

---

4. Та Монгол Улсын хөгжилд хэр зэрэг сэтгэл ханамжтай байна вэ? 1-ийн тоо «маш муу, сэтгэл хангалуун бус» харин 10-ын тоо «маш сайн, сэтгэл хангалуун» гэсэн хэмжүүрийг илэрхийлж байгаа юм. Тиймээс та өөрийн амьдралын сэтгэл ханамжийг хэд гэж үнэлэх вэ? (Зөвхөн нэгийг сонгоно):

Маш муу, сэтгэл хангалуун бус					Маш сайн, сэтгэл хангалуун				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

5. Таны бодлоор Монголын улсын хөгжил ямар салбар дээр суурилах хэрэгтэй вэ? (Хамгийн чухал гэсэн 3 салбарыг хэлнэ)

1. Үйлдвэрлэл
2. Мал
3. Газар тариалан
4. Зам харилцаа
5. Холбоо харилцаа
6. Эрчим хүч
7. Барилга
8. Санхүү банк
9. Эрүүл мэнд
10. Боловсрол
11. Соёл
12. Аялал жуулчлал
13. Худалдаа, үйлчилгээ
14. Уул уурхай
15. Өөр ямар _____

6.Таны бодлоор Монгол орны гол онцлог юу вэ?

7. Дараах улс орнуудын талаар та ямар санаа бодолтой байгаа вэ? Та тус улсын талаар зэрэг үү эсвэл сөрөг санаа бодолтой юу? (Мөр бүрт хариулах)

Улс орны нэрийг өөр өөр дараалалтай хэлээрэй	Маш эерэг	Эерэг талдаа	Бага зэрэг эерэг	Бага зэрэг сөрөг	Сөрөг талдаа	Маш сөрөг	Хэлж мэдэхгүй
а. Хятад	6	5	4	3	2	1	6
б. Казакстан	6	5	4	3	2	1	6
в. Орос	6	5	4	3	2	1	6
г. Солонгос	6	5	4	3	2	1	6
д. Энэтхэг	6	5	4	3	2	1	6
е.Турк	6	5	4	3	2	1	6

Оросын талаарх мэдлэг, хандлага

8. Та Оросыг хэр сонирхдог вэ?

1. Маш их
2. Их талдаа
3. Сонирхдоггүй талдаа
4. Огт үгүй

9. Ер нь монголчууд түүхэн цаг хугацаандаа Орос улсад ямар хандлагатай байсан гэж Та үнэлэх вэ?

Он, цаг хугацаа	Маш сайн	Сайн талдаа	Дунд зэрэг	Сөрөг талдаа	Сөрөг	Мэдлэг муутай байсан	Хэлж мэдэхгүй
1.1911-1921	5	4	3	2	1	0	6
2. 1922-1941	5	4	3	2	1	0	6
3. 1942-1965	5	4	3	2	1	0	6
4. 1966-1989	5	4	3	2	1	0	6
5.1990-2000	5	4	3	2	1	0	6
6.2001-2010	5	4	3	2	1	0	6
7.2011-2021	5	4	3	2	1	0	6

10. Хандлага өөрчлөгдөж байсан бол энэ нь юутай холбоотой вэ? (3 хүртэлх хариу өгч болно)

- 1.Улс төрийн ашиг сонирхол
2. Үзэл сурталын нөлөө
3. Эдийн засгийн нөлөө
4. Соёлын нөлөө
5. Эрүүл мэнд, боловсролын нөлөө
6. Монголын нөхцөл байдал
7. Хүмүүсийн хоорондын харилцаа
8. Өөр юутай_____

11. Монгол-Оросын харилцааны одоогийн түвшинг Та хэрхэн үнэлэх вэ?

1. Маш сайн
2. Сайн талдаа
3. Дунд зэрэг
4. Тааруу талдаа
5. Маш муу

12. Монгол-Оросын харилцааны одоогийн түвшинд Та хэр зэрэг сэтгэл хангалуун байна вэ?

1. Маш хангалуун
2. Ер нь хангалуун

3. Дунд зэрэг
4. Хангалуун бус талдаа
5. Огт хангалуун бус

13. Ийнхүү үнэлэхийн учир шалтгаан юу болсон бэ? Тодорхой бичнэ үү?

---

14. Монгол-Оросын харилцаанд нөлөөлөх гол актер, байгууламжийг нэрлэнэ үү?

---

15. Та Оросын дараах зүйлсийн талаар хэр зэрэг мэдлэгтэй вэ?

Зүйлс	Маш сайн	Сайн талдаа	Дунд зэрэг	Бага зэрэг	Огт үгүй	Хэлж мэдэхгүй
1.Улс төр	6	5	4	3	1	6
2.Эдийн засаг	6	5	4	3	1	6
3.Соёл	6	5	4	3	1	6
4.Түүх	6	5	4	3	1	6
5.Шинжлэх ухааны ололт	6	5	4	3	1	6
6.Аж байдал, ахуй	6	5	4	3	1	6
7.Үндэсний гал тогоо, хоол	6	5	4	3	1	6
8.Зан заншил, уламжлал	6	5	4	3	1	6
9.Утга зохиол	6	5	4	3	1	6
10.Үлгэр, домог	6	5	4	3	1	6
11.Дуу хөгжим	6	5	4	3	1	6
12.Кино	6	5	4	3	1	6
13.Алдартай хүмүүс	6	5	4	3	1	6
14.Байгал, дурсгалт газрууд	6	5	4	3	1	6
15.Хэл	6	5	4	3	1	6
Өөр юу	6	5	4	3	1	6

16. Та эдгээр зүйлийг алийг нь хамгийн их таалдаг вэ?

---

17. Таны бодлоор Монголчууд алийг нь илүү мэддэг, сонирхдог вэ?
Мэддэг зүйлс

Сонирхдог зүйлс

---

18. Та Оросын талаарх мэдлэгийг хаанаас авсан бэ?

- a. Сургуулиас
- b. Орчинд нь байдаг (хамт ажилладаг, сурдаг, наймаа эрхэлдэг)
- c. Орос найз, нөхөдтэй
- d. Орост сурч, ажиллаж удаан хугаацаагаар байсан
- e. Өөр хаанаас _____

19. Та Оросын талаарх мэдээллийг хаанаас авдаг вэ? (хариулахад хэд хэдэн хувилбарыг сонгож болно)

- a. Интернетийн сувгууд, веб сайтууд, мессенжер
- b. Сонин, сэтгүүл болон сайтууд
- c. Оросын телевизүүд болон сайтууд
- d. Оросын элчин сайдын яам, консулын веб сайтууд
- e. Хамаатан, танил хүмүүс, найз нараас
- f. Өөрсдөө очдог болохоор юу болж байгааг нь мэднэ
- g. Бусад (яг юу вэ) _____

1. Таны бодлоор Орос-Монголын улс төр, нийгэм-улс төрийн хөгжлийн ямар нийтлэг шинж чанар байдаг вэ?

---

2. Орос-Монголын харилцааг та хэрхэн үнэлэх вэ? Цаашид ямар байгаасай гэж Та хүсэх вэ?

---

3. Ер нь Монгол Улс бусад орнуудтай харьцахад ямар байр суурь хандах хэрэгтэй вэ?

- a. Эвсэг эелдэг бусдыг хүндэтгэн харьцах
- b. Ашигтай талдээр хамтран ажиллах
- c. Зөвхөн өөрийн орны эрх ашгийг урьтал болгох

4. Таны бодлоор манай орон бусад улс, ялангуяа Евроази тивийн орнуудтай ямар талбар дээр хамтран ажиллавал илүү амжилтанд хүрэх вэ?

- a. Аж үйлдвэрлэл
- b. Хөдөө аж ахуй
- c. Малын гаралтай бүтээгдэхүүний боловсруулалт
- d. Соёл урлаг
- e. Шинжлэх ухаан
- f. Боловсрол
- g. Спорт
- h. Цэрэг армийн талбар, энхийг сахиулах үйл ажиллагаа
- i. Зам тээвэр
- j. Жирийн иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлт, худалдаа наймаа
- k. Олон улсын байгууллагад хамтран ажиллах
- l. Түүх, музейн хамтын үйл ажиллагаа
- m. Хүүхэд, залуучуудын арга хэмжээ, уралдаан тэмцээн
- n. Засаглал
- o. Аялал жуулчлал
- p. Өөр бусад _____

5. Монголчууд Евроази тивийн орнуудтай ямар түвшинд илүү үр дүнтэй харилцаж байна гэж Та үзэх вэ? (Мөр бүрт хариулах)

Түвшин	Маш сайн	Сайн	Дунд	Үр дүн тааруу	Үр дүн алга	Мэдэхгүй
1.Засгийн Газар	5	4	3	2	1	6
2.Ерөнхийлөгч	5	4	3	2	1	6
3.УИХ	5	4	3	2	1	6
4.Орон нутагт	5	4	3	2	1	6
5.Иргэдийн түвшинд	5	4	3	2	1	6
6.Байгууллагуудын хооронд	5	4	3	2	1	6
7.Өөр	5	4	3	2	1	6

6. Монголчууд Евроази тивийн орнуудтай илүү үр дүнтэй харилцахын тулд юу хийх нь дээр вэ?

ХҮН АМ ЗҮЙН МЭДЭЭЛЭЛ

D1. Таны нас _____

D2. Хүйс

- 1. Эрэгтэй
- 2. Эмэгтэй

D3. Таны эрхэлдэг үндсэн ажил юу вэ?		D4. Та ямар боловсролтой вэ?
Менежер	1	1. Боловсролгүй
Мэргэжлийн ажилтан	2	2. Бага анги ба түүнээс доош
Ажилчин	3	3. Бүрэн бус дунд сургууль
Үйлчилгээний ажилтан	4	4. Дунд буюу мэргэжлийн сургууль
Бизнес эрхлэгч	5	5. Мэргэжлийн техникийн сургууль
Оюутан	6	6. Бүрэн бус дээд
Ажилгүй	7	7. Дээд
Гэрийн эзэгтэй	8	8. Хэлж мэдэхгүй
Тэтгэвэрт	9	(Хариулт тохирохгүй (УНШИХГҮЙ))
Хөгжлийн бэрхшээлтэй	10	
Малчин, тариаланч, фермер	11	
Бусад_____	12	

D7. Та шашин шүтлэгийнхээ талаар надад хэлээч? Та өөрийгөө бодохдоо .....

1. Буддын
2. Лалын
3. Христийн
4. Үгүй (аль нэгэн шашинд хамрагддаггүй)
5. Шашны шүтлэггүй
6. Бусад (УНШИХГҮЙ)_____
7. Татгалзсан (УНШИХГҮЙ)
8. Хариулаагүй

Институт социологии -

обособленное подразделение
Федерального научно-исследовательского социологического центра
Российской академии наук (ИС ФНИСЦ РАН)

Institute of Sociology - Branch of the Federal Center of Theoretical and Applied Sociology
of the Russian Academy of Sciences (IS FCTAS RAS)

08.02.2023 № 3
На № _____ от _____

Директору Института философии
Академии наук Монголии
доктору, профессору
Б. Пурэвсурэну

Уважаемый профессор Пурэвсурэн!

Настоящим письмом хочу выразить поддержку международному коллективу сотрудников Вашего института и Центра политологии и политической социологии Института социологии ФНИСЦ РАН, занятому изучением проблем социокультурных и политических процессов в обществе в условиях трансграничного взаимодействия России и Монголии.

В частности, с 2019 по 2022 гг. был успешно претворен совместный грант, осуществленный при поддержке РФФИ и Министерства культуры, образования и науки Монголии, проект № 19-511-44012 «Межцивилизационное взаимодействие России и Монголии в контексте Большого Евразийского партнерства».

Научная проблематика монгольской цивилизации и ее места в евразийском пространстве исследуется российской стороной международного научного коллектива и в рамках своей плановой темы: «Социально-политические трансформации в современной России и ее регионах: стратегии политических изменений».

Надеемся на дальнейшее плодотворное сотрудничество как в рамках грантов, так и межинститутских проектов.

С уважением,

Заместитель директора по науке
доктор социологических наук,
профессор

 Ю.А. Зубок

109544, г. Москва, ул. Большая Андроньевская, д. 5, стр. 1.
ИНН/КПП: 7727558471/770945001
ОКПО 46255125; ОГРН: 1057748899560;
Телефон: +7 (499) 128-56-01, +7 (495) 678-52-07,
Факс: +7 (495) 719-07-40
E-mail: isras@isras.ru, <https://www.isras.ru>